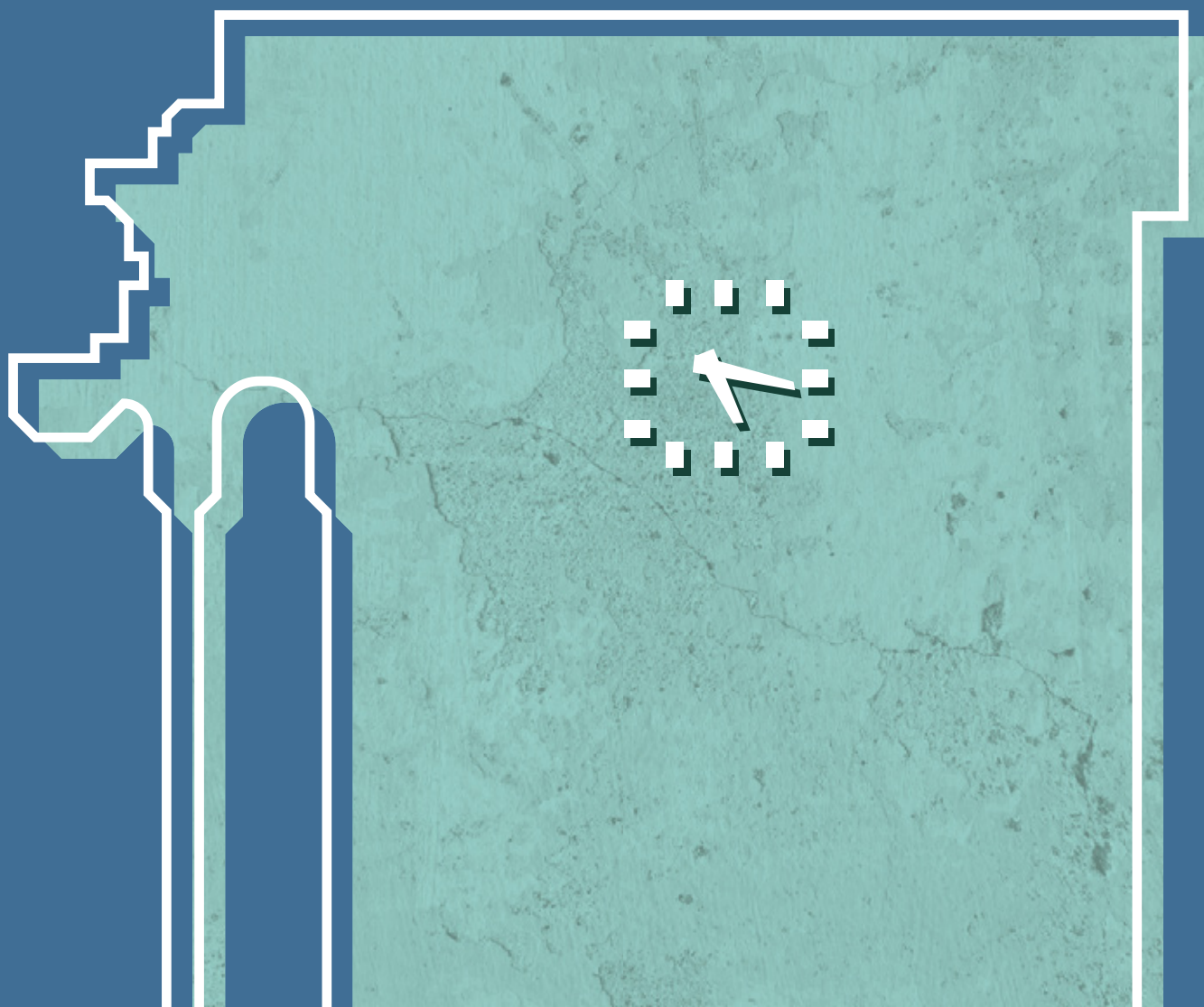

STUDIMI PËR POLITIKAT PUBLIKE PËR ZVOGËLIMIN E RREZIKUT NGA FATKEQËSITË NË KONTEKSTIN E REPUBLIKËS SË MAQEDONISË SË VERIUT

IMPRESSUM

Titulli: **Politikat publike për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë në kontekstin e Republikës së Maqedonisë së Veriut**

Botuesi: **United Nations Development Programme North Macedonia (UNDP North Macedonia)**

Redaktuar nga: **Vasko Popovski, magjistër i shkencave**

Publikuar në: **Prill 2023**

Studimi për politikat publike ishte realizuar si pjesë e programit të udhëhequr nga Njësia për prosperitet gjithëpërfshirës në UNDP CO, Maqedoni e Veriut.

Mbështetja financiare për realizimin e këtij hulumtimi ishte siguruar nga Partneriteti i Kombeve të Bashkuara për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara (UNPRPD) Fondi shumëpartnerësh i mirëbeisimit (MPTF), megjithatë nuk pasqyron domosdoshmërisht pozitën zyrtare të UNPRPD MPTF.

Ky publikim mund të përdoret lirisht për qëllime jo-komerciale, të përdorimit të drejtë, me njohjen e duhur të partnerëve dhe UNPRPD MPTF.

Mirënjohje për Organizatat nacionale të personave me aftësi të kufizuara për pjesëmarrjen e tyre domethënëse dhe kontributin e tyre në harmonizimin e studimit me Konventën e OKB-së për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara (UNCPRD).

PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE

Profili i rrezikut të Maqedonisë së Veriut karakterizohet nga ndikimi i një sërë rreziqesh natyrore dhe të bëra nga njeriu dhe dominohet nga përmbytjet, tërmetet, temperaturat ekstreme, stuhitë, rrëshqitjet e tokës, thatësitat, epidemitë dhe incidentet tekniko-teknologjike. Pasojat e tyre dëmtojnë seriozisht rezistencën e shoqërisë dhe komuniteteve, thellojnë dobësitë ekzistuese dhe krijojnë pabarazi të reja sociale. Me ndikimet e parashikuara të ndryshimit të klimës, shkallën e degradimit të mjedisit jetësor, urbanizimin intensiv, rreziqet dhe kërcënimet e reja dhe në zhvillim dhe pasojat afatgjata të krizës me pandeminë COVID-19, madhësia e këtyre ngjarjeve pritet të rritet, duke prekur në mënyrë të pabarabartë grupe të ndryshme të popullsisë, ku njerëzit me aftësi të kufizuara vuajnë pasojat më të mëdha. Personat me aftësi të kufizuara mbajnë barrën më të rëndë të ndikimeve të fatkeqësive, si për shkak të karakteristikave dhe rreziqeve të tyre, ashtu edhe për shkak të përjashtimit të tyre shumë të shpeshtë nga politikat dhe praktikave pamjaftueshme për gjithëpërfshirjen e tyre në zvogëlimin e rrezikut dhe përforcimin e përpjekjeve për rezistencë. Për të përmirësuar gjithëpërfshirjen e aftësisë së kufizuar në zvogëlimin gjithëpërfshirës të rrezikut nga fatkeqësitë, Studimi për politikat publike mbështet ndërtimin e rezistencës të shoqërisë dhe komuniteteve duke kuptuar marrëdhëniet midis aftësisë së kufizuar dhe kornizës së zvogëlimit të fatkeqësive, rishikimin e kontekstit ekzistues përmes identifikimit të hendqeve, sfidave dhe praktikave të mira mbizotëruese dhe duke formuluar rekomandime të ardhshme.

Nga analiza, u përcaktua se të dy sistemet, për menaxhimin e rrezikut nga fatkeqësitë dhe përfshirjen e aftësisë së kufizuar, nuk janë mjaft të ndërlidhura, pasi themelet e të dyjave nuk janë mjaft të integruara në strukturat dhe proceset e tyre. Ashtu si në shumë politika dhe praktika të tjera sektoriale, personat me aftësi të kufizuara janë ende “të padukshëm” dhe perceptohen si një grup i popullsisë më të gjerë të rrezikuar në vend. Rrjedhimisht, ato nuk janë pjesë e narrativës për zvogëlimin e rreziqeve të klimës dhe fatkeqësive dhe nuk kanë qasje të drejtë në proceset e hartimit të politikave dhe vendimeve dhe zbatimit të masave dhe aktiviteteve për të ndërtuar rezistencën e shoqërisë dhe komuniteteve. Qasja e përgjithshme për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë në vend është ende kryesisht reaktive dhe jo proaktive, me theks të veçantë në reagimin dhe jo parandalimin dhe zbutjen. Në këtë kontekst, si Konventa për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara ashtu edhe politikat përkatëse nuk njihen sa duhet si bazë për ndërtimin e qëndrueshmërisë së personave me aftësi të kufizuara përmes zhvillimit të politikave dhe rregulloreve gjithëpërfshirëse, si dhe krijimin e praktikave dhe veprimeve gjithëpërfshirëse.

Duke u bazuar në analizën e kryer, si dhe kornizat dhe mekanizmat ekzistues globalë dhe rajonale për zhvillim të qëndrueshëm dhe rezistent dhe gjithëpërfshirje sociale që kërkojnë përfshirje dhe pjesëmarrje më të madhe të personave me aftësi të kufizuara në krijimin dhe miratimin e politikave dhe rregulloreve, ky dokument ofron grupin e mëposhtëm të rekomandimeve për periudhën në vijim. Ato përfshijnë përmirësimin dhe modifikimin e kornizës politike dhe normative, përforcimin e arkitekturës institucionale, rritjen e përfshirjes së personave me aftësi të kufizuara dhe organizatave të tyre, formulimin e praktikave të përmirësuar gjithëpërfshirëse, përmirësimin e mbledhjes dhe analizës së të dhënave të ndara për aftësinë e kufizuar, përmirësimin e qasjes në informacione dhe komunikimin e rrezikut nga fatkeqësitë dhe investimin në zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë duke përfshirë aftësinë e kufizuar dhe rimëkëmbjen e rrezikuar të personave me aftësi të kufizuara.

SHKURTESAT

CMC	Qendra për menaxhim të krizave
CMS	Sistemi i menaxhimit të krizave
CMW	Komisioni për mbrojtjen e të drejtave të të gjithë punëtorëve migrantë dhe anëtarëve të familjeve të tyre
CRPD	Konventa për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara
CRPD	Komisioni për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara
DRM	Menaxhimi i rrezikut nga fatkeqësitë
DRR	Zvogëlimi i rrezikut nga fatkeqësitë
EU	Bashkimi Evropian
GFDRR	Instrumenti global për zvogëlimin dhe rimëkëmbjen nga fatkeqësitë
GIS	Sistemi i informacionit gjeografik
HRC	Këshilli për të drejtat e njeriut
IFES	Fondacioni ndërkombëtar për sistemet zgjedhore
UN	Organizata e Kombeve të Bashkuara
PDNA	Vlerësimi i nevojave pas fatkeqësisë
PwDs	Personat me aftësi të kufizuara
SDGs	Qëllimet për zhvillim të qëndrueshëm
ODIHR	Zyra për institucionet demokratike dhe të drejtat njeriut
PRD	Drejtoria për mbrojtje dhe shpëtim
SDG	Qëllimi për zhvillim të qëndrueshëm
Sendai Framework	Korniza Sendai për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë 2015 - 2030
UN	Organizata e Kombeve të Bashkuara
UNDP	Programi për zhvillim i Kombeve të Bashkuara
UNDRR	Organizata e Kombeve të Bashkuara
UNPRPD	Programi për zhvillim i Kombeve të Bashkuara
WHO	Zyra e Kombeve të Bashkuara për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë
	Partneriteti i Kombeve të Bashkuara për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara
	Organizata botërore e shëndetësisë

PËRMBAJTA

1. HYRJE	1
1.1. Profili i rrezikut të përgjithshëm të Maqedonisë së Veriut.....	1
1.2. Kush është më i ekspozuar ndaj rrezikut në vend?	2
1.3. Qëllimi i këtij dokumenti.....	4
1.4. Korniza për përgatitjen e Studimit të politikave publike	5
1.5. Qasja dhe korniza metodologjike	5
2. KORNIZA GLOBALE E QËNDRUESHME DHE REZISTENTE DHE PËRFSHIRJA E AFTËSISË SË KUFIZUAR NË ZVOGËLIMIN E RREZIKUT NGA FATKEQËSITË.....	6
2.1. Korniza Sendai për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë 2015 – 2030	6
2.2. Qëllimet e zhvillimit të qëndrueshëm (QZHQ)	7
2.3. Marrëveshja e Parisit.....	8
2.4. Forumi evropian për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë	9
2.5. Habitat III – Agjenda e re urbane	10
2.6. Konventa për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara	10
2.7. Rezoluta e Këshillit të OKB-së për të drejtat e njeriut.....	14
2.8. Harmonizimi i Maqedonisë së Veriut me kornizën globale të qëndrueshme dhe rezistente	14
3. KONTEKSTI I MENAXHIMIT TË RREZIKUT NGA FATKEQËSITË NË MAQEDONINË E VERIUT NË LIDHJE ME PËRFSHIRJEN E PERSONAVE ME AFTËSI TË KUFIZUARA	17
3.1. Kuadri politik dhe rregullator i sistemeve kombëtare të menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë dhe përfshirjes së aftësive të kufizuara.....	17
3.2. Arkitektura institucionale e sistemeve kombëtare të menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë dhe përfshirjes së aftësisë së kufizuar	22
3.2.1. Korniza institucionale për menaxhimin e rrezikut nga fatkeqësitë në vend.....	22
3.2.2. Korniza institucionale për ndryshimin klimatik në vend.....	23
3.2.3. Korniza institucionale për menaxhimin e tokës, planifikimin hapësinor dhe urban	24
3.2.4. Korniza institucionale e sistemit të gjithëpërfshirjes së aftësisë së kufizuar	24

4. HENDEQET E SISTEMIT, SFIDAT DHE PRAKTIKAT E MIRA NË PËRFSHIRJEN E PERSONAVE ME AFTËSI TË KUFIZUARA NË KORNIZËN KOMBËTARE TË MENAXHIMIT TË RREZIKUT NGA FATKEQËSITË.....	26
4.1. Hyrje.....	26
4.2. Hendeqet dhe sfidat për menaxhimin kombëtar të rrezikut nga fatkeqësitë, duke përfshirë aftësinë e kufizuar.....	27
4.3. Praktikrat e mira dhe mësimet e nxjerra në zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë në vend .	38
5. PËRFUNDIMET DHE REKOMANDIMET LARGPAMËSE.....	46
ANEKSI 1 - Kush është i rrezikuar në Maqedoninë e Veriut dhe Pse?....	53
BIEBLOGRAFIA.....	57

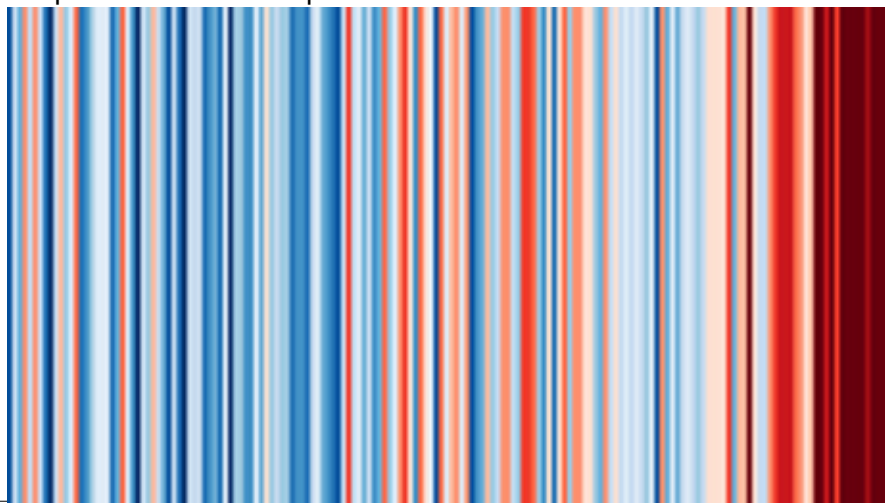
1. HYRJE

1.1. Profili i rrezikut të përgjithshëm të Maqedonisë së Veriut

Profili i rrezikut të Maqedonisë së Veriut karakterizohet nga ndikimi i një sërë rreziqesh natyrore dhe të bëra nga njeriu dhe dominohet nga përmytjet, tërmetet, temperaturat ekstreme, stuhitë, rrëshqitjet e tokës, thatësi, epidemitë dhe incidentet tekniko-teknologjike. Përmytjet janë më të shpeshta me intensitetin dhe madhësinë më të lartë; ngjarjet e lidhura me motin janë në rritje me madhësi më të mëdha; zjarret po rriten në frekuencë dhe pasoja për natyrën dhe biodiversitetin, ndërsa tërmetet kanë ndikimin më të madh potencial për sa i përket humbjes së jetës dhe dëmtimeve dhe humbjeve afatgjata.

Sipas Instrumentit global për zvogëlimin dhe rimëkëmbjen nga fatkeqësitë, popullsia mesatare vjetore e prekur nga përmytjet është rreth 70,000 dhe prodhimi i brendshëm bruto vjetor i prekur është 500 milion dollar amerikan, ndërsa popullsia mesatare vjetore e prekur nga tërmetet është 40,000 dhe prodhimi i brendshëm bruto vjetor i prekur është 200 milion dollarë amerikan¹. Sipas të dhënave të disponueshme për fatkeqësitë e kaluara, gjatë dy dekadave të fundit, në 14 fatkeqësi, kishte 79 viktima njerëzore, përafërsisht 1.3 milion banorë u prekën dhe vetëm tetë fatkeqësi kishin një çmim prej gjysmë miliard dollarësh amerikan. Shumica e viktimave njerëzore u regjistruan gjatë përmytjes së rrëmbyeshme të tokës në Shkup në gusht të vitit 2016 (22), zjarret në korrik të vitit 2007 prekën pothuajse gjysmën e popullsisë (1.000.000 banorë) dhe përmytjet në vitin 1995 kishin dëmet më të larta prej 245 milionë USD. Për më tepër, shumë ngjarje katastrofike në shkallë të vogël po ushtrojnë presion kronik mbi strukturën rezistente të shoqërisë dhe komuniteteve duke shteruar burimet e tyre të fundme.

Figure 1. Pasqyrë e rritjes së temperaturës në Maqedoninë e Veriut në periudhën e viteve 1850 -2022²

¹ Global Forum for Disaster Reduction and Recovery. *North Macedonia section*. 2017. <https://tinyurl.com/47pdmfar>

² Ed Hawkins. University of Reading. Në dispozicion në: <https://showyourstripes.info/l/europe/northmacedonia/all>

Kjo prirje pritet të rritet më tej në të ardhmen duke pasur parasysh rritjen e temperaturës (shih Figurën 1), ndikimin e pritshëm të ndryshimit të klimës dhe pas analizës së parashikimeve të ndryshimeve klimatike dhe ngjarjeve ekstreme³. Vendi do të përballet me klimë më të ngrohtë dhe më të thatë në të ardhmen me shfaqjen në rritje të ngjarjeve ekstreme të ngrohta dhe zvogëlimin e numrit të ngjarjeve ekstreme të ftohta. Nga ana tjetër, kushtet më të thata do të rezultojnë në një rritje të mundshme të reshjeve ekstreme duke rezultuar në rrezik më të madh të përmytjeve të shpejta. Zvogëlimi i pritshëm i reshjeve të verës dhe vazhdimi i kohëzgjatjes së mëvonshme do të rrisë rrezikun e shfaqjes së thatësirave, periudhave të zgjatura të bimësisë dhe numrit më të madh të zjarreve. Për shkak të përkeqësimit të kushteve të mjedisit jetësor, urbanizimit intensiv, etj., pritet të ketë një rritje të frekuencës, intensitetit dhe ndikimit të ngjarjeve të fatkeqësive që do të ndikojnë ndjeshëm në rezistencën e përgjithshme të vendit dhe komuniteteve lokale, veçanërisht duke prekur grupet e rrezikuara të qytetarëve.

Në të njëjtën kohë, në vitet e fundit, ne jemi përballur me rreziqe dhe kërcënime të reja, përkatësisht krizën e emigrantëve dhe refugjatëve që nga viti 2015, ndotjen e ajrit në Shkup dhe qytete të tjera të mëdha në të gjithë vendin dhe krizën pandemike me KOVID-19. Pandemia me KOVID-19 ishte fatkeqësia më e madhe (shëndetësore) e kohës sonë gjatë së cilës, në periudhën midis 03 janarit 2020 dhe 26 prillit 2023 pati 348,059 raste të konfirmuara, 9,672 vdekje dhe humbje kumulative të prodhimit për vitin 2020 dhe 2021 prej 3.7 miliardë dollarë⁴. Ndikimi jashtëzakonisht i fuqishëm i krizës pandemike me KOVID-19 kontribuoi në krijimin e “*të varfërve të rin dhe të rrezikuarve të rinj*” (njerëzit, veçanërisht nga qendrat urbane, që po përjetojnë dobësi për herë të parë si rezultat i krizës), shfaqjen e formave të reja të pabarazisë sociale dhe një rritje të rasteve të dhunës në familje⁵.

1.2. Kush është më i ekspozuar ndaj rrezikut në vend?

Në përgjithësi, emergjencat, fatkeqësitë dhe krizat ndikojnë në të gjithë popullsinë ndryshe me ndikime të ndryshme në ekzistencën dhe zhvillimin e tyre të tanishëm dhe të ardhshëm. Prandaj, është e rëndësishme të identifikohet se cilat kategori të qytetarëve janë më të rrezikuar në Maqedoninë e Veriut. Për këtë qëllim, *Raporti i zhvillimit njerëzor i vitit 2016 nga UNDP-ja - Mbrojtja nga rreziku në Ballkanin Perëndimor: Fuqizimi i njerëzve për të parandaluar fatkeqësitë*⁶ identifikon grupin thelbësor të shtatë popullatave të rrezikuara arketipike: njerëzit e varfër, gratë, fëmijët dhe të moshuarit, personat me aftësi të kufizuara, pakicat, migrantët, të kthyerit dhe personat e zhvendosur brenda vendit (PZHBV) dhe fermerët. Pasqyra e grupit thelbësor të popullsisë të rrezikuara është paraqitur në Aneksin 1 të këtij dokumenti. Kjo ndarje nuk është shteruese, pasi ka grupe më gjithëpërfshirëse që identifikojnë dhe përfshijnë grupe shtesë, të tilla si familjet me një prind, pakicat seksuale dhe gjinore, grupe të tjera të marginalizuara, etj. Megjithatë, shkaqet rrënjësore të rrezikueshmërisë së tyre ndaj fatkeqësive natyrore (nxitësit/faktorët e rrezikut) mund të identi-

³ Gjurgjeviq, Vladimir. *Raporti i projeksionit për ndryshimet klimatike dhe ndryshimet në ngjarjet ekstreme klimatike në Republikën e Maqedonisë së Veriut*. UNDP 2020. f. 4. [online] Në dispozicion në <https://tinyurl.com/yc3r4yaa>

⁴ UNDP. *Vlerësimi social dhe ekonomik i ndikimit të KOVID-19 në Maqedoninë e Veriut*. UNDP Qershor 2020. f. 8. Në dispozicion në: <https://www.impact-covid19.mk/>

⁵ <https://tinyurl.com/3z86sdce>

⁶ UNDP. *Raporti i zhvillimit njerëzor 2016 - Mbrojtja ndaj rrezikut në Ballkanin Perëndimor: Fuqizimi i njerëzve për të parandaluar fatkeqësitë*. 2016. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/yc548e2v>

fikohen në disa zona të ndërlidhura, p.sh. konteksti gjeografik dhe ekspozimi ndaj rreziqeve, karakteristikat socio-ekonomike, sociale, kulturore dhe të tjera, niveli i njohurive dhe arsimit, qasja në shërbime, pjesëmarrja në proceset e politikave dhe vendimmarrjes, siguria dhe drejtësia, etj.

Njerëzit me ndonjë formë të aftësisë së kufizuar përbëjnë të paktën 15% të popullsisë globale, nga të cilët 2-4% përjetojnë vështirësi të konsiderueshme në funksionim. Prevalenca globale e aftësisë së kufizuar është më e lartë se vlerësimet e mëparshme të Organizatës botërore të shëndetësisë, të cilat datojnë nga vitet 1970 dhe sugjeruan një shifër prej rreth 10%.⁷ “Çështja e aftësisë së kufizuar, pavarësisht se ishte pjesë e Regjistrimit të popullsisë në vitin 2021, nuk dha një pasqyrë të qartë të numrit të përgjithshëm të popullsisë me aftësi të kufizuara. Sipas rezultateve të regjistrimit, në vend ka gjithsej 94,412 persona me aftësi të kufizuara, që përfaqëson pothuajse 5% të popullsisë së përgjithshme, nga të cilat 2.5% janë njerëz mbi 65 vjeç.”⁸ Nga ana tjetër, nëse aplikohet shifra prej 15%, atëherë në nivel nacional në Maqedoninë e Veriut mund të vlerësohet se rreth 276,000 qytetarë përjetojnë një formë të aftësisë së kufizuar. “Personat me aftësi të kufizuara janë të rrezikuar për shkak të sfidave fizike, varësisë nga të tjerët dhe zvogëlimit të ndihmës publike. Ndërsa personat me aftësi të kufizuara janë shpesh një grup më i rrezikuar i popullsisë, nivelet dhe llojet e ndryshme të aftësive të kufizuara (fizike, intelektuale, mendore, shqisore, të kombinuara) përgjithësojnë rrezikueshmërinë e tyre ndaj rreziqeve të fatkeqësive në mënyrë të vështirë.”⁹

Personat me aftësi të kufizuara po mbajnë barrën më të rëndë nga ndikimet e krizave dhe fatkeqësive, si për shkak të karakteristikave të tyre dhe dobësive mbizotëruese, ashtu edhe për shkak të përjashtimit shumë të shpeshtë nga politikat e zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë dhe praktikave të pamjaftueshme gjithëpërfshirëse të zvogëlimit të rrezikut. Ka shumë shembuj në botë që e tregojnë këtë situatë. Për shembull, hulumtimet tregojnë se shkalla e vdekshmërisë në mesin e personave me aftësi të kufizuara ka tendencë të jetë dy deri në katër herë më e lartë se ajo e pjesës tjetër të popullsisë, siç demonstron gjatë tërmetit dhe cunamit të Japonisë në vitin 2011 dhe Uragani Katrina në SHBA¹⁰. Statistikat e Mbretërisë së Bashkuar nga fillimi i vitit 2021 tregojnë tashmë se personat me aftësi të kufizuara përbënin gjashtë në 10 vdekje të lidhura me KOVID-19.¹¹ Rrjedhimisht, kjo prirje mund të gjendet në ngjarje të tjera fatkeqësie, p.sh. përmytje¹² ose zjarre¹³. Nga ana tjetër, përmytjet e majit 2014 në Serbi dhe Bosnjë dhe Hercegovinë prekën ndjeshëm personat me aftësi

“Personat me aftësi të kufizuara përfshijnë ata që kanë të meta afatgjata fizike, mendore, intelektuale apo shqisore, të cilat në ndërveprim me barriera të ndryshme mund të pengojnë pjesëmarrjen e tyre të plotë dhe të efektshme në shoqëri në baza të barabarta me të tjerët.”

Burimi: Konventa për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara (neni 1)

<https://tinyurl.com/4znzhshd>

⁷ <https://tinyurl.com/3m4tdkum>

⁸ MPPS - Ministria e punës dhe politikës sociale. *Draft strategjia kombëtare për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara 2023-2030 me Planet e veprimtimit 2023-2026*. 2023. f. 15. Në dispozicion në: <https://ener.gov.mk/Default.aspx?item=newdocumentdetails&detailid=61>

⁹ UNDP Raporti i zhvillimit njerëzor 2016 - Mbrojtja ndaj rrezikut në Ballkanin Perëndimor: Fuqizimi i njerëzve për të parandaluar fatkeqësitë. 2016. f. 66. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/2ex2vx2f>

¹⁰ Panel diskutimi mbi rezistencën dhe aftësinë e kufizuar ndaj fatkeqësive: Sigurimi i barazisë dhe përfshirjes. Dhoma ECOSOC, OKB (2013). Në dispozicion në: https://www.un.org/disabilities/documents/reports/iddr2013_%20panelreport.pdf

¹¹ Raporti evropian për të drejtat e njeriut. *Ndikimi i KOVID-19 mbi personat me aftësi të kufizuara*. Forumi evropian i aftësisë së kufizuar (2021). Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/2t8xvtxs>

¹² <https://tinyurl.com/yckrvh45>

¹³ <https://tinyurl.com/t7dk9uav>

të kufizuara dhe pakicat. Të parët vuajtën për shkak të reagimit joefikas të menjëhershëm dhe shërbimeve të dobëta të shpëtimit që rezultuan nga mungesa e sistemeve adekuate të paralajmërimit të hershëm dhe standardeve dhe protokolleve të shpëtimit dhe njohurive të dobëta të institucioneve dhe forcave të shpëtimit për nevojat e tyre të menjëhershme dhe të hershme të rimëkëmbjes. Për shembull, në komunën e Svilajnacit, evakuimi i popullatës nuk u krye dhe personat me aftësi të kufizuara u rrezikuan.¹⁴ Gjithashtu, “*në përmbytjet e vitit 2014, shumë persona me aftësi të kufizuara ose probleme shëndetësore para-ekzistuese u evakuuan pa pajisjet e tyre të nevojshme mjekësore, përshkrimet ose dokumentacionin, gjë që i vendosi ata në një pozitë më të ndjeshme.*”¹⁵

Në Maqedoninë e Veriut, ka pasur disa ngjarje të fatkeqësive ku viktimat ishin persona me aftësi të kufizuara, si dhe kategori të tjera të prekshme, p.sh. gra, të rinj dhe të moshuar. Duke marrë parasysh të parën, përmbytjet e shpejta në dhjetor të vitit 2008 në Radovich dhe Konçe shkaktuan humbjen e dy personave me aftësi të kufizuara, ndërsa në përmbytjet e shpejta në Tetovë në gusht të vitit 2015 dhe Shkup, një vit më vonë, shumë prej viktimave ishin nga grupet e rrezikuara të qytetarëve. Përrjashtimi nga narrativa e integruar e reduktimit të rrezikut, d.m.th. nga politikat, proceset dhe praktikat, kontribuon gjithashtu në këtë inekzistencë të gjithëpërfshirjes në ndërtimin e rezistencës të shoqërisë, komuniteteve dhe njerëzve. Në përgjithësi, shumë sisteme të menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë, në nivel global dhe rajonal, janë “*të verbër*” ndaj reduktimit të rrezikut gjithëpërfshirës dhe të përgjegjshëm, pa ofruar mundësi për pjesëmarrje kuptimplote dhe ndërtimin e rezistencës të personave me aftësi të kufizuara bazuar në nevojat, njohuritë dhe aftësitë e tyre.

Duke marrë parasysh atë që është thënë më sipër dhe përpjekjet për arritjen e zhvillimit të qëndrueshëm, rezistent dhe gjithëpërfshirës, është e nevojshme të konceptohet dhe të integrohet reduktimi i rrezikut të aftësisë së kufizuar në të gjithë sistemin e menaxhimit të rrezikut të fatkeqësive, duke mundësuar jo vetëm pjesëmarrje më të madhe të personave me aftësi të kufizuara, por edhe ndërtimin gjithëpërfshirës të rezistencës të tyre ndaj rreziqeve dhe kërcënimeve ekzistuese dhe atyre në zhvillim. Për këtë qëllim, pika e nisjes është të kuptohet më mirë përfshirja e aftësisë së kufizuar në politikat, programet dhe shërbimet e zvogëlimit të rrezikut që janë në përputhje me normat dhe standardet ndërkombëtare. Prandaj, objektivi i kësaj detyre kërkimore është të kryejë një rishikim të vendit mbi gjendjen aktuale të përfshirjes së aftësisë së kufizuar në politikat dhe praktikat e lidhura me zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë.

1.3. Qëllimi i këtij dokumenti

Qëllimi kryesor i *Studimit të politikave publike për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë në kontekstin e Republikës së Maqedonisë së Veriut* është të mbështesë përpjekjet për ndërtimin gjithëpërfshirës të qëndrueshmërisë në vend përmes një kuptimi të kuadrit të aftësisë së kufizuar dhe zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë, rishikimit të kontekstit aktual me identifikimin e hendeqeve dhe sfidave ekzistuese dhe praktikave të mira, pasuar nga formulimi i rekomandimeve të ardhshme. Gjithashtu, ky Studim i politikave publike synon të

¹⁴ OSBE. *Rodna analiza uticaja poplava u Srbiji u 2014 godini*. f.19. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/2m3vht8b>

¹⁵ UNICEF. *Analiza Klimatske Situacije u Njenih Uticaja Na Decu U Srbiji*. UNICEF. Shtetor 2021. p. 31. Në dispozicion: <https://www.unicef.org/serbia/media/18356/file/CLAC%20izvestaj.pdf>

kontribuojë në një ndryshim transformues në të kuptuarit dhe përfshirjen praktike të aftësisë së kufizuar në ndërtimin e rezistencës të shoqërisë dhe komuniteteve ndaj krizave dhe fatkeqësive.

1.4. Korniza për përgatitjen e Studimit të politikave publike

Për zbatimin e kësaj detyre, u përcaktua një qasje e përshtatshme dhe kornizë metodologjike sipas lëndës së hulumtimit, qëllimeve dhe specifikave të saj, si dhe parametrave të përshtatshëm të studimit të politikave publike që janë bazë e këtij procesi.

Table 1. Parametrat e Studimit të politikave publike (Autori)

Parametrat	Përshkrimi
Relevanca	Shkalla në të cilën politikat dhe praktikat gjithëpërfshirëse të zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë janë integruar në sistemin kombëtar të menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë.
Përgjigje	Roli dhe përgjegjësitë e subjekteve në menaxhimin e rrezikut nga fatkeqësitë, para dhe pas fatkeqësive, duke marrë parasysh nevojat dhe aftësitë e personave me aftësi të kufizuara.
Efektiviteti	Një masë e shkallës në të cilën sistemi i menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë po përmbush mandatin e tij dhe nevojat e personave me aftësi të kufizuara dhe monitoron nëse janë arritur rezultatet e pritshme.
Ndikimi	Ndikimet pozitive dhe/ose negative të sistemit të menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë në rezistencën e personave me aftësi të kufizuara, si të drejtpërdrejta ashtu edhe/ose të tërthorta.
Mësimet e nxjerra/rekomandimet	Identifikimi i mësimave të nxjerra dhe mënyra e veprimit për atë se si politikat dhe praktikat gjithëpërfshirëse duhet të integrohen në menaxhimin kombëtar të rrezikut nga fatkeqësitë.

1.5. Qasja dhe korniza metodologjike

Qasja dhe kornizat metodologjike janë përmbledhëse dhe përdorin një përzierje të mjeteve cilësore dhe sasiore. Përgatitja e këtij studimi përfshinte mjetet e mëposhtme: *Analiza e Përmbajtjes* (është përdorur gjatë fazës fillestare të detyrës me rishikimin dhe analizën e përmbajtjes së të gjitha materialeve, dokumenteve, raporteve dhe informacionit në dispozicion), *Analiza krahasuese* (gjatë shqyrtimit të materialeve dhe dokumenteve), *Dizajni i hulumtimit* të kombinuar cilësor/sasior (gjatë pjesës së mbledhjes së informacioneve dhe të dhënave nga informuesit kryesorë me përdorimin e një pyetësori dhe intervista gjysmë të strukturuar dhe konsultime me përfaqësuesit kryesorë nga subjektet) dhe *Dizajni i hulumtimit* cilësor (gjatë identifikimit dhe kodifikimit të mësimave të nxjerra dhe praktikave të mira). Metoda e trekëndëshit u përdor për të verifikuar informacionin e mbledhur gjatë procesit të shqyrtimit të përmbajtjes, rishikimit të dokumenteve, pyetësorit në internet, intervistave kryesore të informuesve dhe vlerësimit gjatë diskutimeve me përfaqësuesit

e ekipit. Qëllimi ishte të vërtetohej informacioni dhe të dhënat në një mënyrë të strukturuar përmes verifikimit nga burime të shumta të të dhënave.

Kufizimet mund t'i referohen afatit kohor për realizimin e detyrës hulumtuese, efekteve gjatësore (disponueshmëria kohore e të anketuarve ose disponueshmëria e informuesve kryesorë), afateve kohore të përgjigjeve në anketën online, lodhjes së të anketuarve dhe informuesve për të marrë pjesë në anketë dhe intervista, sepse për shumë anketa në internet që janë kryer gjatë pandemisë, prevalenca e KOVID-19, qasja në informacion dhe të dhëna, qasja e kufizuar në vlerësimet dhe planet e rrezikut dhe çështjet e mundshme të privatësisë së të dhënave.

2. KORNIZA GLOBALE E QËNDRUESHME DHE REZISTENTE DHE PËRFSHIRJA E AFTËSISË SË KUFIZUAR NË ZVOGËLIMIN E RREZIKUT NGA FATKEQËSITË

2.1. Korniza Sendai për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë 2015 – 2030¹⁶

Korniza Sendai është një kornizë globale për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë, e miratuar në Konferencën e tretë botërore e OKB-së për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë, që u mbajt në Sendai, Japoni, në mars të vitit 2015. *Objektivi kryesor është zvogëlimi substancial i rrezikut nga fatkeqësitë natyrore dhe humbjet në jetë, jetesë dhe shëndet në pasuritë ekonomike, fizike, sociale, kulturore dhe ekologjike të personave, bizneseve, komuniteteve dhe vendeve.* Korniza Sendai krijon terren bashkëkohor të zhvillimit rezistent të shteteve dhe territoreve në nivel global përmes një ndryshimi të paradigmës nga menaxhimi i fatkeqësive në menaxhimin e rrezikut të katastrofave të rreziqeve ekzistuese dhe të ardhshme duke sjellë ndërtimin e rezistencës si qëllimin kryesor që duhet të arrihet deri në vitin 2030. Ai ka shtatë synime dhe katër përparësi për veprim që kontribuojnë në parandalimin e rreziqeve të reja dhe zvogëlimin e rreziqeve ekzistuese përmes integritit të zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë në të gjithë sektorët, programet dhe politikat e zhvillimit. Ndërsa Korniza Sendai është një marrëveshje vullnetare, jo-detyruese, ajo bën thirrje për një angazhim të të gjithë shoqërisë, me qeveritë që kanë rolin kryesor të zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë.

Katër prioritete i referohen kuptimit të rrezikut, rritjes së rregullimit të rrezikut nga fatkeqësitë, investimit në zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë për arritjen e qëndrueshmërisë dhe rritjen e gatishmërisë, reagimit dhe rimëkëmbjes ndaj fatkeqësive. Përveç kësaj, brenda këtyre katër prioriteteve, ekzistojnë 39 parime udhëzuese dhe dy prej tyre i referohen drejtpërdrejt personave me aftësi të kufizuara, konkretisht:

- (19) (d): *“Zvogëlimi i rrezikut nga fatkeqësitë kërkon një angazhim dhe partneritet të të gjithë shoqërisë. Ai gjithashtu kërkon fuqizim dhe pjesëmarrje gjithëpërfshirëse, të arritshme dhe jo-diskriminuese, duke i kushtuar vëmendje të veçantë njerëzve të prekur në mënyrë disproporcionale nga fatkeqësitë, veçanërisht më të varfërit. Një perspektivë gjinore, e moshës, aftësisë të kufizuar dhe kulturore duhet të integrohet në të gjitha politikat dhe praktikat, dhe udhëheqja e grave dhe të rinjve duhet të promovohen. Në këtë kontekst, vëmendje e veçantë duhet t’i kushtohet përmirësimit të punës së organizuar vullne-*

¹⁶ https://www.unisdr.org/files/43291_sendaiframeworkfordren.pdf

tare të qytetarëve.” dhe

- (19)(g): “Zvogëlimi i rrezikut nga fatkeqësitë kërkon një qasje me shumë rreziqe dhe vendimmarrje gjithëpërfshirëse të informuar për rrezikun bazuar në shkëmbimin e hapur dhe shpërndarjen e të dhënave të ndara, duke përfshirë sipas gjinisë, moshës dhe aftësisë së kufizuar, si dhe në informacionin e rrezikut lehtësisht të arritshëm, të përditësuar, të kuptueshëm, të bazuar në shkencë, jo të ndjeshëm, të plotësuar nga njohuritë tradicionale.”

Kjo qasje kërkon që zbatimi efektiv i katër prioriteteve për veprim duhet të sigurojë përfshirjen e një perspektive të aftësisë së kufizuar në zhvillimin dhe zbatimin e të gjitha politikave dhe praktikave të zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë. Prandaj është e rëndësishme të inkurajohet konsultimi dhe pjesëmarrja e personave me aftësi të kufizuara dhe organizatave të tyre për të miratuar me të vërtetë qasjen e parashikuar të të gjithë shoqërisë. Në mënyrë të ngjashme, miratimi i një qasjeje me shumë rreziqe dhe vendimmarrja e informuar për rrezikun në zbatimin e katër prioriteteve kërkon qasje, përdorim dhe konsideratë të proceseve të shëndosha dhe të besueshme të aftësisë së kufizuar.¹⁷

2.2. Qëllimet e zhvillimit të qëndrueshëm (QZHQ)

Qëllimet e zhvillimit të qëndrueshëm janë plane për arritjen e një të ardhme më të mirë, më të qëndrueshme dhe rezistente për të gjithë. Me gjithsej 17 qëllime, 169 synime dhe 230 tregues, Qëllimet e zhvillimit të qëndrueshëm përqendrohen në tre fusha kryesore: (i) çrrënjosjen e varfërisë; (ii) mbrojtjen e planetit nga degradimi, duke siguruar që përparimi ekonomik, social dhe teknologjik të ndodhë në harmoni me natyrën; dhe (iii) promovimin e paqes universale dhe shoqërive të drejta dhe gjithëpërfshirëse. Në këtë mënyrë, arritja e secilit prej 17 qëllimeve mund të përmirësojë rezistencën e personave me aftësi të kufizuara për t'i bërë ballë katastrofave.¹⁸

Veprimi klimatik dhe zvogëlimi i rrezikut nga fatkeqësitë janë çështje ndërsektoriale, por përmenden në mënyrë eksplicite në QZHQ 13¹⁹ për adresimin e ndryshimeve klimatike dhe ndikimeve të saj dhe QZHQ 11²⁰ opëri t'i bërë qytetet gjithëpërfshirëse, të sigurta, rezistente dhe të qëndrueshme. Këto dy QZHQ janë të rëndësishme për ata që janë të angazhuar në menaxhimin e rrezikut nga fatkeqësitë respektivisht QZHQ 11, “duke përfshirë gratë, fëmijët, personat e moshuar dhe personat me aftësi të kufizuara në rrezik, dhe QZHQ 13 gjithashtu promovon ngritjen e kapaciteteve për planifikim dhe menaxhim efektiv të lidhur me ndryshimet klimatike që përfshin gratë, të rinjtë dhe komunitetet lokale dhe të marginalizuara - të gjitha këto do të përfshinin personat me aftësi të kufizuara.”²¹ Për më tepër, ato gjithashtu kontribuo-

¹⁷ Instrumenti global për zvogëlimin dhe rimëkëmbjen nga fatkeqësitë Përfshirja e aftësisë së kufizuar në menaxhimin e rrezikut nga fatkeqësitë Praktikë dhe mundësitë premtuese për angazhimin e zgjeruar. GFDRR. 2017. f. 26. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/3mwta9z6>

¹⁸ Ibid. f.24.

¹⁹ <https://sdgs.un.org/goals/goal13>

²⁰ <https://sdgs.un.org/goals/goal11>

²¹ Instrumenti global për zvogëlimin dhe rimëkëmbjen nga fatkeqësitë Përfshirja e aftësisë së kufizuar në menaxhimin e rrezikut nga fatkeqësitë

jnë në arritjen e shumë prej qëllimeve të tjera. Nga ana tjetër, pesë Qëllimet përfshijnë drejtpërdrejtë aftësinë e kufizuar dhe janë të rëndësishme për personat me aftësi të kufizuara²², d.m.th. *QZHQ 4* (Garantimi i arsimit të barabartë dhe të arritshëm duke ndërtuar mjedise gjithëpërfshirëse të të mësuarit dhe sigurimin e ndihmës së nevojshme për personat me aftësi të kufizuara)²³, *QZHQ 8* (Promovimi i rritjes ekonomike gjithëpërfshirëse, punësimit të plotë dhe produktiv që lejon personat me aftësi të kufizuara të kenë qasje të plotë në tregun e punës)²⁴, *QZHQ 10* (Theksimi i përfshirjes sociale, ekonomike dhe politike të personave me aftësi të kufizuara)²⁵, *QZHQ 11* (Krijimi i qyteteve dhe burimeve ujore të arritshme, të përballueshme, të arritshme dhe të qëndrueshme të transportit, sigurimi i qasjes universale në hapësira publike të sigurta, gjithëpërfshirëse, të arritshme dhe të gjelbërta) dhe *QZHQ 17* (Nënvizimi i rëndësisë së mbledhjes së të dhënave dhe monitorimit të *QZHQ*-ve, theksimi i të dhënave të ndarjes së aftësive të kufizuara)²⁶.

2.3. Marrëveshja e Parisit²⁷

Marrëveshja e Parisit kërkon të rrisë ndjeshëm veprimet klimatike dhe të merret në mënyrë më gjithëpërfshirëse me ndikimet e ndryshimeve klimatike për të mbrojtur zhvillimin dhe eliminimin e varfërisë. Ai synon në mënyrë specifike të zvogëlojë ndjeshëm rreziqet dhe ndikimet e ndryshimit të klimës dhe të nxisë rezistencë ndaj klimës. *“Me rëndësi në këtë kontekst, është pranimi në preambulë se ndryshimi i klimës është një ‘shqetësim për njerëzimin’ dhe se në ndërmarrjen e veprimeve mbi ndryshimin e klimatik, palët duhet të marrin në konsideratë detyrimet e tyre në lidhje me të drejtat e njeriut të njerëzve në situata të rrezikuara, duke përfshirë personat me aftësi të kufizuara.”*²⁸ Nenet 7 dhe 8 përqendrohen në mënyrë eksplicite në përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike dhe zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë: Neni 7.1, për rritjen e kapacitetit përshtatës, përforsimin e rezistencës dhe zvogëlimin e rrezikueshmërisë ndaj ndryshimeve klimatike dhe Neni 8.1, për shmangien, minimizimin dhe adresimin e humbjes dhe dëmtimit të lidhur me efektet negative të ndryshimit të klimës. Në veçanti, Neni 8 përcakton *“qëllimin global për përshtatjen e rritjes së kapacitetit adaptues, përforsimin e rezistencës dhe zvogëlimin e rrezikueshmërisë ndaj ndryshimeve klimatike, për të kontribuar në zhvillimin e qëndrueshëm.”*²⁹ Prandaj, fushat e bashkëpunimit dhe lehtësimit për të rritur mirëkuptimin, veprimin dhe mbështetjen mund të përfshijnë sistemet e paralajmërimit të hershëm; gatishmërinë për emergjenca; ngjarjet e ngadalta të fillimit; ngjarjet që mund të përfshijnë humbje dhe dëme të pakthyeshme dhe të përhershme; vlerë-

Praktikat dhe mundësitë premtuese për angazhimin e zgjeruar. GFDRR. 2017. f. 24. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/3mwta9z6>

²² <https://tinyurl.com/2jzcyuzs>

²³ <https://www.sdg4education2030.org/the-goal>

²⁴ <https://sdgs.un.org/goals/goal8>

²⁵ <https://sdgs.un.org/goals/goal10>

²⁶ <https://sdgs.un.org/goals/goal17>

²⁷ https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf

²⁸ Instrumenti global për zvogëlimin dhe rimëkëmbjen nga fatkeqësitë Përfshirja e aftësisë së kufizuar në menaxhimin e rrezikut nga fatkeqësitë Praktikat dhe mundësitë premtuese për angazhimin e zgjeruar. GFDRR. 2017. f. 27. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/3mwta9z6>

²⁹ Grupi BP. LIFELINES Mundësia e infrastrukturës rezistente. 2019. f. 27. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/2bv7hdmd>

simin dhe menaxhimin gjithëpërfshirës të rrezikut; objektet e sigurimit të rrezikut, grumbullimin e rrezikut klimatik dhe zgjidhje të tjera të sigurimit; humbjet joekonomike; dhe qëndrueshmërinë e komuniteteve, mjeteve të jetesës dhe ekosistemeve. Këto fusha të bashkëpunimit dhe lehtësimit lidhen me prioritetet e Kornizës Sendai dhe qëllimet dhe synimet e QZHQ-ve siç paraqiten në tabelën më poshtë.

Table 2. Lidhja e fushave të bashkëpunimit dhe lehtësimit të nenit VIII me përparësitë e SFDRR dhe qëllimet dhe synimet e QZHQ-ve (Autori)

Marrëveshja e Parisit Neni VIII	Korniza Sendai	QZHQ-të
Sistemet e paralajmërimit të hershëm/Gatishmëria për emergjencë	Prioriteti 4	3, 11, 13
Ngjarje të ngadalshme/Ngjarje që mund të përfshijnë humbje dhe dëme të pakthyeshme dhe të përhershme	Të gjitha prioritetet	1, 2, 13, 15
Vlerësimi dhe menaxhimi gjithëpërfshirës i rrezikut	Prioriteti 1	11, 13, 15
Objektet e sigurimit të rrezikut, bashkimi i rrezikut klimatik dhe zgjidhjet e tjera të sigurimit	Prioriteti 3	13
Humbje joekonomike	Prioriteti 3	1, 2, 11, 13, 14, 15
Rezistenca e komuniteteve, jetesës dhe ekosistemeve	Të gjitha prioritetet	Të gjitha QZHQ-të

2.4. Forumi evropian për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë³⁰

*Udhërrëfyese 2021-2030 për një Evropë rezistente ndaj klimës dhe fatkeqësive dhe Azia Qendrore*³¹ shënon një fazë të re në avancimin e zvogëlimin të rrezikut gjithëpërfshirës të fatkeqësive në Evropë. Prandaj, ky Udhërrëfyes adreson aftësinë e kufizuar në disa fusha, d.m.th. *mirëkuptimin dhe komunikimin e rrezikut* (udhërrëfyese njih rrezikun joproporcional me të cilin përballen personat me aftësi të kufizuara dhe thekson nevojën për investime në mjete gjithëpërfshirëse dhe të arritshme për të komunikuar këtë rrezik, duke përfshirë ndarjen e të dhënave sipas gjinisë, moshës dhe aftësisë së kufizuar), *qeverisjen dhe vendimmarrjen e rrezikut* (njohuritë, aftësitë, burimet dhe përvojat e atyre më të rrezikuarve përfshihen si thelbësore në mbështetjen e zvogëlimin gjithëpërfshirës të rrezikut nga fatkeqësitë), *investimet gjithëpërfshirëse dhe inovative* (duke mos lënë askënd pas), *gatishmërinë për përgjigje dhe rimëkëmbjen rezistente* (sistemet e paralajmërimit të hershëm duhet të jenë të arritshme, gatishmëria për emergjenca komplekse duhet të jetë gjithëpërfshirëse dhe zhvillimi i mjeteve të reja duhet të ketë përparësi në qasje).³²

³⁰ <https://efdr.undrr.org/>

³¹ <https://www.undrr.org/publication/european-forum-disaster-risk-reduction-roadmap-2021-2030>

³² <https://www.edf-feph.org/edf-welcomes-regional-roadmap-to-resilience/>

2.5. Habitat III – Agjenda e re urbane³³

“Në përcaktimin e vizionit të saj për komunitete të jetueshme, të arritshme, gjithëpërfshirëse dhe të qëndrueshme, Agjenda e re urbane përfshin referenca të shumta për ndërthurjen e popullatave, duke përfshirë personat me aftësi të kufizuara. Përveç promovimit të qasjes së barabartë dhe të përbalueshme në infrastrukturën e qëndrueshme fizike dhe sociale, Agjenda e re urbane gjithashtu përmend nevojën për të fuqizuar dhe siguruar kontributet e të gjithë aktorëve përkatës, duke përfshirë personat me aftësi të kufizuara.”³⁴

2.6. Konventa për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara³⁵

Konventa për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara u miratua nga Shtetet anëtare të OKB-së në vitin 2006 dhe hyri në fuqi në vitin 2008 dhe në përputhje me rrethanat, si një mekanizëm ligjor i detyrueshëm, u ratifikua nga 185 prej 193 shtete anëtare të OKB-së. Është traktati i parë ndërkombëtar për të drejtat e njeriut që trajton dhe rregullon të drejtat civile dhe politike, ekonomike, sociale dhe kulturore në kontekstin e aftësisë së kufizuar. Qëllimi i saj është *“të promovojë, mbrojë dhe sigurojë gëzimin e plotë dhe të barabartë të të gjitha të drejtave dhe lirive themelore të njeriut nga të gjithë personat me aftësi të kufizuara dhe të promovojë respektimin e dinjitetit të tyre të qenësishëm”* (Neni 1). Zyra e Komisionerit të lartë të Kombeve të Bashkuara për të drejtat e njeriut i referohet Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara si një plan veprimi për të përfshirë dhe mbështetur të drejtat e personave me aftësi të kufizuara.³⁶ Preambulla e Konventës pohon se *“respektimi i instrumenteve të zbatueshme të të drejtave të njeriut janë të domosdoshme për mbrojtjen e plotë të personave me aftësi të kufizuara, veçanërisht gjatë konflikteve të armatosura dhe pushtimit të huaj, duke përfshirë dhe emergjencat”*³⁷. Prandaj, aspektet e rëndësishme të Konventës janë që shtetet janë bartësit kryesorë të detyrës për të promovuar dhe mbrojtur të drejtat e tyre, personat me aftësi të kufizuara dhe përfaqësuesit e tyre janë të pajisur me një rol qëndror dhe zë në të gjitha aspektet e zbatimit të saj³⁸ dhe përqafojnë qasjen e bazuar në të drejtat e njeriut për aftësinë e kufizuar në mbrojtjen humanitare të personave me aftësi të

³³ <https://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-English.pdf>

³⁴ Instrumenti global për zvogëlimin dhe rimëkëmbjen nga fatkeqësitë Përfshirja e aftësisë së kufizuar në menaxhimin e rrezikut nga fatkeqësitë Praktikë dhe mundësitë premtuese për angazhimin e zgjeruar. GFDRR. 2017. f. 28. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/3mwta9z6>

³⁵ <https://tinyurl.com/2p8pr4py>

³⁶ https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/Disabilities_training_17EN.pdf

³⁷ <https://tinyurl.com/4yxx2nbn>

³⁸ UNDRR. Personat me aftësi të kufizuara në situata rreziku: Një studim mbi nenin 11 të Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara. Zyra e Kombeve të Bashkuara për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë (UNDRRR) 2022. f. 11. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/4c66ua4p>

kufizuara duke kërkuar që të gjithë aktorët të hedhin poshtë referencat për personat me aftësi të kufizuara si një grup “i rrezikuar” ose “i neglizhuar” në lidhje me emergjencat³⁹. Nenet e mëposhtme nga Konventa kanë rëndësi përkatëse në situatat e rrezikut dhe emergjencat humanitare dhe mbështesin përpjekjet gjithëpërfshirëse për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë:

- *Neni 11* i Konventës është dispozita qendrore që i referohet detyrimeve në situata rreziku, duke përfshirë “emergjencat humanitare dhe fatkeqësitë natyrore. Ajo u bën thirrje palëve në Konventën për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara “*të marrin, duke ndjekur detyrimet e tyre sipas së drejtës ndërkombëtare, duke përfshirë të drejtën ndërkombëtare humanitare dhe të drejtën ndërkombëtare të të drejtave të njeriut, të gjitha masat e nevojshme për të siguruar mbrojtjen dhe sigurinë e personave me aftësi të kufizuara në situata rreziku, duke përfshirë situatat e konfliktit të armatosur, emergjencat humanitare dhe ndodhjen e fatkeqësive natyrore.*”
- *Neni 3* përcakton parimet themelore të Konventës, përkatësisht pjesëmarrjen, llogaridhënien, mosdiskriminimin dhe fuqizimin⁴⁰, duke bërë zgjedhjet e tyre; dhe duke u njohur dhe respektuar si qytetarë të barabartë dhe qenie njerëzore me një kontribut për të dhënë para, gjatë dhe pas një emergjence, e cila duhet të respektohet gjatë këtyre situatave.
- Sipas *Neni 4*, personat me aftësi të kufizuara duhet të përfshihen dhe të marrin pjesë në mënyrë aktive në proceset e vendimmarrjes. Kjo kërkon që shtetet të sigurojnë pjesëmarrje aktive dhe kuptimplote të të gjitha kategorive të personave me aftësi të kufizuara, d.m.th. pjesëmarrje aktive dhe koordinim në krijimin e politikave dhe rregulloreve dhe zbatimin e masave dhe veprimeve në lidhje me emergjencat dhe fatkeqësitë natyrore gjatë të gjitha fazave të ciklit të menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë.
- *Neni 6*, në përputhje me nenin 11, adreson se gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara⁴¹ i nënshtrohen diskriminimit të shumëfishtë dhe ndërsektorial dhe janë në rrezik të shtuar të dhunës seksuale, duke përfshirë krizat humanitare dhe konfliktet dhe mjediset pas konfliktit. Aty Konventa për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara përcakton se shërbimet e përshtatshme për gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara në situata rreziku dhe emergjence humanitare, bazuar në nevojat e tyre individuale, duhet të vihen në dispozicion dhe qasja e tyre duhet të sigurohet duke hequr pengesat fizike, komunikuese, sociale, kulturore, ekonomike, politike dhe të tjera, duke përfshirë zgjerimin e shërbimeve cilësore në zonat rurale dhe të largëta.⁴²
- *Neni 8* promovon rritjen e ndërgjegjësimit për përfshirjen e personave me aftësi të kufizuara dhe, lidhur me Nenin 11, u bën thirrje Shteteve të angazhohen në masa ndërgjegjësimi në të gjithë shoqërinë për të luftuar stereotipet, paragjykimet dhe praktikat e dëmshme në lidhje me personat me aftësi të kufizuara dhe për të promovuar ndërgjegjësimin për aftësitë dhe kontributet e tyre.

³⁹ Studimi tematik mbi të drejtat e personave me aftësi të kufizuara sipas nenit 11 të KDPAK mbi situatat e rrezikut dhe emergjencat humanitare OHCHR, A/HRC/31/30 f.3 Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/mm4t9run>

⁴⁰ Rezoluta e KDNJ-së. Ibid. Paragrafi paprak 14, si dhe Parag 5, d dhe 6.

⁴¹ KDPAK *Komenti i përgjithshëm i Komitetit nr.3 për nenin 6 për gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara*. KDPAK/C/GC/3, shtator 2016. Para. 50. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/3jab9bu>

⁴² KDPAK *Deklaratë e Komitetit për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara mbi përfshirjen e aftësisë së kufizuar për Samitin botëror humanitar*. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/3nshtrws>

- **Neni 9** i referohet qasjes së personave me aftësi të kufizuara në një spektër të gjerë shërbimesh, duke filluar nga mjedisi i ndërtuar deri te shërbimet e urgjencës, d.m.th. mjedisi fizik, transporti, informacioni dhe komunikimi dhe shërbimet publike. Në situata rreziku, fatkeqësitë natyrore dhe konfliktet e armatosura, shërbimet e emergjencës duhet të jenë të qasshme për personat me aftësi të kufizuara ose jetët e tyre nuk mund të shpëtohen ose mirëqenia e tyre të mbrohet. Qasshmëria duhet të përfshihet si prioritet në përpjekjet e rindërtimit pas katastrofës. Prandaj, zvogëlimi i rrezikut nga fatkeqësitë duhet të jetë i arritshëm dhe gjithëpërfshirës për aftësinë e kufizuar.⁴³ Detyrat e shteteve për qasjen, sipas nenit 9, janë të domosdoshme për të siguruar që personat me aftësi të kufizuara të mos përjashtohen gjatë situatave të rrezikut dhe emergjencës humanitare, veçanërisht në lidhje me mekanizmat e informacionit dhe alarmit. Ato janë gjithashtu vendimtare në mbështetjen dhe promovimin e dizajnit universal (neni 2 i Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara), veçanërisht gjatë rindërtimit.
- **Neni 12** përcakton të drejtën për njohje të barabartë para ligjit, mbështet ushtrimin e kapaciteteve ligjore nga të rriturit me aftësi të kufizuara dhe kërkon zbatimin e vendimmarrjes së mbështetur, duke u larguar nga skemat e zëvendësuara të vendimmarrjes. Kjo e drejtë është veçanërisht e rëndësishme në raste emergjencash, d.m.th. kur personave me aftësi të kufizuara u kërkohet të marrin vendime kyçe në lidhje me pronën e tyre, rregullimet e jetesës, financat dhe trajtimet mjekësore dhe nuk mund t'i nënshtrohen derogimit.
- **Neni 21**, në përputhje me nenin 11, u bën thirrje shteteve të sigurojnë që të gjitha informacionet e lidhura me emergjencat të vihen në dispozicion në formate të qasshme për personat me lloje të ndryshme të lëndimeve, duke përfshirë personat e shurdhër përmes gjuhës së shenjave dhe në gjuhët e ndryshme që fliten në territorin e tyre. Gjithashtu, shtetet duhet të inkurajojnë mediat që të marrin një rol aktiv dhe gjithëpërfshirës, në të gjitha nivelet - lokale, kombëtare, rajonale dhe globale - si dhe të miratojnë politika specifike të komunikimit për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë, si dhe të mbështesin sistemet e paralajmërimit të hershëm dhe masat mbrojtëse për shpëtimin e jetës, si dhe të kontribuojnë në rritjen e ndërgjegjësimit dhe të kuptuarit të publikut dhe të përhapin informacione të sakta dhe jo të ndjeshme për rrezikun nga fatkeqësitë, rreziqet dhe fatkeqësitë, duke përfshirë edhe për fatkeqësitë në shkallë të vogël, në një mënyrë të thjeshtë, transparente, të lehtë për t'u kuptuar dhe të arritshme.
- **Neni 31** i referohet nevojës për të mbledhur informacione dhe të dhëna statistikore dhe hulumtuese për formulimin e politikave përkatëse gjithëpërfshirëse, ndërsa sigurohet ndarja e të dhënave, qasja dhe privatësia. Mbledhja dhe analiza e të dhënave të ndara, duke përfshirë edhe personat me aftësi të kufizuara, është një element kritik në hartimin e politikave gjithëpërfshirëse, edhe në situata të konfliktit të armatosur, emergjencave humanitare dhe fatkeqësive natyrore. Përveç kësaj, Shtetet palë duhet të sigurojnë qasjen e personave me aftësi të kufizuara në të gjitha të dhënat statistikore në formate të qasshme.
- **Neni 32** promovon bashkëpunimin ndërkombëtar, duke përfshirë programet ndërkombëtare të zhvillimit që janë gjithëpërfshirëse dhe të arritshme për personat me aftësi të kufizuara, dhe mund të shihet përmes Nenit 11 dhe Synimit F të Kornizës Sendai për

⁴³ CRPD. Committee's General Comment no. 2 on Article 9, CRPD/C/GC/2, Para. 36. <https://tinyurl.com/mrxckn58>

rritjen thelbësore të bashkëpunimit ndërkombëtar me shtetet në zhvillim deri në vitin 2030. Duke marrë parasysh të parën, personat me aftësi të kufizuara duhet të jenë pjesë e këtij procesi të bashkëpunimit në të gjitha fazat dhe duhet të promovohen dhe forcohen në të gjitha nivelet, duke përfshirë në lidhje me ngritjen e kapaciteteve, dhe qasjen në dhe ndarjen e teknologjisë së qasshme dhe ndihmëse.

- *Neni 33* nxit që shtetet palë duhet të lejojnë vazhdimin e monitorimit gjatë emergjencave, duke siguruar që rreziqet të zbuten në masën maksimale të mundshme. Kur monitorimi personal është i pamundur, shtetet palë duhet t'i kushtojnë burime të disponueshme miratimit të alternativave, të tilla si digjitale, elektronike ose mënyra të tjera të komunikimit në distancë, për të siguruar monitorim efektiv të pavarur.⁴⁴

Veçanërisht, miratimi i Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara krijoi një mandat për Kombet e Bashkuara dhe shkaktoi miratimin e një *Strategjie të përfshirjes së aftësisë së kufizuar* në mbarë OKB-në që angazhohet për një model të bazuar në të drejtat e përfshirjes së aftësisë së kufizuar. Komiteti i Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara – një organ monitorues ndërkombëtar që shqyrton zbatimin e Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara – ka lëshuar disa deklarata të përgjithshme duke marrë parasysh nenin 11, konkretisht:

- Deklaratë mbi “situatën e personave me aftësi të kufizuara të prekura nga fatkeqësitë në Peru, Ekuador dhe Kolumbi” (Miratuar në sesionin e 17-të të CRPD - 20 mars deri më 12 prill 2017)⁴⁵;
- Deklaratë e përbashkët e CMW-CRPD mbi “Adresimin e aftësive të kufizuara në lëvizjet në shkallë të gjerë të refugjatëve dhe emigrantëve”, (Prill 2017)⁴⁶;
- Deklaratë nga Komiteti për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara - PËR NJË TË ARDHME MË TË MIRË URBANE - Sigurimi i gjithëpërfshirjes së personave me aftësi të kufizuara në Agjendën e re urbane-Habitat III – Konferenca e tretë e Kombeve të Bashkuara për banimin dhe zhvillimin e qëndrueshëm urban, (nëntor 2016)⁴⁷;
- Deklaratë e Komitetit për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara për përfshirjen në Samitin botëror humanitar (e miratuar në sesionin e 14-të të CRPD - 17 gusht deri më 4 shtator 2015)⁴⁸;
- Deklaratë mbi përfshirjen e aftësisë së kufizuar në konferencën e tretë botërore mbi zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë dhe më tej (Shtator 2014)⁴⁹;
- Deklaratë për përfshirjen e të drejtave të personave me aftësi të kufizuara në agjendën post-2015 për aftësi të kufizuara dhe zhvillim (Janar 2014)⁵⁰.

⁴⁴ KDKPAK Udhëzime për deinstitutionalizimin, duke përfshirë edhe rastet emergjente. (2022). <https://tinyurl.com/4dbxaex2>

⁴⁵ <https://tinyurl.com/k72tx33k>

⁴⁶ <https://tinyurl.com/yckwuu93>

⁴⁷ <https://tinyurl.com/5n6wcjxk>

⁴⁸ <https://tinyurl.com/4fz3av5k>

⁴⁹ <https://tinyurl.com/bde896ka>

⁵⁰ <https://tinyurl.com/3j2cvav4>

2.7. Rezoluta e Këshillit të OKB-së për të drejtat e njeriut⁵¹

Dy zhvillime të rëndësishme kontribuan në ndërtimin e rezistencës të personave me aftësi të kufizuara gjatë emergjencave, konflikteve të armatosura dhe fatkeqësive natyrore. *Raporti tematik i OHCHR-së nga viti 2015*⁵² spërcakton standardet për të drejtat e njeriut të personave me aftësi të kufizuara në situata të rrezikut dhe emergjencave humanitare dhe paraqet një kuptim të harmonizuar të së drejtës ekzistuese humanitare ndërkombëtare sipas nenit 11 të Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara. “*Raporti gjithashtu vuri në dukje dështimin e qeverive dhe të tjerëve për të ndërmarrë veprime të arsyeshme parandaluese për të zvogëluar rrezikueshmërinë dhe për të rritur rezistencën e personave me aftësi të kufizuara, si dhe për të siguruar zbatje efektive.*”⁵³ Në vitin 2016, Këshilli i të drejtave të njeriut miratoi *Rezolutën për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara në situatat e rrezikut dhe emergjencave humanitare*⁵⁴ e cila u bën thirrje shteteve të “*marrin masa efektive për të siguruar mbrojtjen dhe pjesëmarrjen e personave me aftësi të kufizuara në të gjitha fazat e situatave të konfliktit të armatosur, emergjencave humanitare dhe ndodhjes së fatkeqësive natyrore*”. Ai theksoi nevojën për të përforcuar zbatimin e nenit 11, duke përfshirë përforcimin e përfshirjes dhe pjesëmarrjes së personave me aftësi të kufizuara dhe përfaqësuesve të tyre në të gjitha fazat e zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë.⁵⁵ Në maj të vitit 2020, Zyra e komisionerit të lartë të Kombeve të Bashkuara për të drejtat e njeriut dha udhëzime për COVID-19 dhe të drejtat e personave me aftësi të kufizuara⁵⁶.

⁵¹ <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/about-council>

⁵² <https://tinyurl.com/5fb39d2u>

⁵³ UNDRR. *Personat me aftësi të kufizuara në situata rreziku: Një studim mbi nenin 11 të Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara*. Zyra e Kombeve të Bashkuara për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë (UNDRRR) 2022. f. 20. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/4c66ua4p>

⁵⁴ <https://tinyurl.com/3ec8datk>

⁵⁵ UNDRR. *Personat me aftësi të kufizuara në situata rreziku: Një studim mbi nenin 11 të Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara*. Zyra e Kombeve të Bashkuara për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë (UNDRRR) 2022. f. 20. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/4c66ua4p>

⁵⁶ <https://tinyurl.com/5n3nn3h9>

2.8. Harmonizimi i Maqedonisë së Veriut me kornizën globale të qëndrueshme dhe rezistente

Figure 2. Marrëveshjet relevante të politikave globale dhe anëtarësimet e Maqedonisë së Veriut (Autori)

- **Konventa për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara dhe Protokolli opsional** - Maqedonia e Veriut është një nga 175 palët e Konventës dhe përfshirja e aftësisë së kufizuar shkoi më lart në agjendën e zhvillimit dhe mund të theksohet përparimi në gjithëpërfshirjen e personave me aftësi të kufizuara. Konventa u nënshkrua më 30 mars të vitit 2007, Protokolli opsional u nënshkrua më 29 korrik 2009 dhe të dy dokumentet u ratifikuan më 5 dhjetor 2011. Meqenëse është ratifikuar në përputhje me Kushtetutën, është pjesë e sistemit ligjor kombëtar, d.m.th. dispozitat e përfshira në Konventë janë drejtpërdrejt të zbatueshme. “Në periudhën në vijim, të drejtat e personave me aftësi të kufizuara u avancuan për shkak të reformave të vazhdueshme në mbrojtjen sociale dhe arsimin, dhe zhvillimeve në fushat e mosdiskriminimit, shërbimeve gjithëpërfshirëse të punësimit, deinstitucionalizimit, qasjes në shërbimet e shëndetit seksual dhe riprodhues, parandalimit të dhunës me bazë gjinore dhe promovimit të barazisë gjinore. Vullneti politik për të siguruar pjesëmarrjen aktive të personave me aftësi të kufizuara është i dukshëm dhe reflektohet në kuadrin legjislativ.”⁵⁷ Megjithatë, shumë aspekte janë ende të hapura dhe nuk mund të vihet re përparim në lidhje me zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë.
- **Korniza Sendai** – Maqedonia e Veriut ishte një nga 187 vendet që miratuan Kornizën Sendai për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë 2015 – 2030 gjatë Konferencës së tretë botërore të OKB-së për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë të mbajtur në mars të vitit 2015 në Sendai, Japoni. Ajo është nxitësi kryesor për zhvillimin e menaxhimit kombëtar të rrezikut nga fatkeqësitë. Megjithatë, vendi nuk ka paraqitur zyrtarisht raporte mbi përparimin në arritjen e synimeve.⁵⁸ Gjithashtu, “vendit i mungon një strategji kombëtare e rrezikut nga fatkeqësitë në përputhje me Kornizën Sendai dhe ka sfida të rëndësishme në

⁵⁷ OKB. Analiza e situatës së të drejtave të personave me aftësi të kufizuara në Republikën e Maqedonisë së Veriut – 2021. P.8. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/2kr2xzpc>

⁵⁸ <https://sendaimonitor.undrr.org/>

*përputhje me legjislacionin dhe standardet e Bashkimit Evropian.*⁵⁹ Duke marrë parasysh objektivat e Kornizës Sendai, nuk ka asnjë raport zyrtar të paraqitur dhe nuk ka të dhëna nga Monitoruesi i kornizës Sendai.

- **Qëllimet e zhvillimit të qëndrueshëm** – Raporti i zhvillimit të qëndrueshëm⁶⁰ vlerëson progresin e vendit drejt arritjes së Qëllimeve të zhvillimit të qëndrueshëm bazuar në treguesit e QZHQ dhe rishikimin kombëtar vullnetar. Në rrugën e duhur ose mirëmbajtjen e Qëllimeve të zhvillimit të qëndrueshëm janë këto Qëllime: 1, 6, 8, 10 dhe 12, ndërsa përmirësimi i moderuar me sfida të rëndësishme të mbetura janë Qëllimet 2, 3, 5, 15, 16 dhe 17. Rezultatet që stagnojnë ose rriten në më pak se 50% të normës së kërkuar identifikohen në fushën e Qëllimeve 4, 7, 9 dhe 11, por Qëllimi 13 për veprimin klimatik është me një rezultat të ulur.
- **Marrëveshja e Parisit** – Lidhur me Marrëveshjen e Parisit (2015), vendi ka paraqitur Kontributet e synuara të përcaktuara në nivel kombëtar për ndryshimin e klimës, si dhe kontributin e zgjeruar të përcaktuar në nivel kombëtar⁶¹. Lidhur me *mekanizmin ndërkombëtar të Varshavës për humbje dhe dëme*⁶², deri më tani vendi nuk është angazhuar sa duhet në raportimin e humbjeve dhe dëmeve dhe në shfrytëzimin e përfitimeve nga mekanizmi, por “planifikon të zhvillojë një Plan Kombëtar të përshtatjes bazuar në qasjet e lidhjes në fushat e mëposhtme: uji, ushqimi, energjia, shëndeti, biodiversiteti, turizmi, pylltaria, zvogëlimi i rrezikut nga fatkeqësitë, humbja dhe dëmtimi, infrastruktura e integruar.”⁶³ Planet kombëtare të përshtatjes mund të sigurojnë integrimin koherent të përshtatjes ndaj ndryshimeve klimatike dhe zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë.
- **Agjenda e re urbane** – Dukshmëria e zbatimit të kësaj kornize globale është e pamjaftueshme.

⁵⁹ UNDP. Dokumenti i programit të vendit për Republikën e Maqedonisë së Veriut (2021-2025) .f.4. <https://tinyurl.com/2p9xnt2b>

⁶⁰ <https://dashboards.sdgindex.org/profiles/north-macedonia>

⁶¹ <https://tinyurl.com/3fbsfcre>

⁶² <https://tinyurl.com/yc7m45ks>

⁶³ <https://tinyurl.com/2vktzybt> p.20

3. KONTEKSTI I MENAXHIMIT TË RREZIKUT NGA FATKEQËSITË NË MAQEDONINË E VERIUT NË LIDHJE ME PËRFSHIRJEN E PERSONAVE ME AFTËSI TË KUFIZUARA

3.1. Kuadri politik dhe rregullator i sistemeve kombëtare të menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë dhe përfshirjes së aftësive të kufizuara

Korniza ekzistuese e menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë në vend, në kontekstin e gjithëpërfshirjes së personave me aftësi të kufizuara, përbëhet nga një kornizë legjislative dhe infrastruktura institucionale përkatëse. Në këtë kontekst, kjo pjesë e dokumentit është një rishikim i sistemeve të menaxhimit, mbrojtjes dhe shpëtimit të krizave, duke përfshirë kornizën thelbësore normative nga fusha e shëndetit publik në lidhje me pandeminë vijuese të KOVID-19 dhe kornizën kombëtare për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara. Përveç kësaj, në lidhje me përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike dhe përforcimin e rezistencës urbane dhe rëndësinë në rritje të ekzistencës dhe mirëqenies së personave me aftësi të kufizuara, rishikimi përfshin një pasqyrë të shkurtër të politikës thelbësore dhe kornizës rregullatore në fushat e ndryshimit të klimës, planifikimit hapësinor/urban dhe përfshirjes së aftësisë së kufizuar. Lidhur me hierarkinë vertikale të akteve ligjore që rregullojnë zvogëlimin e rreziqeve nga fatkeqësitë, struktura është si më poshtë:

- Në *Kushtetutën e Republikës së Maqedonisë së Veriut (2018)*⁶⁴ tnuak ka asnjë dispozitë të drejtpërdrejtë për menaxhimin e rrezikut nga fatkeqësitë, por neni 125 përcakton se Kuvendi mund të shpallë gjendjen e jashtëzakonshme përmes procedurës së rregullt në rast të një fatkeqësie natyrore ose epidemie. Duke pasur parasysh personat me aftësi të kufizuara, Kushtetuta parashikon mbrojtjen e tyre në bazë të nenit 35, paragrafi 2 dhe 3 - “Republika u garanton atyre të drejtën e ndihmës për të sëmuret dhe për qytetarët e paaftë për punë. Republika siguron mbrojtje të veçantë të personave me aftësi të kufizuara dhe kushte për përfshirjen e tyre në jetën sociale”.
- Nga aspekti i rregullave ligjore, u analizuan ligjet për mbrojtjen dhe shpëtimin, menaxhimin e krizave, zjarrrfikësit, kujdesin shëndetësor, shëndetin publik dhe mbrojtjen e popullatës nga sëmundjet infektive. *Ligji për mbrojtje dhe shpëtim (2004)*⁶⁵ nuk përfshin aspekte të aftësisë së kufizuar, as në aspektin e nevojave dhe as aftësive të personave me aftësi të kufizuara. Megjithatë, Ligji parashikon disa formulime të përgjithshme, p.sh. në operacionet e mbrojtjes dhe shpëtimit i jepet përparësi jetës dhe shëndetit të njerëzve (neni 6, paragrafi 1, pika 2), të gjithë janë përgjegjës për të mbështetur operacionet e mbrojtjes dhe

⁶⁴ <https://tinyurl.com/4hkfuxze>

⁶⁵ Ligji për mbrojtje dhe shpëtim (Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr. 36/04, 49/04, 86/08, 124/10, 18/11, 41/14, 129/15, 71/16, 106/16, 83/18, 215/21)

shpëtimit brenda mundësive të tyre (neni 6, paragrafi 1, pika 3); kategoritë e mëposhtme të qytetarëve përjashtohen nga detyra për të marrë pjesë në forcat e mbrojtjes dhe shpëtimit: gratë shtatzëna, nënat dhe prindërit dhe kujdestarët e vetëm që kanë ose po kujdesen për një fëmijë (neni 42), por personat me aftësi të kufizuara nuk janë njohur ose përfshirë. Për më tepër, nuk ka konsiderata specifike për aftësinë e kufizuar në grupin e masave të mbrojtjes dhe shpëtimit, d.m.th. evakuimi, strehimi, mbrojtja nga përmytjet dhe zjarri ose në aktivitetet e edukimit dhe vetëdijësimit. *Ligji për menaxhimin me krizat (2005)*⁶⁶ dhe *Ligji për zjarrfikje (2017)*⁶⁷ nuk përfshijnë dispozita në lidhje me aftësinë e kufizuar dhe/ose nevojat dhe aftësitë e personave me aftësi të kufizuara. Edhe në fushën e shëndetësisë situata është e ngjashme. *Ligji për mbrojtjen shëndetësore (2016)*⁶⁸ nuk përfshin aspektet e aftësisë së kufizuar dhe vetëm parimi i drejtësisë midis grupeve të tjera të popullsisë u referohet personave me aftësi të kufizuara mendore ose fizike. Ministria e Shëndetësisë dhe institucionet shëndetësore janë të detyruara në aktet e përgjithshme, sipas ligjit, të përcaktojnë detyrat e tyre për sigurimin e kujdesit shëndetësor në kushte emergjente dhe kriza (fatkeqësi natyrore dhe aksidente të tjera të rënda dhe emergjenca), të sigurojnë mjete për të grumbulluar burime, për të përshtatur punën e tyre dhe për të bashkëpunuar me Qendrën për menaxhim me kriza, Drejtorinë e mbrojtjes dhe shpëtimit dhe aktorë të tjerë (Nenet 281 – 284). *Ligji për shëndetin publik (2016)*⁶⁹ dhe *Ligji për mbrojtjen e popullsisë nga sëmundjet infektive (2016)*⁷⁰ gjithashtu nuk përfshijnë aspektet e aftësisë së kufizuar, por i pari formulon në mënyrë unike që instituti i shëndetit publik dhe qendrat e shëndetit publik të kryejnë ndërhyrje që nuk diskriminojnë individët në bazë të racës, gjinisë ose prejardhjes së ndryshme kombëtare dhe sociale, ose statusit të pronës, besimit fetar, gjinisë, orientimit seksual ose statusit të një personi me nevoja të veçanta (neni 16).

- Në aktet *nënligjore që rregullojnë mbrojtjen dhe shpëtimin*⁷¹, nuk janë përfshirë dispozita në lidhje me aftësinë e kufizuar dhe/ose nevojat dhe aftësitë e personave me aftësi të kufizuara. Vetëm neni 5 i *Rregullores për zbatimin e masave të mbrojtjes dhe shpëtimit për evakuimin e popullsisë (2010)*⁷² përcakton kategoritë e popullsisë që janë subjekt i evakuimit: fëmijët deri në 7 vjeç, gratë shtatzëna ose nënat e fëmijëve deri në 7 vjeç, fëmijët deri në 14 vjeç, prindërit ose kujdestarët e të cilëve janë mobilizuar në forcat e mbrojtjes dhe të shpëtimit dhe personat me aftësi të kufizuara ose të palëvizshëm.
- Konteksti i *akteve nënligjore që rregullojnë menaxhimin e krizave* është i ndryshëm sepse aspekte të caktuara përfshihen në dokumente të ndryshme. *Rregullorja për metodologjinë për përgatitjen e vlerësimit të kërcënimit të sigurisë për Republikën e Maqedonisë nga të gjitha rreziqet, përmbajtja dhe struktura e saj, mënyra e ruajtjes dhe përditësimit, si dhe përcaktimi i subjekteve në sistemin e menaxhimit të krizave, të cilave u dorëzohet një deklaratë e plotë ose nga vlerësimi (2011)*⁷³ në pjesën e përgjithshme të vlerësimit,

⁶⁶ Ligji për menaxhimin me krizat (Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr. 29/2005, 36/2011, 41/2014, 104/2015 and 215/21).

⁶⁷ Ligji për zjarrfikës – Teksti i spastruar (Gazeta zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr. 168/17).

⁶⁸ Ligji për mbrojtjen shëndetësore – Teksti i spastruar i redaktuar (Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr. 37/16).

⁶⁹ Ligji për shëndetin publik – Teksti i spastruar i redaktuar (Gazeta zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr. 37/16).

⁷⁰ Ligji për mbrojtjen e popullsisë nga sëmundjet ngjitëse (Gazeta zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr. 66/04, 139/08, 99/09, 149/14, 150/15 dhe 37/16).

⁷¹ <https://www.dzs.gov.mk/direkcija/2>

⁷² Rregullore për zbatimin e masës për mbrojtje dhe shpëtim - evakuim të popullatës (Gazeta zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr. 101/10)

⁷³ Rregullore për metodologjinë për përgatitjen e vlerësimit të kërcënimit të sigurisë për Republikën e Maqedonisë nga të gjitha rreziqet dhe rreziqet,

III. Elementet e rrezikut, 3.3 Profili demografik i referohet numrit dhe karakteristikave të vendbanimeve, numrit dhe strukturës së popullsisë duke përfshirë numrin e personave me nevoja të veçanta, si dhe ndryshimet nga 2 – 3 vitet e fundit. Për më tepër, në pjesën specifike të Vlerësimit, II. Vlerësimi i rrezikut – Procedurat dhe aktivitetet, (2) Vlerësimi i rrezikueshmërisë dhe ekspozimi i elementeve specifike ndaj të cilave drejtohet rreziku, pjesët përkatëse janë si më poshtë: 2.3. Analiza cilësore dhe sasiore e popullsisë së ekspozuar (struktura gjinore, grupmoshat, grupet me nevoja të veçanta, etj.), me hartëzim dhe 2.5 Vlerësimi i ndikimit (rrezikueshmëria dhe ekspozimi) i rrezikut konkret për popullatën. Si rezultat, në vlerësimet e rrezikut të komunave, Qyteti i Shkupit dhe Shteti, sipas nenit të lartpërmendur 3.3 Profili demografik, numri dhe profilet, si dhe organizatat dhe shoqatat e shoqërisë civile në territorin e komunës ose Qytetit të Shkupit. Për çdo rrezik të pranishëm natyror dhe të bërë nga njeriu në territorin e komunës ose Qytetit të Shkupit, përfshihet numri dhe profili i popullatës së ekspozuar dhe të rrezikuar, p.sh. me aftësi të kufizuara fizike, dëmtime të shikimit dhe dëgjimit. Në *procedurat standarde të operimit për komunikim, koordinim dhe bashkëpunim ndërmjet subjekteve të Sistemit të menaxhimit me krizat gjatë një krize të deklaruar. (2016)*⁷⁴ në pjesën 4.1. Funksionet që mundësojnë reagimin dhe mbështetjen gjatë një tërmeti, Ndhimja për personat e prekur, drejtpërdrejtë dhe kujdesi dhe transporti i personave me aftësi të kufizuara bëhen nga Ministria e punës dhe politikës sociale dhe Ministria e shëndetësisë për 2 orë. Në pjesën 7.1. Funksionet që mundësojnë reagimin dhe mbështetjen gjatë temperaturave jashtëzakonisht të larta ose të ulëta dhe mjegullës së dendur, ndihma për personat e prekur drejtpërdrejtë, akomodimi dhe ndihma për personat me aftësi të kufizuara sigurohet nga Ministria e punës dhe politikës sociale dhe Ministria e shëndetësisë për 24 orë.

- Brenda kontekstit më të gjerë të menaxhimit të rrezikut dhe zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë, u shqyrtua korniza ekzistuese kombëtare e ndryshimit të klimës. *Strategjia afatgjate për veprimin klimatik (2022)*⁷⁵ synon të zvogëlojë emetimet kombëtare neto të gazrave serrë me 72% deri në vitin 2050 krahasuar me nivelet e vitit 1990 dhe të rrisë rezistencën e shoqërisë, ekonomisë dhe ekosistemeve ndaj ndikimeve të ndryshimit të klimës. Për monitorimin e rrezikueshmërisë socio-ekonomike ndaj ndryshimeve klimatike, treguesit e statusit social dhe ekonomik mund të përfshijnë strukturën demografike (p.sh. përqindja e popullsisë më pak të privilegjuar ose të varur si gratë, fëmijët, të moshuarit dhe personat me aftësi të kufizuara). Si pjesë e masave për integrimin e zgjeruar të klimës në arsim, hulumtim dhe zhvillim, inovacion dhe vetëdijësim për të mbështetur zhvillimin e një kornize ligjore dhe fonde për të mbrojtur grupet e rrezikuara klimatike, duke përfshirë gratë, fëmijët, të moshuarit dhe njerëzit me aftësi të kufizuara. *Projektligji për veprimin klimatik (2020)*⁷⁶ dhe *Projektligji për veprimin klimatik (2020)*⁷⁷ nuk përfshijnë aspektet e aftësisë së kufizuar, as në aspektin e nevojave dhe as aftësive të personave me aftësi të kufizuara. Në kontekstin e rrezikueshmërisë, më shumë vëmendje i kushtohet aspekteve të gjinisë dhe ndryshimit të klimës. Për shembull, në *Komunikimin e katërt*

përmbajtjen dhe strukturën e saj, mënyrën e ruajtjes dhe përditësimit, si dhe përcaktimin e subjekteve në sistemin e menaxhimit të krizave të cilave u është dorëzuar një deklaratë e plotë ose nga vlerësimi (Gazeta zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr.13/11)

⁷⁴ <https://eprints.ugd.edu.mk/21882/>

⁷⁵ <https://tinyurl.com/ytbw4w9y>

⁷⁶ <https://tinyurl.com/54etuusr>

⁷⁷ <https://tinyurl.com/3faakwca>

*kombëtar për ndryshimin klimatik (2022)*⁷⁸ ato janë përpunuar posaçërisht, *Kontributi i zgjeruar i përcaktuar kombëtar (2021)*⁷⁹ përfshin aspektet gjinore si tregues për politikat dhe masat për zbutjen dhe *Raporti i tretë bienal i përditësimit për ndryshimin klimatik (2020)*⁸⁰ përpunon integrimin gjinor në një pjesë të veçantë.

- Segmenti i planifikimit hapësinor dhe urban është përqendruar kryesisht në sigurimin e qasjes në ndërtesa dhe objekte për personat me aftësi të kufizuara dhe qasja rishikohet në këtë dokument në kontekstin e zvogëlimit të rrezikut. Për shembull, *Ligji për planifikimin urban (2020)*⁸¹ përfshin tejkalimin e barrierave urbane për personat me aftësi të kufizuara ndër prioritetet e planifikimit urban. Normat përkatëse për sigurimin e lëvizjes së qetë dhe qasjes së personave me aftësi të kufizuara, të moshuarve dhe fëmijëve janë pjesë e aktit nënligjor. *Rregullorja për planifikimin urban (2020)*⁸² përcakton personat me aftësi të kufizuara si persona me aftësi të kufizuara të përhershme ose të përkohshme fizike, mendore dhe/ose shqisore, ku pengesat urbane dhe arkitekturore zvogëlojnë ose parandalojnë lëvizshmërinë e tyre, qasjen në ndërtesa dhe zona, dhe kështu pjesëmarrjen e tyre në shoqëri mbi baza të barabarta dhe ushtrimin e të drejtave themelore të njeriut. Sigurimi i qasjes për personat me aftësi të kufizuara është pjesë e pjesës tekstuale të dizajnit urban. Detajet teknike për lëvizjen dhe qasjen e personave me aftësi të kufizuara përcaktohen dhe planet urbane duhet të kontribuojnë në rritjen e barazisë dhe drejtësisë në qasjen dhe gëzimin e hapësirave të gjelbra urbane për të gjitha grupet e njerëzve, veçanërisht për personat me aftësi të kufizuara dhe personat me lëvizshmëri të kufizuar, si dhe grupet e tjera të rrezikuara të banorëve. Përgatitja, miratimi dhe zbatimi i planeve urbane duhet të sigurojë tejkalimin e pengesave urbane dhe sigurimin e qasjes dhe lëvizshmërisë funksionale të tokës për përdorim të përgjithshëm, hapësira publike, pranë dhe në ndërtesa dhe zona brenda dhe jashtë vendbanimeve për të gjithë qytetarët, dhe veçanërisht për personat me aftësi të kufizuara dhe personat me lëvizshmëri të kufizuar.
- Në kuadër të këtij studimi është analizuar edhe fusha e përfshirjes së personave me aftësi të kufizuara për të kuptuar gjendjen e përfshirjes së zvogëlimit të rreziqeve nga fatkeqësitë. Nga perspektiva e dokumenteve strategjike që i referohen përfshirjes së personave me aftësi të kufizuara, gjatë periudhës së shqyrtimit, *Strategjia kombëtare e rishikuar për kualifikimin e të drejtave të personave me aftësi të kufizuara 2010-2018*⁸³ është ndërprerë, *ndërsa është në shqyrtim dhe nuk është miratuar draft versioni i dokumentit të ri strategjik – Strategjia kombëtare për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara 2023 – 2030 me Planet e veprimit 2023 -2026*⁸⁴ po merret në konsideratë dhe nuk është miratuar.⁸⁵ Për të kuptuar më mirë planifikimin strategjik të përfshirjes së aftësisë së kufizuar dhe ekzistencën e integritimit me zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë, u shqyrtuan të dy dokumentet.

Në tekstin e *strategjisë së parë*, zvogëlimi i rreziqeve nga fatkeqësitë nuk u përfshi dhe fokusi

⁷⁸ <https://tinyurl.com/54xm6dxdp>

⁷⁹ <https://tinyurl.com/38tbzt9f>

⁸⁰ <https://tinyurl.com/2654yamw>

⁸¹ Ligji për planifikim urban (Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr.32/20)

⁸² Rregullorja për planifikim urban (Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr.32/20)

⁸³ <https://mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/FINALNA%20Revidirana%20Nacionalna%20Strategjia.pdf>

⁸⁴ <https://ener.gov.mk/Default.aspx?item=newdocumentdetails&detailid=61>

⁸⁵ Teksti i Draft versionit të Strategjisë kombëtare për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara 2023-2030 me Planet e veprimit 2023-2026 u botua më 3 prill 2023 në ENER dhe në kohën e përgatitjes së këtij studimi ishte ende në dispozicion për komente.

ishte në përmirësimin e pozitës së personave me aftësi të kufizuara si qytetarë të barabartë që gëzojnë të gjitha të drejtat dhe përgjegjësitë. Grupi i parimeve themelore të vendosura gjithashtu i referohet zvogëlimit të rreziqeve nga fatkeqësitë duke krijuar politika ose duke ndërmarrë masa dhe aktivitete gjatë ndonjë prej fazave të zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë, të tilla si pavarësia, mosdiskriminimi, respektimi i dallimeve dhe pranimi i personave me aftësi të kufizuara si pjesë e diversitetit njerëzor dhe njerëzimit në jetën e përbashkët; mundësi të barabarta; qasshmëria; barazia gjinore dhe koncepti i fëmijëve me aftësi të kufizuara.

Strategjia e re kombëtare për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara synon promovimin, mbrojtjen dhe gëzimin e plotë të të gjitha të drejtave dhe lirive të njeriut të personave me aftësi të kufizuara, në mënyrë të barabartë me qytetarët e tjerë, si dhe promovimin e respektimit të dinjitetit të tyre. Fusha e zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë përfshihet në disa fusha me rëndësi strategjike, megjithëse përdoret kryesisht nocioni situata krize. Në kuadër të *Fushës Prioritare 2: Barazia, qasja në drejtësi dhe pjesëmarrja aktive në jetën publike dhe politike, Qëllimi i veçantë 6 (Personat me aftësi të kufizuara ushtrojnë të drejtat e tyre në situata krize)* identifikon dy masa që duhet të sigurojnë mekanizma për mbrojtjen e personave me aftësi të kufizuara në situata krize, duke përfshirë protokollet e dhura, informacionin e arritshëm, strehimet e arritshme, pajisjet e dhura dhe ndihmat e shpëtimit, etj., por edhe për të përforcuar kapacitetet e zyrtarëve të mbrojtjes dhe shpëtimit në nivel kombëtar dhe lokal për t'u marrë me personat me aftësi të kufizuara. Kështu, për shembull, parashikohet të sigurohen mekanizma për mbrojtjen e personave me aftësi të kufizuara në situata të krizës (hartëzimi dhe përmirësimi i disponueshmërisë dhe qasshmërisë së strehimeve, sigurimi i informacionit dhe materialeve të arritshme në formate të arritshme për mbrojtje në situata të rrezikshme dhe analiza e ligjeve dhe praktikave të emergjencës dhe rreziqeve, për sigurimin e mbrojtjes dhe sigurisë së personave me aftësi të kufizuara) dhe përforcimi i kapaciteteve të oficerëve të mbrojtjes dhe shpëtimit në nivel kombëtar dhe lokal për trajtimin e personave me aftësi të kufizuara (organizimi i trajnimit të rregullt vjetor për Qendrën për menaxhim me krizat dhe palëve të interesuara në sistemin e mbrojtjes për rreziqet në nivel kombëtar dhe lokal për sigurimin e mbrojtjes dhe sigurisë së personave me aftësi të kufizuara, zhvillimi i protokolleve për trajtimin e personave me aftësi të kufizuara në kushtet e konflikteve ushtarake, zjarreve, emergjencave). Një tregues i performancës do të përmirësojë sistemin e mbrojtjes dhe shpëtimit me protokolle për mbrojtje dhe shpëtim gjithëpërfshirës. Gjithashtu, në kontekstin e të kuptuarit të rrezikut dhe vlerësimit të rreziqeve dhe planifikimit operacional, mbledhja dhe ndarja e të dhënave të përbashkëta janë jashtëzakonisht të rëndësishme, dhe gjithashtu në këtë kontekst të Qëllimit të veçantë 7: *Politikat në lidhje me të drejtat e personave me aftësi të kufizuara bazohen në të dhëna cilësore dhe sigurohen me një buxhet të përshatshëm*. Masat e parashikuara i referohen krijimit të një sistemi për regjistrimet dhe treguesit përkatës (të dhënat e zberthyer) për personat me aftësi të kufizuara dhe futjes së buxhetimit në bazë të aftësive të kufizuara (buxhetimi i bazuar në aftësi të kufizuara). Fusha të tjera që lidhen me analizën e lëndës janë qasja, konkretisht qasja në infrastrukturën fizike, qasja në sistemin e transportit dhe qasja digjitale (Fusha 1); qasja në kujdesin shëndetësor (Fusha 3); komunitetet lokale gjithëpërfshirëse (Fusha 7); dhe vetëdijësimi i publikut (Fusha 8).

- Në kuadër të kornizës legjislative u shqyrtuan dy akte ligjore, *Ligji për parandalimin*

dhe mbrojtjen nga diskriminimi⁸⁶ dhe Ligji për mbrojtjen sociale⁸⁷. Në të parën, neni 5 specifikon aftësinë e kufizuar si një nga arsyet e diskriminimit, duke përfshirë një përkufizim të personave me aftësi të kufizuara si “një person që ka një aftësi të kufizuar fizike, intelektuale, mendore ose shqisore afatgjatë, i cili ndërvepron me pengesa të ndryshme sociale që mund të parandalojnë pjesëmarrjen e tyre të plotë dhe efektive në shoqëri në mënyrë të barabartë me të tjerët” (neni 4). Zvogëlimi i rrezikut nga fatkeqësitë nuk është i përfshirë në ligj, megjithëse diskriminimi në bazë të aftësisë së kufizuar dhe kushteve shëndetësore, ndër të tjera, është i ndaluar (neni 5). Ligji i fundit jo vetëm që përcakton personat me aftësi të kufizuara si persona që kanë çrregullime afatgjata fizike, intelektuale, mendore ose shqisore, të cilat në bashkëveprim me pengesa të ndryshme mund të parandalojnë pjesëmarrjen e tyre të plotë dhe efektive në shoqëri në mënyrë të barabartë me të tjerët (neni 3), por gjithashtu rregullon mbrojtjen institucionale dhe jo-institucionale të personave me aftësi të kufizuara dhe sigurimin e ndihmës financiare. Ndihma e njëhershme financiare ose ndihma në natyrë i jepet një personi ose një familjeje që është në një gjendje të rrezikut shoqëror, si dhe një personi dhe familjes për shkak të një fatkeqësie ose epidemie ose trajtimit të zgjatur të një anëtari të familjes në një institucion shëndetësor.

3.2. Arkitektura institucionale e sistemeve kombëtare të menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë dhe përfshirjes së aftësisë së kufizuar

3.2.1. Korniza institucionale për menaxhimin e rrezikut nga fatkeqësitë në vend

Sistemi i menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë në vend përbëhet nga menaxhimi i krizave dhe sistemet e mbrojtjes dhe shpëtimit. E para drejtohet nga Qendra për menaxhim të krizave dhe e dyta nga Drejtoria e mbrojtjes dhe shpëtimit. Për më tepër, sistemi kombëtar përfshin subjekte të tjera si ministrinë kryesore, institucionet kombëtare dhe lokale dhe ndërmarrjet publike, njësitë e vetëqeverisjes lokale, Kryqin e kuq të Maqedonisë së Veriut, shoqatat civile dhe organizatat joqeveritare, akademinë, sektorin privat, qytetarët dhe të tjerët.

- **Sistemi për menaxhim me krizat** – “Për të propozuar vendime dhe për konsultime të vazhdueshme, koordinim, reagim të shpejtë, përdorim efikas dhe të saktë të burimeve në dispozicion në situatat eventuale të krizës, ofrimin e një vlerësimi në kohë, cilësor dhe realist të rreziqeve për vendin, organet e mëposhtme janë themeluar brenda sistemit të menaxhimit të krizës: Këshilli drejtues, Grupi i vlerësimit dhe Qendra për menaxhim të krizave.”⁸⁸ Këshilli Drejtues është organi më i lartë dhe ka kompetencat për koordinimin dhe menaxhimin e sistemeve të menaxhimit të krizave, duke përfshirë situatat e krizës. Ai përbëhet nga përfaqësues të institucioneve kryesore në vend, p.sh. ministrinë e punëve të brendshme, shëndetësisë, transportit dhe lidhjeve, mbrojtjes, punëve të jashtme, kreu i Grupit të vlerësimit, përfaqësuesi i Komisionit parlamentar për mbrojtje dhe siguri dhe kabineti i Presidentit, si dhe përfaqësues të organeve të tjera shtetërore, ekspertëve të

⁸⁶ Ligji për parandalimin dhe mbrojtjen nga diskriminimi (Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut nr.258/20).

⁸⁷ Ligji për mbrojtjen sociale (Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut nr. 104/19).

⁸⁸ Popovski, Vasko. Studimi i politikave për menaxhimin e krizave. Instituti për Demokraci “Societas Civilis” – Shkup. 2020. f. 15. Në dispozicion në: <https://idscs.org.mk/wp-content/uploads/2021/04/1-ENG.pdf>

jashtëm dhe njësave të vetëqeverisjes lokale. *Grupi i vlerësimit* kryen vlerësime të vazhdueshme të rrezikut të sigurisë së vendit dhe propozon masa dhe veprime për zbutjen, paralajmërimin dhe reagimin e hershëm, duke këshilluar Këshillin drejtues për deklarimin e një situatë krize. Ai përbëhet nga drejtorët dhe zëvendësdrejtorët e Qendrës për menaxhim me krizat dhe Drejtorisë së mbrojtjes dhe shpëtimit, Byrosë së sigurisë publike, Agjencisë për sigurinë nacionale, armatës, Shefit të departamentit për siguri dhe zbulim në Ministrinë e mbrojtjes, si dhe përfaqësues të organeve të tjera shtetërore, njësave të vetëqeverisjes lokale dhe ekspertëve të jashtëm. *Qendra për menaxhimin e krizave* është një institucion i pavarur shtetëror që kryen veprimtari për sigurimin e vazhdimësisë së bashkëpunimit ndërmjet departamentave dhe ndërkombëtar, konsultimin dhe koordinimin e menaxhimit të krizave, ofron mbështetje për dy organet e sipërpërmendura të sistemit të menaxhimit të krizave, propozon masa dhe aktivitete për zgjidhjen e krizave dhe realizon veprimtari të tjera në përputhje me ligjin. Në nivel rajonal dhe lokal, 8 qendra kryesore dhe 27 qendra rajonale për menaxhimin e krizave janë krijuar për të informuar, monitoruar dhe shkëmbyer informacione dhe të dhëna, për të bërë propozime për menaxhimin e krizave dhe për të përgatitur vlerësimet e rrezikut.

- **Sistemi i mbrojtjes dhe shpëtimit** u krijua në vitin 2004 për mbrojtjen e popullsisë, mjedisit jetësor, të mirave materiale, burimeve natyrore, biodiversitetit dhe trashëgimisë kulturore nga fatkeqësitë. *“Institucioni përkatës qendror në këtë drejtim është Drejtoria e mbrojtjes dhe shpëtimit me lokacion në Shkup dhe me 35 zyra satelitore në të gjithë vendin – shpërndarja e saj gjeografike është e barabartë me shpërndarjen e qendrave rajonale të menaxhimit të krizave.”*⁸⁹ Drejtoria e mbrojtjes dhe shpëtimit realizon një sërë aktivitete për mbrojtjen dhe shpëtimin duke përfshirë organizimin e SMSH, zhvillimin e vlerësimeve dhe planeve të mbrojtjes dhe shpëtimit, krijimin, edukimin dhe trajnimin e forcave të mbrojtjes dhe shpëtimit, etj. Në nivel lokal, komunat kanë përgjegjësi të caktuara që zbatohen nga këshillat komunale, kryetarët e komunave dhe administrata. Maqedonia e Veriut është anëtare e Mekanizmit të mbrojtjes civile të Bashkimit Evropian.⁹⁰
- **Zyra e Koordinatorit kombëtar për zbatimin e Platformës kombëtare për reduktimin e rreziqeve nga aksidentet dhe fatkeqësitë.** Nuk ka një përshkrim të detajuar të kompetencave dhe përgjegjësi të koordinatorit kombëtar.
- **Platforma kombëtare për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë (2019)** - objektivat kryesore të Platformës janë parandalimi, kryesisht përmes zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë, paralajmërimin të hershëm, veprimin në kushtet e fatkeqësive, zvogëlimit të pasojave të fatkeqësive dhe veprimeve pas fatkeqësive.

3.2.2. Korniza institucionale për ndryshimin klimatik në vend

Ministria e mjedisit jetësor dhe planifikimit hapësinor i është organi kryesor qeveritar përgjegjës për zhvillimin e politikave lidhur me ndryshimet klimatike. Brenda strukturës së Ministrisë, emërohet *një Pikë kombëtare për kontakt për Konventën kornizë të Kombeve të Bashkuara për ndryshimet klimatike dhe Institucioni nacional i caktuar për zbatimin e Protokollit të Kiotos* dhe ata janë përgjegjës për koordinimin e zbatimit të dispozitave përkatëse të Konventës

⁸⁹ Ibid. f.17.

⁹⁰ <https://tinyurl.com/6chdm2c2>

dhe Protokollit. Ministritë e tjera kryesore, organet shtetërore dhe njësitë e vetëqeverisjes lokale kanë detyrime në zbatimin e këtyre politikave. Disa prej tyre caktojnë pika të kontaktit ose komisione të brendshme për fushën e tyre të kompetencës, p.sh. *Ministria e punës dhe politikës sociale - Konventa kornizë e Kombeve të Bashkuara për ndryshimet klimatike, gjininë dhe ndryshimet klimatike, pika për kontakt, Ministria e shëndetësisë – Komiteti kombëtar për ndryshimet klimatike dhe shëndetin*, etj. Në nivel kombëtar, në kuadër të Ministrisë së mjedisit jetësor dhe planifikimit hapësinor, është krijuar një Komitet kombëtar për ndryshimet klimatike si një platformë shumë-sektoriale për mbështetje dhe udhëzime të nivelit të lartë për zbatimin e përgjithshëm të politikës së ndryshimeve klimatike, por nuk është plotësisht funksional.

3.2.3. Korniza institucionale për menaxhimin e tokës, planifikimin hapësinor dhe urban

Ministria e transportit dhe lidhjeve është organi kryesor qeveritar përgjegjës për zhvillimin e politikave dhe rregullave të menaxhimit të tokës/planifikimit hapësinor dhe urban. *Agjencia për planifikim hapësinor* është përgjegjëse për zbatimin e politikave të përgjithshme të planifikimit dhe politikës së përgjithshme hapësinore të Republikës së Maqedonisë së Veriut.

3.2.4. Korniza institucionale e sistemit të gjithëpërfshirjes së aftësisë së kufizuar

“Ministria e punës dhe politikës sociale konsiderohet të jetë ofruesi kryesor i të drejtave të personave me aftësi të kufizuara pasi që shumica e organeve përgjegjëse për çështjet që kanë të bëjnë me aftësitë e kufizuara punojnë nën ombrellën e kësaj ministrie.”⁹¹ Ajo ka përgjegjësinë kryesore për krijimin dhe zbatimin e politikave për avancimin e agjendës së gjithëpërfshirjes së personave me aftësi të kufizuara. Në kuadër të strukturës së zyrës së Kryeministrit, *Trupi koordinues kombëtar për zbatimin e Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara* funksionon si një organ që bashkon punën e aktorëve të ndryshëm kryesorë në lidhje me përmbushjen e konventës që synon avancimin e pozitës së personave me aftësi të kufizuara. Në *zyrën e Avokatit të Popullit*, në kuadër të Departamentit për mbrojtjen e të drejtave të fëmijëve dhe personave me aftësi të kufizuara, ekziston një ekip për monitorimin e zbatimit të Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara. *“Ekipi punon në rastet e shkeljes së të drejtave dhe diskriminimit në bazë të aftësisë së kufizuar, si dhe në analizën e legjislacionit dhe propozimin e reformave ligjore në lidhje me të drejtat e personave me aftësi të kufizuara në përputhje me Konventën për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara.”*⁹² Në Kuvendin e Maqedonisë së Veriut, është themeluar *Grupi ndërparlamentar për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara* për të avokuar për rritjen e kornizës normative të personave me aftësi të kufizuara. *Komisioni për parandalimin dhe mbrojtjen nga diskriminimi* është një subjekt i pavarur që mbulon 19 baza të përcaktuara për diskriminimin gjinor, racën, ngjyrën, gjininë, përkatësinë në një grup të marginalizuar, përkatësinë etnike, gjuhën, shtetësinë, origjinën shoqërore, fenë ose besimin, arsimin, përkatësinë politike, statusin personal ose social, aftësinë e kufizuar mendore ose fizike, moshën, statusin familjar

⁹¹ Organizata e Kombeve të Bashkuara, Maqedonia e Veriut, UNPRPD. *Analiza e situatës së të drejtave të personave me aftësi të kufizuara në Republikën e Maqedonisë së Veriut* – 2021. 2022. f. 10. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/mry7bf3j>

⁹² Organizata e Kombeve të Bashkuara, Maqedonia e Veriut, UNPRPD. *Analiza e situatës së të drejtave të personave me aftësi të kufizuara në Republikën e Maqedonisë së Veriut* – 2021. 2022. f. 10. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/mry7bf3j>

ose martesor, statusin e pronës, shëndetin dhe baza të tjera.⁹³ *Këshilli kombëtar i organizatave për aftësitë e kufizuara të Maqedonisë (KKPI)* është shoqata më e madhe përfaqësuese e personave me aftësi të kufizuara në Republikën e Maqedonisë së Veriut, e themeluar nga shoqata e organizatave kombëtare të aftësisë së kufizuar për të punuar së bashku për të avancuar të drejtat dhe për të realizuar interesat e të gjithë personave me aftësi të kufizuara në vend.⁹⁴

⁹³ https://equineteurope.org/author/macedonia_cpd/

⁹⁴ <https://www.nsiom.org.mk/>

4. HENDEQET E SISTEMIT, SFIDAT DHE PRAKTIKAT E MIRA NË PËRFSHIRJEN E PERSONAVE ME AFTËSI TË KUFIZUARA NË KORNIZËN KOMBËTARE TË MENAXHIMIT TË RREZIKUT NGA FATKEQËSITË

4.1. Hyrje

Në përgjithësi, duke ndjekur pasqyrën e kontekstit aktual dhe kornizat rregullatore dhe arkitekturën institucionale të menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë dhe përfshirjes së aftësisë së kufizuar, vërehet se integrimi i zvogëlimit të rrezikut dhe përfshirjes së aspekteve të aftësisë së kufizuar është në një fazë shumë rudimentare me vetëm disa referenca të aftësisë së kufizuar në zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë, përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike, politikat e lidhura me shëndetin ose planifikimin hapësinor, zgjidhjet dhe praktikat legislative. Një situatë e ngjashme mund të gjendet në zonën e përfshirjes së aftësisë së kufizuar ku zvogëlimi i rrezikut nga fatkeqësitë ose ndërtimi më gjithëpërfshirës i rezistencës individuale dhe shoqërore ndaj fatkeqësive dhe krizave nuk njihet si një zonë e rëndësishme për ekzistencën, mirëqenien dhe ndërtimin e qëndrueshmërisë së personave me aftësi të kufizuara. *“Hendeqet në lidhje me situatën e personave me aftësi të kufizuara në një kontekst të emergjencave ose krize humanitare janë bërë të dukshme gjatë shpërthimit të pandemisë me KOVID-19. Korniza ligjore ekzistuese për krizat humanitare dhe gjendjen e jashtëzakonshme nuk është i harmonizuar me Konventën e OKB-së për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara dhe nuk parashikon dhe garanton pjesëmarrjen dhe konsultimin me personat me aftësi të kufizuara dhe organizatat përfaqësuese të personave me aftësi të kufizuara.”*⁹⁵ Megjithatë, me miratimin e kornizave globale të zhvillimit të qëndrueshëm dhe elastik ose Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara dhe mekanizmave të tjerë ndërkombëtarë, është e rëndësishme të përforcohet angazhimi për reduktimin gjithëpërfshirës të rreziqeve ekzistuese dhe atyre në zhvillim. Prandaj, duke synuar të profilizojë rrugën e mundshme të zhvillimit të ndërtimit të një shoqërie dhe komuniteteve gjithëpërfshirëse dhe rezistente në vend, kjo pjesë e studimit identifikon boshllëqet dhe sfidat ekzistuese, si dhe pikat e forta dhe praktikrat e mira të cilat përdoren për të formuluar rekomandime dhe veprime vijuese largpamëse. Rishikimi bëhet sipas fazave të ciklit të menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë dhe prioriteteteve të Kornizës Sendai, si më poshtë:

⁹⁵ Organizata e Kombeve të Bashkuara, Maqedonia e Veriut, UNPRPD. *Analiza e situatës së të drejtave të personave me aftësi të kufizuara në Republikën e Maqedonisë së Veriut – 2021*. 2022. f. 41. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/mry7bf3j>

Table 3. Struktura e rishikimit të gjithëpërfshirjes së aftësisë së kufizuar në zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë

Rishikimi	Korniza Sendai	Cikli MRF - faza
Terminologjia	Prioriteti 1: Kuptimi i rrezikut	Parandalimi/zbutja
Kornizat politike dhe rregullatore	Prioriteti 1: Kuptimi i rrezikut	Parandalimi/zbutja
Arkitektura institucionale	Prioriteti 2: Rregullimi i rrezikut nga fatkeqësitë	Parandalimi/zbutja
Gjithëpërfshirja dhe pjesëmarrja e personave me aftësi të kufizuara dhe organizimi i tyre	Të gjitha prioritetet	Të gjitha fazat
Praktikat e zvogëlimin të rrezikut nga fatkeqësitë dhe përfshirja e aftësisë së kufizuar	Të gjitha prioritetet	Të gjitha fazat
Mbledhja dhe analiza e të dhënave të ndara për aftësinë e kufizuar	Të gjitha prioritetet	Të gjitha fazat
Qasja në informacionin dhe komunikimin e rrezikut të klimës dhe fatkeqësive	Prioriteti 1: Kuptimi i rrezikut Prioriteti 2: Rregullimi i rrezikut nga fatkeqësitë Prioriteti 4: Rritja e gatishmërisë ndaj fatkeqësive dhe "Ndërtimi më i mirë"	Të gjitha fazat
Investime në zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë, duke përfshirë edhe aftësinë e kufizuar	Prioriteti 3: Investimi në zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë	Parandalimi/zbutja Gatishmëria Përgjigje
Rimëkëmbja dhe nevojat e personave me aftësi të kufizuara	Prioriteti 4: Rritja e gatishmërisë ndaj fatkeqësive dhe "Ndërtimi më i mirë"	Rimëkëmbja

4.2. Hendeqet dhe sfidat për menaxhimin kombëtar të rrezikut nga fatkeqësitë, duke përfshirë aftësinë e kufizuar

- Terminologjia** – Siç mund të shihet nga analiza e rishikimit të politikave dhe dokumenteve normative të mësipërme, sfida fillestare është terminologjia dhe përcaktimi i kategorisë së aftësive të kufizuara. Ekziston një qasje e ndryshme dhe përkufizime ose kuptime të ndryshme mund të gjenden në dokumente dhe praktika, si në forumin e menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë ashtu edhe në forumin e përfshirjes së aftësisë së kufizuar. Duke pasur parasysh të parën, në vend, nuk ka një terminologji të standardizuar për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë sipas terminologjisë së UNDRR-së për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë⁹⁶, dhe si sistemet e menaxhimit dhe mbrojtjes nga krizat dhe shpëtimin kanë një qasje të ndryshme ndaj kësaj çështjeje dhe akti më i avancuar normativ është Rreg-

⁹⁶ <https://www.undrr.org/terminology>

ullorja për metodologjinë për përgatitjen e vlerësimit të kërcënimit të sigurisë për Republikën e Maqedonisë nga të gjitha rreziqet, përmbajtja dhe struktura e saj, mënyra e ruajtjes dhe përditësimit, si dhe përcaktimi i subjekteve në sistemin e menaxhimit të krizave, të cilave u dorëzohet një deklaratë e plotë ose e plotë nga vlerësimi (2011) nga Qendra për menaxhim me krizat, ku përkufizimet kryesore duke përfshirë rezistencën bazohen në këtë themel terminologjik. Lidhur me këtë të fundit, “ndërsa Ligji për parandalimin dhe mbrojtjen nga diskriminimi rregullohet në përputhje me Konventën për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara, Kushtetuta dhe korniza ligjore ekzistuese ngarkohen me terminologji nënçmuese, kryesisht duke përdorur qasjen mjekësore ndaj aftësisë së kufizuar. Dallimet brenda vetë komunitetit të aftësisë së kufizuar nuk njihen dhe nuk konsiderohen brenda legjislacionit, strategjive, planeve dhe buxheteve.”⁹⁷

Për më tepër, “përkufizimet e personave me aftësi të kufizuara të përdorura në dokumente të ndryshme nuk janë të unifikuara, ndërsa personat me aftësi të kufizuara psikosociale nuk njihen fare”.⁹⁸ Ky është rasti në kornizën e zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë, ku mund të gjendet identifikimi i ndryshëm terminologjik i personave me aftësi të kufizuara, d.m.th personat me aftësi të kufizuara mendore dhe fizike, personat me nevoja të veçanta, personat me aftësi të kufizuara, personat me aftësi të kufizuara dhe personat me lëvizshmëri të kufizuar. Përveç kësaj, rëndësia dhe pozicioni i *kujdestarëve*⁹⁹ për personat me aftësi të kufizuara nuk merren parasysh në kornizat terminologjike të të dy fushave.

- **Kornizat e politikave dhe rregullatore** – Analiza e situatës së OKB-së thekson se ekziston një “mungesë e plotë e strategjive të aftësisë së kufizuar dhe integritit të aftësisë së kufizuar në strategjitë ekzistuese të të gjithë bartësve të detyrës.”¹⁰⁰ Në mënyrë të ngjashme, rishikimi i strategjive kombëtare, politikave dhe akteve normative në lidhje me mbrojtjen dhe shpëtimin, si dhe menaxhimin e krizave, shëndetin, ndryshimin e klimës, menaxhimin e tokës/planifikimin hapësinor dhe urban nuk kanë gjetur praktikisht asnjë referencë për aftësinë e kufizuar në dokumentet specifike të vendit me pothuajse asnjë përparim në zbatimin e Kornizës Sendai nga perspektiva e përfshirjes së aftësisë së kufizuar. Përfshirja e aftësisë së kufizuar nuk është pjesë e politikave dhe rregulloreve aktuale për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë dhe korniza ekzistuese mund të etiketohet si përfshirja e aftësisë së kufizuar “e verbër”. Në veçanti, Konventa për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara nuk është e integruar, veçanërisht neni 4 i cili kërkon që legjislacioni kombëtar për reagimin ndaj emergjencave dhe zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë dhe politikat e tyre përkatëse të jenë në përputhje me Konventën. Ky integrim i pamjaftueshëm u identifikua në *Komitetin e OKB-së për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara në Raportin fillestar të vendit për zbatimin e Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara në vitin 2018*, ku u deklarua qartë se Komiteti ishte i shqetësuar për mungesën e përfshirjes së perspektivave në lidhje me aftësinë e kufizuar, qasjen dhe mbështetjen për personat me aftësi të kufizuara në Drejtorinë kombëtare të mbrojtjes dhe shpëtimit, dhe mungesën e num-

⁹⁷ Organizata e Kombeve të Bashkuara, Maqedonia e Veriut, UNPRPD. *Analiza e situatës së të drejtave të personave me aftësi të kufizuara në Republikën e Maqedonisë së Veriut – 2021*. 2022. f. 6. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/mry7bf3j>

⁹⁸ Ibid.f.13.

⁹⁹ “Kujdestarët janë njerëz që kujdesen për të rriturit e tjerë, shpesh prindërit ose bashkëshortët, ose fëmijët me nevoja të veçanta mjekësore. Disa kujdestarë janë anëtarë të familjes; të tjerët paguhen.” Në dispozicion në: <https://www.disabled-world.com/disability/caregivers/>

¹⁰⁰ Organizata e Kombeve të Bashkuara, Maqedonia e Veriut, UNPRPD. *Analiza e situatës së të drejtave të personave me aftësi të kufizuara në Republikën e Maqedonisë së Veriut – 2021*. 2022. f. 31. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/mry7bf3j>

rave të urgjencës në formate të arritshme, pajisje të arritshme dhe sigurimin e kurseve të trajnimit të urgjencës dhe shpëtimit për personat me aftësi të kufizuara.¹⁰¹ Rrjedhimisht, rekomandimi për politikën dhe kornizën rregullatore ishte rishikimi i legjislacionit, politikave dhe udhëzimeve për të siguruar që menaxhimi i rrezikut nga fatkeqësitë dhe ndihma humanitare të jenë të arritshme për personat me aftësi të kufizuara.¹⁰² Për më tepër, *“korniza ligjore për krizat humanitare dhe emergjencat nuk është në përputhje me Konventën për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara. Në situatën e pandemisë, njerëzit me aftësi të kufizuara u marginalizuan përsëri, pasi nevojat e tyre specifike nuk u trajtuan në mënyrë të përshtatshme.”*¹⁰³

Kjo çështje mund të rishikohet nga aspektet e zgjidhjeve strategjike/politike dhe legjislative. Duke pasur parasysh të parën, nuk ka asnjë dokument strategjik për zvogëlimin e rreziqeve nga fatkeqësitë në vend dhe numri dhe profili i dokumenteve të politikave janë të pamjaftueshme nga kjo pikëpamje. Mungesa e një strategjie kombëtare për zvogëlimin e rrezikut nga katastrofat po kontribuon në mungesën e vizionit në ndërtimin e rezistencës gjithëpërfshirëse të shoqërisë dhe komuniteteve dhe zhvillimin e integruar rezistent. Megjithatë, ka përpjekje në nivel lokal që synojnë miratimin e planeve strategjike lokale ose ndër-komunale për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë, të cilat do të kontribuonin në përafrimin me Qëllimit E në Kornizën Sendai E: Strategjitë për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë (E-2: Përqindja e pushteteve lokale që kanë miratuar dhe zbatuar strategjitë lokale për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë në përputhje me strategjitë kombëtare)¹⁰⁴ dhe ku përfshirja e nevojave dhe aftësive të personave me aftësi të kufizuara njihet si parim udhëzues dhe formulohet në aktivitetet e specifikuar në planet e veprimit. Këto plane strategjike janë dokumentet e para të politikave që po integrojnë qasjen e të gjithë shoqërisë në vend në zvogëlimin e rreziqeve ekzistuese dhe atyre në zhvillim në territoret e komunave pjesëmarrëse. Në lidhje me sektorët e tjerë, vetëm ndryshimi i klimës përfshin integrimin gjinor në politikat dhe dokumentet e tij, si pjesë e attributeve të rrezikuara të popullsisë, ku personat me aftësi të kufizuara përfshihen vetëm në draftin e Strategjisë së veprimit klimatik si pjesë e përpjekjeve të përgjithshme për të monitoruar rrezikueshmërinë socio-ekonomike ndaj ndryshimit klimatik dhe për të rritur integrimin e klimës në të gjithë sektorët. Për më tepër, këto dokumente nuk përmenden në nenin 11 të Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara. Nga ana tjetër, me të njëjtin lloj dokumentesh nga fusha e përfshirjes së aftësisë së kufizuar, nuk mund të identifikohet integrimi i zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë.

Në lidhje me kornizën normative, aktet legjislative kryesore të lidhura me zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë, veçanërisht për mbrojtjen dhe shpëtimin dhe menaxhimin e krizave, u miratuan para Kornizës Sendai, në 2004 dhe 2005, dhe ato janë të kufizuara në rregullimin e fushave pasuese në vend që të sigurojnë baza për formulimin dhe zbatimin e masave dhe veprimeve gjithëpërfshirëse të ndërtimit të rezistencës dhe gjithëpërfshirjes. Kjo situatë pasqyrohet në aktet nënligjore, si akte nënligjore legjislative, ku vetëm Rregullorja për metodologjinë për përgatitjen e vlerësimit të kërcënimit të sigurisë për Republikën e

¹⁰¹ Komisioni për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara Vërejtje përmbyllëse për raportin fillestar të ish-Republikës Jugosllave të Maqedonisë. KDPK/C/MKD/CO/1. 29 Tetor 2018. f.5. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/2fppkwhv>

¹⁰² Ibid.f.16.

¹⁰³ Organizata e Kombeve të Bashkuara, Maqedonia e Veriut, UNPRPD. Analiza e situatës së të drejtave të personave me aftësi të kufizuara në Republikën e Maqedonisë së Veriut – 2021. 2022. f. 6. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/mry7bf3j>

¹⁰⁴ <https://sendaimonitor.undrr.org/analytics/global-target/13/6>

Maqedonisë nga të gjitha rreziqet, përmbajtja dhe struktura e saj, mënyra e ruajtjes dhe përditësimit, si dhe përcaktimi i subjekteve në sistemin e menaxhimit të krizave, të cilave u dorëzohet një deklaratë e plotë ose nga vlerësimi (Qendra për menaxhimin e krizave, 2011), përcakton se numri dhe strukturat e personave me nevoja të veçanta si pjesë e popullatës së përgjithshme dhe të ekspozuar ndaj rreziqeve të veçanta duhet të mblidhen dhe analizohen. Gjithashtu, procedurat standarde operative për komunikim, koordinim dhe bashkëpunim ndërmjet subjekteve në situata krize përcaktojnë dy situata ku përmenden personat me aftësi të kufizuara. Në fushën e planifikimit urban, ato konsiderohen me ligjin sektorial dhe udhëzimet teknike vetëm për planifikimin urban në aspektin e lëvizshmërisë, qasshmërisë dhe qasshmërisë në hapësirat dhe shërbimet urbane dhe këto aspekte janë pjesë e komponentit të rezistencës urbane. Megjithatë, mungojnë protokollat dhe protokollat e specializuara standarde të funksionimit për mbrojtjen dhe shpëtimin e personave me aftësi të kufizuara. Ngjashëm me kornizën e politikave, zvogëlimi i rrezikut nga fatkeqësitë nuk është i integruar në zgjidhjet legjislative nga fusha e përfshirjes së aftësisë së kufizuar me Ligjin për mbrojtjen sociale duke formuluar vetëm ndihmë për personat në rrezik social në raste emergjencash dhe fatkeqësish. Prandaj, *“nga gjithsej 250 dekrete me fuqinë e ligjit të miratuara gjatë gjendjes së jashtëzakonshme, vetëm dy dispozita përmendin në mënyrë eksplicite personat me aftësi të kufizuara.”*¹⁰⁵

Për më tepër, një sfidë e rëndësishme është fakti se *“shumica e dokumenteve zyrtare, siç janë ligjet, politikat dhe qarkullimet nuk mund të përdoren nga personat me aftësi të kufizuara”*, pasi ato nuk ofrohen në formate të kuptueshme dhe ekziston mungesa e një depoje politike dhe rregullatore e cila do të përmbante të gjitha këto dokumente dhe mund të arriheshin nga të gjitha kategoritë e personave me aftësi të kufizuara.

- **Arkitektura institucionale** - *“Përkthimi i gjuhës së përfshirjes së aftësisë së kufizuar në veprim kuptimplotë në terren kërkon qëndrime, struktura dhe sisteme mbështetëse brenda organizatave të përfshira në ZRRF.”*¹⁰⁶ Arkitektura institucionale për ndërtimin e rezistencës gjithëpërfshirëse të aftësisë së kufizuar mund të shihet nga këndvështrimet nëse institucionet e kanë përfshirë atë në strukturat e tyre, nivelin e ndërgjegjësimit dhe njohurive të personelit kryesor për përfshirjen e aftësisë së kufizuar, si dhe qasjen në këto institucione dhe shërbimet gjithëpërfshirëse. Prandaj, është e rëndësishme të theksohet sa vijon: *“Shumica e ministrive dhe departamenteve qeveritare nuk kanë pika të kontaktit të aftësisë së kufizuar për koordinim. Ekziston një mungesë e vetëdijes dhe e të kuptuarit të Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara në mesin e shumicës së zyrtarëve qeveritarë në ministri të ndryshme, si dhe në gjykata dhe Parlament. Shumica e zyrave të pushtetit qendror dhe lokal nuk janë të arritshme për personat me aftësi të kufizuara.”*¹⁰⁷

Mungesa e vetëdijes dhe kapacitetet e pamjaftueshme të integritit të politikëbërësve kryesorë dhe vendimmarrësve në këto institucione rezultojnë në zvogëlimin gjithëpërfshirës të rrezikut të klimës dhe fatkeqësive duke u përjashtuar nga agjenda e ndërtimit të rezistencës.

¹⁰⁵ Organizata e Kombeve të Bashkuara, Maqedonia e Veriut, UNPRPD. *Analiza e situatës së të drejtave të personave me aftësi të kufizuara në Republikën e Maqedonisë së Veriut – 2021*. 2022. f. 15. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/mry7bf3j>

¹⁰⁶ John Twigg, Maria Kett dhe Emma Lovell. *Përfshirja e aftësisë së kufizuar dhe zvogëlimi i rrezikut nga fatkeqësitë. Tejkalmi i barrierave të progresit*. ODI. Korrik 2018. f.5. Në dispozicion në: <https://cdn.odi.org/media/documents/12324.pdf>

¹⁰⁷ Organizata e Kombeve të Bashkuara, Maqedonia e Veriut, UNPRPD. *Analiza e situatës së të drejtave të personave me aftësi të kufizuara në Republikën e Maqedonisë së Veriut – 2021*. 2022. f. 11. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/mry7bf3j>

Krahas emërimit të pikave fokale të aftësisë së kufizuar, ka një mungesë të personave të punësuar me aftësi të kufizuara në institucione nga sistemi i menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë, të cilët mund të kontribuojnë në planifikimin dhe zbatimin më të mirë të politikave dhe veprimeve gjithëpërfshirëse të aftësisë së kufizuar. Për më tepër, ekziston një mungesë e të kuptuarit të klimës dhe rreziqeve të fatkeqësive, gjithëpërfshirjes sociale dhe shkaqeve thelbësore rrënjësore të rrezikueshmërisë. Kjo mungesë e njohurive të brendshme dhe ekspertizës teknike për integrimin e aftësisë së kufizuar në klimën e përgjithshme dhe zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë çon në politika, rregulla dhe praktika “të verbra” të aftësisë së kufizuar. Për më tepër, nuk ka koordinim të mjaftueshëm midis institucioneve për ndërtimin e rezistencës së personave me aftësi të kufizuara. Mekanizmat ekzistues të koordinimit janë të dobët për shkak të vetëdijes së ulët dhe të kuptuarit e nevojave dhe aftësive të personave me aftësi të kufizuara. Qasja në institucione dhe ofrimi i shërbimeve ishte veçanërisht e vështirë dhe e kufizuar gjatë pandemisë me COVID-19 për shkak të kufizimeve të ndryshme të vendosura në lëvizje ose kërkesave të veçanta.

- **Gjithëpërfshirja dhe pjesëmarrja e personave me aftësi të kufizuara dhe organizatave të tyre** – “Dëgjimi i personave me aftësi të kufizuara dhe të mësuarit për përvojat e tyre është thelbësore. Përfaqësuesit e aftësisë së kufizuar kanë luajtur një rol të rëndësishëm në formësimin e agjendave ndërkombëtare të menaxhimit të fatkeqësive, veçanërisht Korniza Sendai. Pjesëmarrja në vendimmarrje konsiderohet një çështje kyçe nga personat me aftësi të kufizuara dhe nga organizatat e tyre. Mungesa e koordinimit ose angazhimit midis aktorëve formal dhe personave me aftësi të kufizuara dhe organizatave të tyre përfaqësuese raportohet gjerësisht në shumë vende dhe kontekste, madje edhe në vendet me legjislacion progresiv të aftësisë së kufizuar dhe nivele relativisht të larta të ndërgjegjësimit për çështjet e aftësisë së kufizuar.”¹⁰⁸ Konventa për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara në nenin 4, paragrafi 3 përcakton se qeveritë duhet të konsultohen me personat me aftësi të kufizuara dhe organizatat e tyre përfaqësuese në zhvillimin dhe zbatimin e politikave dhe rregulloreve dhe proceseve të vendimmarrjes në lidhje me çështjet që lidhen me aftësinë e kufizuar.¹⁰⁹ Për këtë qëllim, në kontekstin kombëtar të Maqedonisë së Veriut, personat me aftësi të kufizuara nuk përfshihen sa duhet në procesin e hartimit të politikave në pothuajse të gjitha fushat dhe kjo ishte veçanërisht e dukshme gjatë krizës pandemike.¹¹⁰ Kjo situatë buron si nga politika joadekuate, kornizat rregullatore dhe institucionale, ashtu edhe nga “padukshmëria” e personave me aftësi të kufizuara dhe narrativa mbizotëruese që ato konsiderohen brenda grupit më të gjerë të popullatës të rrezikuara. Për më tepër, praktikrat e lobimit për pjesëmarrjen e tyre në rrjedhën e përgjithshme të politikëbërjes publike janë ende të pamjaftueshme dhe joefektive.

Në përputhje me rrethanat, kjo ka të bëjë me politikat, rregulloret dhe praktikrat e zvogëlim-it të rrezikut të klimës dhe fatkeqësive dhe pjesëmarrja e personave me aftësi të kufizuara duhet të sigurohet gjatë gjithë proceseve përkatëse. Megjithatë, mungon vendimmarrja gjithëpërfshirëse dhe pjesëmarrëse dhe përfshirja aktive e personave me aftësi të kufizuara në të gjitha fazat e ciklit të menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë, veçanërisht parandalimi,

¹⁰⁸ John Twigg, Maria Kett dhe Emma Lovell. *Përfshirja e aftësisë së kufizuar dhe zvogëlimi i rrezikut nga fatkeqësitë. Tejkalmi i barrierave të progresit*. ODI. Korrik 2018. f.5. Në dispozicion në: <https://cdn.odi.org/media/documents/12324.pdf>

¹⁰⁹ <https://tinyurl.com/ycxd8th9>

¹¹⁰ Organizata e Kombeve të Bashkuara, Maqedonia e Veriut, UNPRPD. *Analiza e situatës së të drejtave të personave me aftësi të kufizuara në Republikën e Maqedonisë së Veriut – 2021. 2022. f. 11. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/mry7bf3j>*

gatishmëria, reagimi dhe rimëkëmbja, dhe ky përjashtim rezulton në miratimin e politikave dhe masave që nuk janë plotësisht në përputhje me nevojat dhe aftësitë e tyre specifike ose nevojat e kujdestarëve të tyre. Edhe pse ekzistojnë mundësi për të përfshirë përfaqësuesit e personave me aftësi të kufizuara në aspekte të ndryshme të zvogëlimit të rrezikut të klimës dhe fatkeqësive, p.sh. në vlerësimin gjithëpërfshirës dhe pjesëmarrës të rrezikut, parashikimet e ndryshimeve klimatike, planifikimin operacional, zhvillimin e skenarit, kurrikulat e gatishmërisë dhe trajnimin, reagimin dhe rimëkëmbjen dhe fusha të tjera, ato anashkalohehen dhe nuk ka praktikë për përfshirjen dhe pjesëmarrjen e tyre. *“Praktikuesve gjithashtu u mungon trajnimi ose mjetet për t’iu përgjigjur në mënyrë të përshtatshme kërkesave specifike të personave me aftësi të kufizuara në raste emergjencash ose për të siguruar përfshirjen efektive të personave me aftësi të kufizuara në gatishmërinë, reagimin dhe rimëkëmbjen nga fatkeqësitë.”*¹¹¹

Në nivel normativ, Ligji për menaxhimin me krizat përcakton që ekspertët e jashtëm mund të përfshihen në punën e organeve kryesore nga sistemi i menaxhimit të krizave, përkatësisht Këshilli drejtues (neni 14, paragrafi 1). 1) dhe Grupit të vlerësimit (neni 18, paragrafi. 14), por kjo mundësi nuk është përdorur me personat me aftësi të kufizuara dhe nevojat e tyre gjatë emergjencave dhe krizave. Një shembull pozitiv për këtë është përfshirja e përfaqësuesve nga organizatat joqeveritare në punën e Selisë kryesore për menaxhimin e krizave në Qendrën për menaxhimin e krizave¹¹² ku, gjatë krizës pandemike, përfaqësues të organizatave joqeveritare morën pjesë në operacionet e saj. Në mënyrë të ngjashme, ka raste të tjera të përfshirjes së pavarur të përfaqësuesve të organizatave joqeveritare në punën e selisë rajonale/lokale për mbrojtje dhe shpëtim gjatë disa ngjarjeve të fatkeqësive, pra zjarret në vitin 2021. Megjithatë, kjo nuk është një praktikë sistematike, marrëdhënia është joformale dhe mund të konsiderohet më shumë si një veprim individual i përfaqësuesve pjesëmarrës dhe organizatat për personat me aftësi të kufizuara nuk u përfshinë vazhdimisht.

Ky narrativ dhe praktikë janë të pranishme në sektorët e tjerë kryesorë të sistemit të menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë që përmenden më lart. Për shembull, *“pavarësisht nga ekzistenca e artikujve të ndryshëm të legjislacionit dhe strategjive, qasja në shëndetësi për personat me aftësi të kufizuara mbetet një kufizim i madh.”*¹¹³ Në ndryshimin klimatik, veçanërisht në shtyllën e përshtatjes, fokusi mbizotërues është në dimensionet gjinore dhe grupet e rrezikuara të qytetarëve, pa ndërveprim të duhur me personat me aftësi të kufizuara dhe organizatat e tyre. Një situatë e ngjashme mund të identifikohet në planifikimin urban, duke marrë parasysh lëvizshmërinë dhe qasjen në institucione, ku nuk ka ndërveprime ose konsultime sistematike.

*“Sfidat e gjithëpërfshirjes dhe partneritetit duhet të adresohen shumë përpara se të ndodhë katastrofa ose emergjenca. Kjo përfshin rritjen e përfaqësimit të personave me aftësi të kufizuara në organet vendimmarrëse në të gjitha nivelet dhe krijimin e partneriteteve me organizatat e personave me aftësitë kufizuara.”*¹¹⁴ Aktualisht, ekziston një mungesë e pjesëmarrjes

¹¹¹ John Twigg, Maria Kett dhe Emma Lovell. *Përfshirja e aftësisë së kufizuar dhe zvogëlimi i rrezikut nga fatkeqësitë. Tejkallimi i barrierave të progresit*. ODI. Korrik 2018. Në dispozicion në: <https://cdn.odi.org/media/documents/12324.pdf>

¹¹² <https://mk.tv21.tv/sednitsa-na-glaven-shtab-za-upravuvane-so-krizi-pri-tsuk/>

¹¹³ Organizata e Kombeve të Bashkuara, Maqedonia e Veriut, UNPRPD. *Analiza e situatës së të drejtave të personave me aftësi të kufizuara në Republikën e Maqedonisë së Veriut – 2021. 2022. f. 21. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/mry7bf3j>*

¹¹⁴ John Twigg, Maria Kett dhe Emma Lovell. *Përfshirja e aftësisë së kufizuar dhe zvogëlimi i rrezikut nga fatkeqësitë. Tejkallimi i barrierave të progresit*. ODI. Korrik 2018. f.6. Në dispozicion në: <https://cdn.odi.org/media/documents/12324.pdf>

dhe kontributit kuptimplotë të personave me aftësi të kufizuara në të gjitha fazat e ciklit të menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë, por ata mund të jenë përfaqësues respektivisht avokat dhe agjentë të vërtetë të transformimit për ndërtimin e rezistencës së komuniteteve dhe ata mund të jenë veçanërisht aktivë në sigurimin e kontributeve të vlefshme për promovimin e përfshirjes së aftësisë së kufizuar përmes krijimit të politikave dhe rregullorëve përkatëse, zhvillimit të mjeteve dhe udhëzimeve dhe zbatimit të praktikave gjithëpërfshirëse të aftësisë së kufizuar.

- **Zvogëlimi i rrezikut nga fatkeqësitë dhe praktikat e gjithëpërfshirjes së aftësisë së kufizuar** – Integrimi i pamjaftueshëm në kornizën politike dhe rregullatore, arkitektura joefektive institucionale dhe përfshirja e pakënaqshme e personave me aftësi të kufizuara çojnë në anashkalimin e përfshirjes së aftësisë së kufizuar në krijimin dhe prioritizimin e masave dhe veprimeve adekuate për zvogëlimin e rrezikut nga klima dhe katastrofat. Kjo është e dukshme nga fakti se shumica e praktikave të përfshirjes së aftësisë së kufizuar ishin ndërhyrje të pavarura të financuara nga organizatat ndërkombëtare dhe donatorët me qëndrueshmëri të dobët ose pronësi të aktorëve kombëtarë dhe lokalë të ZRRF. Rrallë ndonjë praktikë dhe veprim i zbatuar vazhdoi të ekzistonte përtej datave të finalizimit të projekteve ose u përsërit ose u shkallëzua rrjedhimisht me aktivitete të reja dhe më komplekse.

Qasja për identifikimin dhe prioritizimin e masave dhe veprimeve për zvogëlimin e rrezikut është njëdimensionale, d.m.th. duke u nxitur për nevojat e të gjithë popullsisë dhe burimeve në dispozicion në vend të nevojave dhe aftësive të grupeve të ndryshme të qytetarëve, duke përfshirë personat e rrezikuar dhe personat me aftësi të kufizuara. Proceset e vlerësimit të rrezikut dhe planifikimit operacional për rreziqe të ndryshme natyrore dhe të bëra nga njeriu, duke përfshirë planet e mbrojtjes dhe shpëtimit nuk janë të disponueshme për publikun dhe popullsinë e përgjithshme, duke përfshirë personat me aftësi të kufizuara, nuk janë të informuar për profilet e rrezikut të komuniteteve të tyre, rrugët e evakuimit dhe strehimet publike, procedurat që duhet të ndiqen, të drejtat dhe detyrimet. Për më tepër, edhe dokumentet dhe informacionet e tanishme publike nuk publikohen në formatet miqësore për personat me aftësi të kufizuara. Rrjedhimisht, kjo mungesë e njohurive dhe informacionit të arritshëm mbi rreziqet mbizotëruese çon në mungesën e vetëdijes se si të përgatitemi për zbutjen dhe reagimin ndaj këtyre rreziqeve klimatike dhe fatkeqësive. Për më tepër, nuk ka shërbime të integruara për mbështetjen e personave me aftësi të kufizuara në komunitetet e tyre, veçanërisht gjatë fazave të reagimit dhe rimëkëmbjes, përveç ndihmës humanitare të ofruar nga organizatat komunale dhe kombëtare të Kryqit të Kuq që shpesh iniciohet nga organizatat ndërkombëtare. Është e rëndësishme të theksohet se masat aktuale të mbrojtjes dhe shpëtimit nuk përfshijnë nevojat specifike të personave me aftësi të kufizuara, p.sh. për evakuim, shpëtim, strehim, reagim të menjëhershëm dhe nevoja të rimëkëmbjes së hershme.

Një shembull pozitiv i kësaj është praktika e Qendrës rajonale për menaxhimin e krizave në Strumicë e cila është përgjegjëse për territorin e komunave të Strumicës, Vasilevës, Bosilovës dhe Novo Sellës dhe përgatit në përputhje me rrethanat dhe vlerësimin e të gjitha rreziqeve. Si aneks i dokumentit kryesor, bashkëngjitet një listë e personave me aftësi të kufizuara në territor me emra, detaje kontakti dhe lloje të aftësisë së kufizuar dhe shërben si për të identifikuar ekspozimin e tyre ndaj rreziqeve mbizotëruese, ashtu edhe për të informuar reaguesit e urgjencës nga komunat për ekzistencën e personave me aftësi të kufizuara

në fushat e operacioneve për të ofruar një përgjigje prioritare. Sidoqoftë, kjo praktikë duhet të rishikohet më tej nga aspektet e privatësisë së të dhënave, menaxhimit të të dhënave personale dhe mungesës së protokolleve që do të rregullojnë këtë situatë në përputhje me rregulloret dhe praktikën e privatësisë së të dhënave. Duke pasur parasysh faktin se procesi i vlerësimit të rrezikut nuk është i hapur publikisht, Autori nuk mund të verifikojë ekzistencën e kësaj praktike në komuna të tjera ose në nivel kombëtar. Përveç kësaj, kurrikulat ekzistuese arsimore dhe profesionale si për reaguesit e urgjencës ashtu edhe për qytetarët nuk përfshijnë pjesën për aftësinë e kufizuar.

- **Mbledhja dhe analiza e të dhënave të ndara për aftësinë e kufizuar** – “*Nevojiten të dhëna shumë më të mira për aftësinë e kufizuar në kontekste fatkeqësish, veçanërisht për ndikimet dhe rezultatet për njerëzit me aftësi të kufizuara, natyrën dhe shkallën e dëmtimeve që rezultojnë nga dëmtimet e pësuar në fatkeqësi dhe shëndetin afatgjatë dhe pasojat e tjera të lëndimeve nga fatkeqësitë për funksionimin dhe mirëqenien.*”¹¹⁵ Politika dhe vendimmarrja e informuar dhe e ndjeshme ndaj rrezikut të klimës dhe katastrofës bazohet në të kuptuarit e rreziqeve të klimës dhe katastrofës, i cili përfshin vlerësimin e rreziqeve ekzistuese dhe potenciale. Si Korniza Sendai (Prioriteti 1) ashtu edhe Agjenda 2030 për Zhvillim të qëndrueshëm (parimi “të mos lihet askush pas”) i referohen mbledhjes së të dhënave të ndara. Prandaj, një nga parimet udhëzuese të Kornizës Sendai është se zvogëlimi i rrezikut nga fatkeqësitë “*kërkon një qasje me shumë rreziqe dhe vendimmarrje gjithëpërfshirëse të informuar për rrezikun bazuar në shkëmbimin e hapur dhe shpërndarjen e të dhënave të ndara, duke përfshirë sipas gjinisë, moshës dhe aftësisë së kufizuar...*”¹¹⁶ Përveç kësaj, neni 31 i Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara i referohet statistikave dhe mbledhjes së të dhënave (d.m.th. informacionit të zbërthyer) për mbështetjen e formulimit dhe zbatimit të politikave në lidhje me Konventën¹¹⁷, por përkthimi i këtyre detyrimeve nuk është plotësisht i efektshëm në kornizat ekzistuese të zvogëlimit të rrezikut dhe aftësisë së kufizuar dhe praktikën e bartësve të tyre kryesorë të detyrës, konkretisht Ministria e punës dhe politikës sociale, Qendra për menaxhimin me krizat, Drejtoria e mbrojtjes dhe shpëtimit, Ministria e shëndetësisë, Ministria e transportit dhe lidhjeve, Ministria e arsimit dhe shkencës, njësitë e vetëqeverisjes lokale dhe aktorët e tjerë të zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë.

*“Të gjitha këto të dhëna janë një dimensionale dhe të përshtatura për nevojat e ngushta të koleksionuesit. Më së shpeshti ndahet sipas gjinisë, grupmoshës dhe përkatësisë etnike, por vetëm për të treguar numrin e personave me aftësi të kufizuara meshkuj dhe femra në secilin nëngrup.”*¹¹⁸ Këto të dhëna mbledhen në një formë shumë rudimentare pa u mbledhur në mënyrë sistematike dhe të ndarë në mënyrë uniforme midis të gjitha institucioneve kompetente. “*Më e rëndësishmja, aftësia e kufizuar nuk është e integruar në të gjithë mekanizmat dhe metodologjitë e mbledhjes së të dhënave. Kjo përkeqëson padukshmërinë e këtij grupi të mbajtësve të drejtave në sytë e krijuesve të politikave, minon llogaridhënien e përgjithshme të bartësve*

¹¹⁵ John Twigg, Maria Kett dhe Emma Lovell. *Përfshirja e aftësisë së kufizuar dhe zvogëlimi i rrezikut nga fatkeqësitë*. Tejkalmi i barrierave të progresit. ODI. Korrik 2018. f.4. Në dispozicion në: <https://cdn.odi.org/media/documents/12324.pdf>

¹¹⁶ Organizata e Kombeve të Bashkuara Korniza Sendai për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë 2015 - 2030 2015.p.13 Në dispozicion në: https://www.preventionweb.net/files/43291_sendaiframeworkfordren.pdf

¹¹⁷ <https://tinyurl.com/3shx8crt>

¹¹⁸ Organizata e Kombeve të Bashkuara, Maqedonia e Veriut, UNPRPD. *Analiza e situatës së të drejtave të personave me aftësi të kufizuara në Republikën e Maqedonisë së Veriut – 2021. 2022. f. 29. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/mry7bf3j>*

të detyrave dhe shpjegon pse qeveria është kryesisht e paaftë të hartojë dhe zbatojë politika, strategji ose masa të qëndrueshme, koherente dhe të bazuara në të drejta në shumicën e fushave.”¹¹⁹ Lidhur me këtë, në raportin e tij, Komiteti u shqetësua për mospërputhjen dhe krahasueshmërinë e statistikave për personat me aftësi të kufizuara, mungesën e treguesve të të drejtave të njeriut dhe shkallën e zbatimit të treguesve të lidhur me aftësinë e kufizuar në zbatimin e Qëllimeve të zhvillimit të qëndrueshëm.¹²⁰ Rrjedhimisht, rekomandimet ishin që pjesërisht të zbatohen treguesit e lidhur me aftësinë e kufizuar në monitorimin e zbatimit të Qëllimeve të zhvillimit të qëndrueshëm dhe të rritet disponueshmëria e të dhënave të ndara me cilësi të lartë, në kohë dhe të besueshme, duke përfshirë edhe për aftësinë e kufizuar.¹²¹

Në lidhje me fushën e zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë, mbledhja dhe analiza e të dhënave të ndara janë të kufizuara në disa nga institucionet, llojet dhe uniformitetin e grupeve të të dhënave, mjetet mbështetëse të teknologjisë së informacionit dhe komunikimit, shkëmbimin dhe ndarjen e tyre midis institucioneve, si dhe intervalet e përditësimit. Në shumicën e rasteve, të dhënat e klimës dhe rreziqeve nga fatkeqësitë përgjithësohen për popullatën e rrezikuar, duke përfshirë personat me aftësi të kufizuara, pa dalluar llojet e aftësive të kufizuara. Qasja më e avancuar mund të identifikohet në praktikën e Qendrës për menaxhimin e krizave në drejtim të mbledhjes së të dhënave të ndara dhe krijimit të bazave të të dhënave për qëllime të vlerësimit të rrezikut (Pjesa e përgjithshme e Vlerësimit, III. Elementet e rrezikut, 3.3. Profili demografik dhe pjesa specifike e Vlerësimit të rrezikut II. Vlerësimi i rrezikut – Procedurat dhe aktivitetet, (2) Vlerësimi i rrezikueshmërisë dhe ekspozimi i elementeve specifike ndaj të cilave drejtohet rreziku, pjesët përkatëse janë si më poshtë: 2.3. Analiza cilësore dhe sasiore e popullsisë së ekspozuar (struktura gjinore, grupmoshat, grupet me nevoja të veçanta, etj.) dhe ngarkimi i tyre në platformën e vlerësimit elektronik. Gjithashtu, të dhënat nga regjistrimet mblidhen dhe ngarkohen në Modulin e veçantë të popullsisë të së njëjtës platformë. Megjithatë, për mbledhjen e të dhënave mbi ngjarjet e kaluara në bazën e të dhënave të informacioneve dhe dokumentacionit, ndarja nuk përfshin atributet e aftësisë së kufizuar. Institucionet e tjera rrallë mbledhin të dhëna të ndara për aftësinë e kufizuar dhe kjo bëhet kryesisht për qëllime të informimit ose përgatitjen e analizave dhe dokumenteve të ngjashme.

Në tekstin e projekt Strategjisë kombëtare për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara me Planet e veprimit 2023-2026, pjesa për analizën e shtetit thekson çështjen e mungesës dhe mbledhjes dhe analizës sistematike të të dhënave të ndara për aftësinë e kufizuar, veçanërisht në lidhje me numrin e përgjithshëm të personave me aftësi të kufizuara në vend ose krijimin e të ashtuquajturit *Regjistri i personave me aftësi të kufizuara*. Kështu, për shembull, mungojnë të dhënat e plota për numrin e përgjithshëm të personave me aftësi të kufizuara, me burime të ndryshme që kanë grupe të ndryshme të të dhënave. Përveç pyetjeve nga regjistrimi i vitit 2021, të dhënat nga *Anketa e të ardhurave dhe kushteve të jetesës* e kryer nga Enti shtetëror i statistikave¹²² tregojnë se rreth 31.5% e popullsisë ka një formë të aftësisë së kufizuar, me gratë që përbëjnë afërsisht 34.2% të këtij numri. Gjithashtu, shteti nuk

¹¹⁹ Ibid. f.30.

¹²⁰ Komisioni për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara *Vërejtje përmbyllëse për raportin fillestar të ish-Republikës Jugosllave të Maqedonisë*. KDPAK/C/MKD/CO/1. 29 Tetor 2018. f.12. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/2fpkkwhv>

¹²¹ Ibid.f.12.

¹²² *Anketa për të ardhurat dhe kushtet e ketesës 2017*, Enti shtetëror i statistikave, Rishikimi i Statistikave nr. 2.4.18.13/905, f. 28-31. Në dispozicion në: <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.18.13.pdf>

ka një regjistër zyrtar të numrit të personave që u është hequr aftësia e tyre e punës. Sipas informacioneve të Komisionit shtetëror të zgjedhjeve¹²³, në zgjedhjet e fundit në vitin 2021, rreth 900 persona janë fshirë nga lista e votuesve në bazë të të dhënave të marra nga gjykata për aftësinë e marrë të punës së personave. Megjithatë, është e rëndësishme të theksohet se *“Ministria e punës dhe politikës sociale, e mbështetur nga Banka botërore, po zhvillon një metodologji për mbledhjen dhe rrjetëzimin e të dhënave dhe krijimin e një zgjidhjeje softuerike që do të japë një pamje të saktë të numrit të personave me aftësi të kufizuara sipas të gjitha karakteristikave demografike të territorit të të gjithë vendit. Me këtë, Regjistri i shumëpritur i personave me aftësi të kufizuara do të bëhet realitet.”*¹²⁴

■ **Qasja në informacionet dhe komunikimin e rrezikut të klimës dhe fatkeqësive** - Duke marrë parasysh qasjen në informacionin e përshtatur të klimës dhe rrezikut të fatkeqësive, komunikimin dhe ofrimin e shërbimeve të lidhura, nuk ka rrjedhë të efektshme të informacionit të rrezikut që arrin tek të gjithë në komunitete dhe në një format i cili do të ishte i kuptueshëm për personat me aftësi të kufizuara, të tilla si gjuha e shenjave, shkrimi braj, gjuha e thjeshtuar, etj. Informacioni ekzistues i rrezikut, duke përfshirë njoftimet dhe sinjalizimet e paralajmërimit të hershëm, nuk sigurohet në formate të arritshme dhe përmes mediave dhe rrjeteve që do të arrinin te personat me aftësi të kufizuara. Për më tepër, ka mungesë të medimeve dhe modaliteteve për të dhënë njoftime dhe porosi emergjente për personat me aftësi të kufizuara, p.sh. TV dhe radio, njoftim përmes mesazheve tekstuale në telefonat celularë, mediat sociale, kontakt të drejtpërdrejtë për informacion, etj. Me përjashtim të disa ngjarjeve mediatike ose emisioneve ditore të lajmeve ku sigurohet interpretimi i gjuhës së shenjave, media nuk është e përgatitur për shpërndarjen e gjerë të informacioneve të urgjencës për personat me aftësi të kufizuara. *“Ka mungesë të përfaqësimit të personave me aftësi të kufizuara në media. Punonjësit e medias nuk janë të ndjeshëm ndaj aftësisë së kufizuar dhe shpesh nuk dijnë të paraqesin përmbajtje që përfshijnë persona me aftësi të kufizuara përveç përmes një perspektive të bazuar në dhembshuri.”*¹²⁵ Prandaj është e nevojshme të *“sigurohen numra emergjence në formate, pajisje dhe kurse trajnimi emergjence dhe shpëtimi për personat me aftësi të kufizuara.”*¹²⁶ Në këtë drejtim, zbatimit i teknologjive të komunikimit të informacionit mjete dhe zgjidhje inovative (p.sh. mjetet e mediave sociale, mbledhje e fondeve, zgjidhjet e telefonisë celulare, online, hartëzimi i turmave, etj.) Mund të mbështesin arritjen e personave me aftësi të kufizuara në vend në marrjen e informacionit në kohë lidhur me rrezikun. Për këtë qëllim, Qendra për menaxhimin e Krizave planifikon të përfshijë personat me aftësi të kufizuara në sistemin 112 për raportimin e emergjencave dhe fatkeqësive.

■ **Investimet në ZRRF-të gjithëpërfshirëse të aftësisë së kufizuar** - *“Në aspektin e financimit, të gjitha institucionet në fushën e zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë, nga niveli lokal në atë shtetëror, duhet të planifikojnë mjete buxhetore për këtë qëllim brenda aktiviteteve të tyre që zbatohen për çështjet e zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë, por një buxhet i veçantë*

¹²³ Vlerësimet e kapaciteteve të Komisionit shtetëror të zgjedhjeve në lidhje me çështjet e aftësisë së kufizuar. ODIHR/IFES. 2022.

¹²⁴ Burimi: Intervistë me përfaqësues të Ministrisë së punës dhe politikës sociale. Ministria e punës dhe politikës sociale *Draft Strategjia kombëtare për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara 2023-2030 me Planet e veprimt 2023-2026*. 2023. f. 15. Në dispozicion në: <https://ener.gov.mk/Default.aspx?item=newdocumentdetails&detailid=61>

¹²⁵ Organizata e Kombeve të Bashkuara, Maqedonia e Veriut, UNPRPD. *Analiza e situatës së të drejtave të personave me aftësi të kufizuara në Republikën e Maqedonisë së Veriut – 2021*. 2022. f. 12. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/mry7bf3j>

¹²⁶ Ibid.f.6.

për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë nuk është planifikuar në asnjë nivel të organizimit.”¹²⁷ Në vend, të dy fushat e menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë dhe të përfshirjes së aftësisë së kufizuar janë të pak financuara nga buxheti i shtetit ose komunës, si dhe nga burime të tjera. Korniza dhe praktikat aktuale financiare janë reaktive (financimi i personelit dhe organizimit dhe shpenzimet e gatishmërisë në vend të parandalimit dhe zbutjes) dhe *ex-post* (pas fatkeqësive). Një shembull i të parës mund të gjendet në faktin se më shumë se 92% e buxhetit vjetor të Qendrës për menaxhimin e Krizave¹²⁸ ndahet për pagat e personelit dhe shpenzimet minimale të funksionimit. Një pjesë e konsiderueshme e masave dhe veprimeve për ndërtimin e rezistencës ndaj klimës dhe fatkeqësive në vend sigurohet nga organizatat ndërkombëtare dhe donatorët multilateral dhe bilateral.

Duke marrë parasysh fushën e përfshirjes së aftësisë së kufizuar, “rregulloret ekzistuese të zbatueshme ligjrisht në të gjitha ministritë dhe Menaxhimin e financave publike nuk përfshijnë çështjen e aftësisë së kufizuar, që nënkupton që çdo vit mjetet publike shpenzohen për shërbime që nuk janë të arritshme për personat me aftësi të kufizuara. Nuk ka konsultim sistematik dhe transparent me organizatat e personave me aftësi të kufizuara gjatë procesit buxhetor. Ka kapacitete teknike dhe njohuri shumë të kufizuara brenda sektorit publik dhe midis donatorëve, përfshirë agjencitë e OKB-së, për buxhetin për përfshirje. Ka njohuri të pakta të personave me aftësi të kufizuara në buxhet, formulim, zbatim dhe monitorim dhe proceset e vlerësimit.”¹²⁹ Gjithashtu, si në shumë fusha të tjera, personat me aftësi të kufizuara dhe organizatat e tyre nuk përfshihen drejtpërdrejtë në buxhetimin e zbatimit të politikave dhe masave që lidhen me gjithëpërfshirjen sociale, as në nivel kombëtar apo lokal. “Buxheti i aftësisë së kufizuar në nivel lokal zakonisht përqendrohet në sigurimin e mbështetjes financiare për funksionimin e qendrave të kujdesit ditor dhe transportit për fëmijët me aftësi të kufizuara në dhe nga shkollat. Shërbimet e përgjithshme të rregullta në nivel lokal nuk janë në dispozicion të qytetarëve me aftësi të kufizuara, përveç nëse ato u drejtohen në mënyrë specifike personave me aftësi të kufizuara dhe ofrohen për arsye mjekësore ose bamirëse, gjë që është në kundërshtim me dispozitat e Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara.”¹³⁰

Nga ky këndvështrim, rishikimi i menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë dhe aftësisë së kufizuar, duke përfshirë kornizat dhe praktikat gjithëpërfshirëse, nuk ka identifikuar ndonjë dispozitë specifike në kornizat financiare në nivel kombëtar dhe lokal për financimin e politikave dhe masave për zvogëlimin e rrezikut të aftësisë së kufizuar. Ngjashëm me rastin e financimit të veprimeve parandaluese dhe zbutëse, ndërhyrjet specifike për ndërtimin e rezistencës së personave me aftësi të kufizuara financohen nga burime të jashtme, d.m.th. organizata ndërkombëtare dhe donatorë multilateral dhe bilateral. Prandaj, me mungesën e resurseve financiare të qëndrueshme dhe stabile, hendeku në avancimin e integritetit të aftësisë së kufizuar në zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë bëhet më i madh dhe çon në përkeqësimin e dobësive ekzistuese dhe krijimin e pabarazive të reja.

■ Rimëkëmbja dhe nevojat e personave me aftësi të kufizuara – Faza pas fatkeqësisë

¹²⁷ Komisioni Evropian *Shqyrtimi i kolegëve – raport, Maqedonia e Veriut 2018*. Mekanizmi evropian i mbrojtjes civile. 2019. f. 40. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/3m2ut6zt>

¹²⁸ Intervistë me Z. Agron Buxhaku: QMK është në gjendje më të keqe se 15 vite më parë”, Radio Evropa e lirë, 15 shtator 2019. <https://tinyurl.com/yojy2zxc>

¹²⁹ Organizata e Kombeve të Bashkuara, Maqedonia e Veriut, UNPRPD. *Analiza e situatës së të drejtave të personave me aftësi të kufizuara në Republikën e Maqedonisë së Veriut – 2021*. 2022. f. 36. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/mry7bf3j>

¹³⁰ Ibid. f.27.

është veçanërisht e vështirë për personat me aftësi të kufizuara për shumë arsye, siç janë ndikimet e ngjarjeve të fatkeqësive, mungesa e mundshme e sistemeve dhe shërbimeve mbështetëse, si dhe pajisjet, mjetet dhe pajisjet ndihmëse, mjetet e dëgjimit, kujdestarët, kafshët e shërbimit, shërbimet shëndetësore dhe sociale, ndarja nga familjet, ndihma mbështetëse, etj. Nga shqyrtimi i kornizave ekzistuese, nuk mund të identifikohet një shqyrtim i efektshëm i nevojave të personave me aftësi të kufizuara gjatë fazës pas katastrofës, pasi praktikat ekzistuese janë joformale dhe aktivitetet mbështetëse të zbatuara të projektit u fragmentuan pa qëndrueshmëri kuptimplote.

4.3. Praktikrat e mira dhe mësimet e nxjerra në zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë në vend

- **Avancimi i zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë në nivel lokal** - Pas nevojës për t'i dhënë përparësi dhe zbatuar politikrat dhe masat për ndërtimin e qëndrueshmërisë në nivel lokal nën Kornizën Sendai dhe pasiguritë ekzistuese, disa komuna në Maqedoninë e Veriut kanë filluar një udhëtim në nivel lokal të planifikimit strategjik për zvogëlimin e rrezikut. Për këtë qëllim, shtatë komuna tashmë i kanë miratuar këto plane (Konçe¹³¹, Karbinci¹³², Velles¹³³, Kavadar¹³⁴, Mavrovë-Rostushe¹³⁵, Kërçovë¹³⁶ dhe Gostivar¹³⁷), Qyteti i Shkupit është në fazën përfundimtare të miratimit, dy komuna kanë miratuar një plan ndër-komunal (Kriva Palankë¹³⁸ dhe Rankovcë) dhe dy të tjera janë në fazën përfundimtare të procedurës së miratimit (Vallandovë dhe Dojran). Këto plane strategjike synojnë të avancojnë zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë në nivel lokal në segmentin e parandalimit, gatishmërisë, reagimit dhe rimëkëmbjes nga fatkeqësitë dhe të sigurojnë një kornizë strategjike për ndërtimin e qëndrueshmërisë ndaj fatkeqësive në nivel lokal përmes krijimit të politikave lokale dhe ndërmarrjes së një sërë masash dhe aktiviteteve që janë realiste, praktike dhe të zbatueshme dhe që do të kontribuojnë në ndërtimin e qëndrueshmërisë afatgjatë ndaj rreziqeve dhe kërcënimeve ekzistuese dhe të reja. Aspektet gjithëpërfshirëse të aftësisë së kufizuar përfshihen si në strukturën e dokumentit ashtu edhe në planin e veprimit, pasi ato ofrojnë një bazë për zbatimin e masave zbutëse të lidhura me aftësinë e kufizuar. Së pari, gjatë fazës përgatitore, përfaqësues të organizatave joqeveritare u ftuan të marrin pjesë në konsultimet për përgatitjen e planit. Së dyti, në kuadër të *Parimit të barazisë dhe mbrojtjes së të drejtave të njeriut*, u formulua se zbatimi i këtyre planeve duhet të marrë parasysh parimin e barazisë gjinore dhe se masat dhe veprimet duhet të bazohen në respektimin e të drejtave të njeriut dhe në përputhje me nevojat dhe aftësitë e grupeve të rrezikuara të qytetarëve, duke përfshirë personat me aftësi të kufizuara. Së treti, planet e veprimit përmbajnë masa dhe aktivitete të veçanta për ndërtimin e rezistencës së personave me aftësi të kufizuara. *“Ata janë identifikuar përmes një procesi konsultativ*

¹³¹ <https://idscs.org.mk/wp-content/uploads/2021/10/Konche.pdf>

¹³² <https://idscs.org.mk/wp-content/uploads/2021/10/karbinci.pdf>

¹³³ <https://idscs.org.mk/wp-content/uploads/2021/10/veles.pdf>

¹³⁴ <https://idscs.org.mk/wp-content/uploads/2021/10/kavadarci.pdf>

¹³⁵ <https://idscs.org.mk/wp-content/uploads/2021/12/Mavrovo.pdf>

¹³⁶ <https://tinyurl.com/27p5ecxy>

¹³⁷ <https://tinyurl.com/yedh37k9>

¹³⁸ https://www.krivapalanka.gov.mk/wp-content/uploads/2022/12/slq14_2022-2.pdf

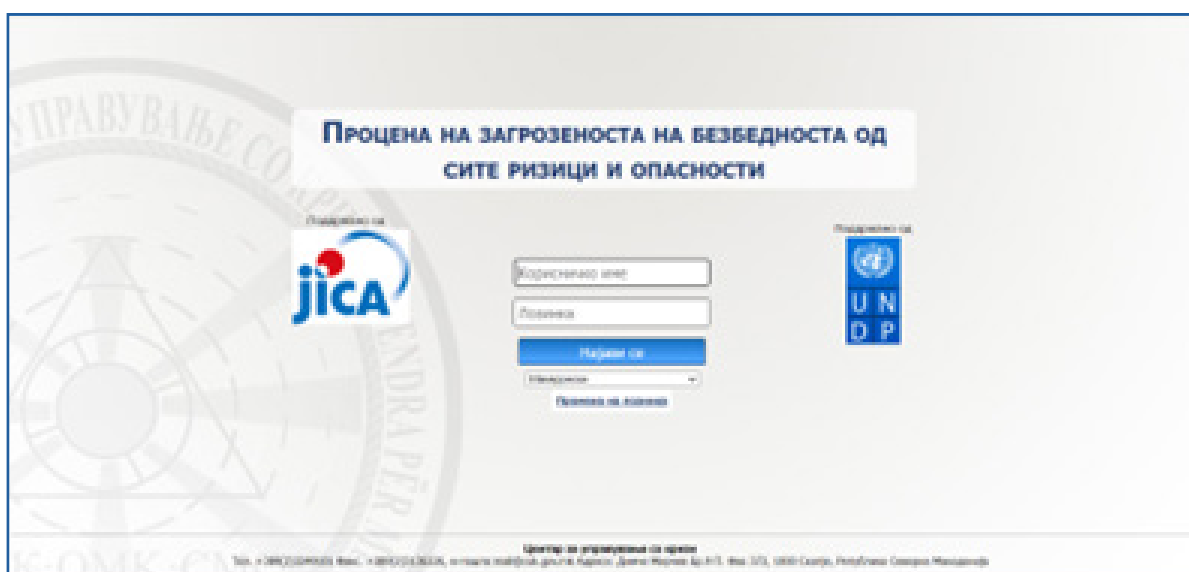
dhe gjithëpërfshirës së bashku me përfaqësuesit e palëve të interesuara dhe realizimi i tyre është gjithëpërfshirës në partneritet me subjektet në nivel lokal, por edhe sipas nevojave dhe aftësive të të gjithë qytetarëve, duke siguruar që asnjë qytetar të mos mbetet prapa.”¹³⁹ Për shembull, masat dhe veprimet praktike janë si më poshtë:

- sigurimi dhe vendosja e instalimeve të panikut dhe detektorëve të tymit dhe monoksidit të karbonit për shtëpitë e personave nga kategoritë e rrezikuara të qytetarëve, veçanërisht të personave me aftësi të kufizuara;
 - Përfshirja e kategorive më të rrezikuara të popullsisë, përfshirë personat me aftësi të kufizuara, që do të preken më shumë nga fatkeqësitë natyrore, ndryshimet klimatike dhe krizat shëndetësore në reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë, me qëllim planifikimin e mbështetjes dhe ndihmës efektive duke hartuar kategoritë më të rrezikuara të qytetarëve në zonën e komunës, përfshirjen e tyre në përgatitjen e vlerësimeve dhe dokumenteve të planifikimit, realizimin e aktiviteteve të synuara për të forcuar vetëdijësimin dhe njohuritë për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë të kategorive të rrezikuara të qytetarëve, duke përfshirë personat me aftësi të kufizuara, përgatitjen e 100 planeve për mbrojtjen dhe shpëtimin e familjeve të personave me aftësi të kufizuara/personave nga grupet e rrezikuara të qytetarëve nga territori i komunës dhe edukimin e synuar të paktën 100 personave me aftësi të kufizuara/nga grupet e rrezikuara të qytetarëve në arsim për mbrojtjen dhe vetëmbrojtjen.
 - Pjesëmarrja në zbatimin e ushtrimeve të simulimit dhe trajnimit të komuniteteve në rrezik mbi rreziqet ekzistuese.
 - Përforsimi i përqëndruar i njohurive dhe kapaciteteve për përgatitjen dhe reagimin ndaj kategorive të rrezikuara të qytetarëve (grave, të rinjve, të moshuarve, personave me aftësi të kufizuara, etj.).
 - Zbatimi i edukimit shëndetësor me konsideratë të veçantë të kategorive të rrezikuara të qytetarëve.
 - Vlerësimi i nevojave të popullsisë pas një fatkeqësie në lidhje me nevojat e grupeve të rrezikuara të popullsisë (gra, të rinj, të moshuar, njerëz me nevoja të veçanta, etj.).
 - Përmbushja e nevojave urgjente të popullsisë pas një fatkeqësie në lidhje me nevojat e grupeve të rrezikuara të popullsisë (gra, të rinj, të moshuar, persona me aftësi të kufizuara, etj.).
- **Zgjidhjet për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë, duke përfshirë aftësinë e kufizuar, bazuar në teknologjinë e informacionit dhe komunikimit në vend** – Në kuadër të avancimit të agjendës së zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë në vend, janë krijuar baza të ndryshme të të dhënave, aplikacione në internet dhe platforma për mbledhjen, analizën dhe raportimin sistematik të të dhënave që synojnë përmirësimin e koordinimit, bashkëpunimit dhe komunikimit. Procesi i vlerësimit të rrezikut dhe rrezikut në Qendrën për menaxhimin e krizave bazohet në përdorimin e gjerë të mjeteve mbështetëse të teknologjisë së informacionit dhe komunikimit për analiza të përmirësuara të standardizuara dhe të

¹³⁹ Komuna e Velesit. Plani Strategjik për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë i Komunës së Velesit 2021 – 2025. 2021. f.40 Në dispozicion në: <https://idscs.org.mk/wp-content/uploads/2021/10/veles.pdf>

digjitalizuara, mbledhje të zgjeruar të të dhënave, analiza të lehtësuara dhe vizualizim hapësinor për vendimmarrje në kohë, efektive dhe efikase që siguron që askush të mos lihet pas. Fillimisht, ajo filloi në vitin 2008 me zhvillimin e bazës së të dhënave të informacionit dhe dokumentacionit për mbledhjen e të dhënave thelbësore nga emergjencat dhe fatkeqësitë, duke përfshirë informacionin mbi popullatat e prekura, humbjet njerëzore dhe numrin e lëndimeve. Me avancimin e procesit të vlerësimit të rrezikut dhe rrezikut në vend, në dekadën e fundit u krijuan disa aplikacione dhe baza të të dhënave në internet, d.m.th. inventari i infrastrukturës kritike dhe elementëve të tjerë në rrezik, të dhënat demografike (popullsia), regjistri i kapaciteteve dhe burimeve të sistemit të menaxhimit të krizës, moduli i zgjidhjeve të bazuara në natyrë (duke përfshirë rreziqet nga erozionet, rrëshqitjet e tokës, përrrenjtë), etj. Këto baza të të dhënave të sistemuara janë të integruara në sistemin e bazuar në ueb “E-vlerësim” për vlerësimin e rrezikut që është krijuar për përgatitjen dhe përditësimin e unifikuar të vlerësimeve kombëtare dhe lokale (80 komuna dhe Qyteti i Shkupit) të të gjitha rreziqeve. Duke marrë parasysh kornizat aktuale normative dhe politikat institucionale, si dhe arkitekturën e teknologjisë së informacionit dhe komunikimit të sistemit, kjo platformë E-Vlerësimi u krijua për të lehtësuar vlerësimin e integruar të rrezikut në nivel kombëtar dhe lokal dhe mund të arrihet nga personeli i autorizuar nga Qendra për menaxhimin e krizave dhe qendrat e saj rajonale, ndërsa procesi i vazhdueshëm i përditësimit të platformës do të bëjë disa pjesë të vlerësimeve të arritshme për publikun e gjerë.

Figure 3. Faqja e e-vlerësimit¹⁴⁰

Përveç kësaj, Qendra për menaxhimin e krizave është duke menaxhuar *Sistemin informativ maqedonas për zjarret në pyje (MKFFIS)*¹⁴¹ icili është sistemi i integruar për parandalimin dhe paralajmërimin e hershëm të zjarreve pyjore, dhe shërben si një platformë e përbashkët për shkëmbimin e informacionit dhe të dhënave bazuar në GIS-in e përditshëm të bazuar në ueb, në të cilin janë të lidhura të gjitha institucionet kompetente për zjarret pyjore. Për më

¹⁴⁰ <http://procena.cuk.gov.mk/Login.aspx?ReturnUrl=%2f>

¹⁴¹ <http://mkffis.cuk.gov.mk/>

teper, kjo platforme përdoret per paraqitjen hapësinore të aplikacioneve të lartpërmendura në internet dhe bazave të të dhënave të të gjithë elementëve të rrezikut të përmendur më lart, duke përfshirë të dhënat në lidhje me personat me aftësi të kufizuara: regjistrat e objekteve, objekteve dhe sistemeve të ujit, ndërtesave ekonomike dhe joekonomike, dhe objektet, grupet e të dhënave të popullsisë dhe vendbanimeve, etj.

Figure 4. Modulet e platformës së e-vlerësimit

Në kuadër të përpjekjeve për të arritur dhe monitoruar zbatimin e qëllimeve të Kornizës Sendai dhe Qëllimeve të zhvillimit të qëndrueshëm, veçanërisht QZHQ13: Veprimi klimatik, u zhvillua një modul i ri brenda kësaj platforme që synon të regjistrojë ngjarjet, ndodhitë, kushtet dhe të dhënat mbi ngjarjet e fatkeqësive të kaluara dhe të kontribuojë në mbledhjen dhe raportimin sistematik dhe më të mirë të të dhënave për dëmet dhe humbjet. Për më tepër, ky modul mund të shërbejë si Baza kombëtare e të dhënave të humbjeve nga fatkeqësitë dhe mund të sigurojë të dhëna të vlefshme për përmirësimin e vlerësimit të rrezikut, zbutjen dhe investimin në reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë, duke përfshirë aftësinë e kufizuar. Në lidhje me personat me aftësi të kufizuara, të dhënat e ndara mbledhen në kontekstin e qëllimeve për *humbjet njerëzore* (numri i personave të vdekur dhe të zhdukur), *për numrin e popullsisë së prekur* (numri i të plagosurve, personat që jetojnë në banesa të dëmtuara, të shkatërruara ose të prekura), *humbjet e drejtpërdrejta ekonomike* (në sektorin e banimit dhe infrastrukturës kritike) dhe në lidhje me dëmtimin e infrastrukturës kritike. Duke pasur parasysh QZHQ13, të dhënat mbledhen në treguesit 13.1 (numri i personave të vdekur dhe të zhdukur dhe personave të prekur drejtpërdrejt nga fatkeqësitë për 100,000 popullsi), 13.1.2 (ekzistenca e një strategjie për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë sipas Kornizës Sendai), 13.1.3 (numri i institucioneve lokale që miratuan dhe zbatuan plane strategjike për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë) dhe 13.2.1 (dokumentet e miratuara në lidhje me ndryshimin klimatik).

- **Përforcimi i gatishmërisë së fëmijëve me dëmtime të shikimit dhe dëgjimit** - Në kuadër të përpjekjeve të saj për të mbështetur përforcimin e gatishmërisë ndaj fatkeqësive të palëve të interesuara kombëtare dhe lokale për përgjigje në kohë, efektive dhe efikase ndaj fatkeqësive, në vitin 2013 UNDP adresoi nevojat e fëmijëve me dëmtime të shikimit dhe dëg-

jimit në rast emergjencash dhe fatkeqësish duke pilotuar aktivitete gjithëpërfshirëse të aftësisë së kufizuar.

Së bashku me QMK-në, Shkollën shtetërore Dimitar Vlahov për Rehabilitimin e fëmijëve me dëmtime në shikim dhe Ministrinë e arsimit dhe shkencës¹⁴², u realizuan *aktivitete pilot për ndërtimin e vetëdijes për fatkeqësitë dhe gatishmërinë e nxënësve me dëmtime në shikim*. Ato konsistojnë në përgatitjen e një sërë materialesh të lidhura me parandalimin e fatkeqësive (një doracak për fëmijët se si të qëndrojnë të sigurt në rast tërmetesh, zjarresh, përmbytjesh dhe fatkeqësish të tjera natyrore në shkrimin braj, një libër ngjyrosës me vizatime lehtësuese për të njëjtën temë), harta dhe plane evakuimi (në braj) dhe instalime me zë paniku. “Me këtë, Republika e Maqedonisë u bë vendi i parë në Ballkan që publikoi një doracak të tillë, i cili përmban udhëzime të dobishme.”¹⁴³

Figure 5. Planet e evakuimit për shkollën Dimitar Vlahov në shkrimin braj (Foto: Autori)

Duke u bazuar në përvojat e punës me fëmijët me shikim të dëmtuar, një qasje e ngjashme u aplikua në *ndërtimin e qëndrueshmërisë ndaj fatkeqësive të fëmijëve me dëgjim të dëmtuar* me përgatitjen e planeve të evakuimit dhe shenjave për Institutin për rehabilitimin e fëmijëve me dëgjim, të folur, zë dhe aftësi të tjera të kufizuara - Koço Racin. Përveç kësaj, video materiali në gjuhën e shenjave u përgatit për tërmete dhe temperatura të larta dhe të ftohta në gjuhët maqedonase dhe angleze.

■ Tërmetet

- <https://www.youtube.com/watch?v=StlSKGGk01I>
- <https://www.youtube.com/watch?v=SoQ1589xJf8>

■ Temperaturat ekstreme të ftohta

- <https://www.youtube.com/watch?v=FHG5Z4Sd8zU>
- https://www.youtube.com/watch?v=ffQCq79K_Js&t=2s

■ Temperaturat e larta/valët e nxehta

¹⁴² <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/mk/Development-Stories-6.pdf>

¹⁴³ MPPS. *Raporti fillestar i Republikës së Maqedonisë në përputhje me nenin 35, paragrafi 1, të Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara* (Draft i parë). MPPS. 2014. f. 13. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/2p879n6z>

- <https://www.youtube.com/watch?v=DHVaRkDtLY>
- <https://www.youtube.com/watch?v=vQ77tkD-6Ck&t=2s>

Figure 6. Një pamje e ekranit nga kanali YouTube i UNDPMK-së

Figure 7. Planet e evakuimit për Shkollën Koço Racin (Foto: Autori)

Shënimi i 13 tetorit – Ditës ndërkombëtare për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë 2013 - Motoja ishte “Aftësia e kufizuar nuk është paaftësi” dhe vendi u angazhua në shënimin e kësaj dite duke lëshuar një poster dhe duke postuar një blog që pasqyron aktivitetet pilot për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë në vend. “Si pjesë e aktiviteteve për të shënuar Ditën ndërkombëtare për zvogëlimin e fatkeqësive, Qendra për menaxhimin e krizave, Ministria e arsimit dhe shkencës dhe Programi për zhvillim i Kombeve të Bashkuara(UNDP) përgatitën një sërë aktivitete të motivuara nga fakti se “përfshirja shpëton jetë dhe u mundëson personave me aftësi të kufizuara të jenë të përgatitur për sigurinë e tyre, dhe kështu sigurinë e komunitetit.”¹⁴⁴

*Menaxhimi gjithëpërfshirës për rrezikun ndaj fatkeqësive (kursi onlajn)*¹⁴⁵ - Në kuadër të përpjekjeve të tij për të përforcuar rezistencën e komuniteteve dhe për të avancuar agjendën e ndërtimit të rezistencës të aktorëve kryesorë të ZRRF në nivel lokal, Rrjeti i Shoqatave të Autoriteteve Lokale të Evropës Juglindore NALAS hartoi dhe drejtoi kursin *gjithëpërfshirës të Menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë* në vitet 2021 dhe 2022. Qëllimi ishte fuqizimi i nëpunësve dhe praktikuesve të nivelit lokal, palëve të interesuara të DRR nga fushat sociale dhe organizatave të shoqërisë civile për integrimin dhe konsiderimin e grupeve të rrezikuara në menaxhimin e rrezikut nga fatkeqësitë. Në vitin e parë, ai ishte i hapur për palët e interesuara nga vendet dhe territoret e Ballkanit perëndimor dhe në vitin e dytë, audienca u zgjerua në Evropën Juglindore dhe më gjerë. Si rezultat, gjashtë praktikantë nga pesë komuna në vend përfunduan kursin. Prandaj, pjesëmarrësit e kursit mund të kuptojnë konceptin e menaxhimit gjithëpërfshirës të rrezikut nga fatkeqësitë dhe lidhjen e tij me Agjendën 2030 dhe QZHQ-të. Këto rezultate u arritën përmes katër moduleve d.m.th. *Moduli 1: Terminologjia dhe konceptet kryesore të menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë, rëndësia e temës dhe lidhjet me Qëllimet e zhvillimit të qëndrueshëm, Moduli 2: Aspekti i vlerësimit të nevojave të MRRF-së (llojet e vlerësimit si një element jetik për planifikimin me fokus në vlerësimin e shpejtë të nevojave dhe vlerësimin e kapaciteteve të rrezikueshmërisë), Moduli 3: Zhvillimi dhe përmbajtja e një Plani të MRRF-së, duke përfshirë Planin e veprimit për përgjigjen ndaj KOVID 19 dhe identifikimin dhe formulimin e nevojave të qytetarëve të rrezikuar (duke përfshirë personat me aftësi të kufizuara) gjatë fazës së reagimit ndaj fatkeqësive dhe Moduli 4: Vlerësimi i nevojave të grupeve të rrezikuara të qytetarëve (duke përfshirë personat me aftësi të kufizuara) gjatë periudhave të pas-fatkeqësisë dhe rimëkëmbjes të hershme dhe komunikimit dhe koordinimit në kriza.*

¹⁴⁴ QMK. Raporti kombëtar i progresit për zbatimin e Kornizës Hyogo për veprim (2013-2015). CMC. 2015. f.31. Në dispozicion në: https://www.preventionweb.net/files/42977_MKD_NationalHFAprogress_2013-15.pdf

¹⁴⁵ <http://nalas-academy.com/course/info.php?id=44>

Figure 8. Një pamje nga faqja e kursit në Akademinë Nalas

Përgatitja gjithëpërfshirëse për fatkeqësitë për personat me aftësitë të kufizuara: Si pjesë e vetëdijësimit të përgjithshëm dhe edukimit mbi zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë, është përgatitur dhe botuar një *Doracak për gatishmërinë ndaj fatkeqësive, Gatishmëria 72*.¹⁴⁶ Ky Droack ofron këshilla dhe rekomandime për parandalimin, përgatitjen, reagimin dhe rimëkëmbjen nga rreziqet ekzistuese natyrore dhe incidentet dhe aksidentet tekniko-teknologjike në territorin e shtetit. Qytetarët janë aktorë aktiv në zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë dhe përfshihen si pjesë e sistemeve të mbrojtjes dhe shpëtimit dhe menaxhimit të krizave dhe marrin pjesë në zbatimin e masave dhe aktiviteteve të mbrojtjes dhe shpëtimit. Ata duhet të jenë të vetëdijshëm dhe të gatshëm për t'u marrë me emergjencat dhe fatkeqësitë brenda kufijve të njohurive dhe aftësive të tyre. Rrjedhimisht, këshilla për personat me aftësi të kufizuara është formuluar në kuadër të veprimeve për veprime të përgjithshme, posaçërisht evakuimit dhe rreziqeve individuale, siç janë tërmetet, zjarret, përmbytjet, thatësitrat dhe temperaturat ekstreme.

¹⁴⁶ Vasko Popovski. *Citizen's Handbook on Disaster Preparedness: Preparedness 72*. Institute for Democracy "Societas Civilis" – Skopje. 2020. Available at: <https://tinyurl.com/29juym42>

5. PËRFUNDIMET DHE REKOMANDIMET LARGPAMËSE

Studimi i politikave publike mbështet ndërtimin e rezistencës gjithëpërfshirëse të shoqërisë dhe komuniteteve përmes një kuptimi të kornizës të aftësisë së kufizuar dhe zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë, një rishikim të kontekstit aktual me identifikimin e boshllëqeve dhe sfidave ekzistuese dhe praktikave të mira të ndjekura nga formulimi i rekomandimeve të ardhshme. Gjithashtu, ky Studim i politikave publike synon të kontribuojë në një ndryshim transformues në të kuptuarit dhe përfshirjen praktike të aftësisë së kufizuar në ndërtimin e rezistencës të shoqërisë dhe komuniteteve ndaj krizave dhe fatkeqësive.

Gjetjet nga analiza e gjendjes së përfshirjes së aftësisë së kufizuar në menaxhimin e rreziqeve dhe fatkeqësive dhe anasjelltas tregojnë nevojën për hartimin dhe zbatimin e një sërë politikave dhe rregulloreve sistematike dhe aktiviteteve të përshpejtuara që synojnë avancimin e agjendës për ndërtimin e qëndrueshmërisë në shtet, duke përfshirë aftësinë e kufizuar. Nga analiza, u përcaktua se të dy sistemet, për menaxhimin e rrezikut nga fatkeqësitë dhe përfshirjen e aftësisë së kufizuar, nuk janë mjaft të ndërlidhura, pasi themelet e të dyjave nuk janë mjaft të integruara në strukturat dhe proceset e tyre. Ashtu si në shumë politika dhe praktika të tjera sektoriale, personat me aftësi të kufizuara janë ende “*të padukshëm*” dhe perceptohen si një grup i popullsisë më të gjerë të rrezikuar në vend. Rrjedhimisht, ato nuk janë pjesë e narrativës për zvogëlimin e rreziqeve ndaj klimës dhe fatkeqësive dhe nuk kanë qasje të drejtë në proceset e hartimit të politikave dhe vendimeve dhe zbatimit të masave dhe aktiviteteve për të ndërtuar rezistencën e shoqërisë dhe komuniteteve. Qasja e përgjithshme për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë në vend është ende kryesisht *reaktive* dhe jo *proaktive*, me theks të veçantë në reagimin dhe jo parandalimin dhe zbutjen. Në këtë kontekst, si Konventa për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara ashtu edhe politikat përkatëse nuk njihen sa duhet si bazë për ndërtimin e qëndrueshmërisë së personave me aftësi të kufizuara përmes zhvillimit të politikave dhe rregullave gjithëpërfshirëse, si dhe krijimin e praktikave dhe veprimeve gjithëpërfshirëse.

Analiza e mësipërme, si dhe kornizat dhe mekanizmat ekzistues të qëndrueshmërisë globale dhe rajonale, rezistencës dhe gjithëpërfshirjes sociale, bën thirrje për përfshirje dhe pjesëmarrje më të madhe të personave me aftësi të kufizuara në krijimin dhe miratimin e politikave dhe rregullave, kështu që ky dokument ofron pakon e mëposhtme të rekomandimeve:

■ Rekomandime të përgjithshme:

- *Një ndryshim i paradigmës në ndërtimin e rezistencës së personave me aftësi të kufizuara* – Ata duhet të bëhen “*të dukshëm*” dhe të jenë në ballë të përfshirjes transformuese të aftësisë së kufizuar përmes pjesëmarrjes në hartimin dhe zbatimin e politikave, rregullave dhe masave dhe veprimeve gjithëpërfshirëse të aftësisë së kufizuar. Kjo duhet të sigurojë që personat me aftësi të kufizuara të përfshihen në mënyrë aktive, si subjekte që kontribuojnë në ndërtimin e rezistencës. Në të njëjtën kohë, në këto përp-

jekje, organizatat e personave me aftësi të kufizuara duhet të përfshihen në mënyrë aktive dhe të specifikojnë nevojat dhe aftësitë e të gjithë personave me aftësi të kufizuara.

- *Përmirësimi i menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë në vend përmes përforsimit të rregullimit gjithëpërfshirës të klimës dhe rrezikut nga fatkeqësitë* – Për shkak të profilit ekzistues të rreziqeve, kërcënimeve dhe pasigurive në zhvillim, rekomandohet përforsimi i rregullimit aktual të klimës dhe rrezikut nga fatkeqësitë me miratimin dhe zbatimin e politikave, masave dhe veprimeve me gjithëpërfshirjen e aftësisë së kufizuar dhe respektimin e të drejtave dhe aftësive të personave me aftësi të kufizuara. Njëkohësisht, sipas profilit të tyre, ato do të synojnë zbutjen e ekzistencës dhe parashikimin e rreziqeve dhe kërcënimeve të reja dhe potenciale, do të kontribuojnë në përshtatjen më të madhe të tyre, dhe në të njëjtën kohë, do të mundësojnë një transformim të shoqërisë dhe komuniteteve. Vetëdijësimi i shtuar për detyrimet dhe të drejtat sipas Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara dhe formulimi dhe miratimi i mëvonshëm i politikave, rregulloreve, planeve dhe veprimeve të informuara për aftësinë e kufizuar do të kontribuojë në sa më sipër, si dhe në përforsimin e ndërtimit të përgjithshëm të rezistencës të shoqërisë, komuniteteve dhe personave me aftësi të kufizuara.
- *Ndërtimi i partneriteteve strategjike për zvogëlimin e rrezikut të aftësisë së kufizuar* – Ky lloj partneriteti është jashtëzakonisht i rëndësishëm për arritjen e qasjeve “E gjithë qeveria” dhe “E gjithë shoqëria”, të cilat janë karakteristike për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë bashkëkohore dhe gjithëpërfshirëse. Në këtë mënyrë, nevojat dhe aftësitë e personave me aftësi të kufizuara do të dalin në pah dhe ato do të jenë një hallkë në zinxhirin e ndërtimit të rezistencës të shoqërisë dhe komuniteteve. Partneritetet duhet të zhvillohen si në sferën publike ashtu edhe në atë private, respektivisht me autoritetet, institucionet dhe organizatat kombëtare dhe lokale, si dhe me sektorin privat, qendrat e kërkimit dhe zhvillimit, akademinë, sektorin joqeveritar dhe organizatat e personave me aftësi të kufizuara. Në këtë segment, rekomandohet promovimi i bashkëpunimit ndërkombëtar, si për ndarjen e mbështetjes teknike dhe ekspertizës, ashtu edhe për krijimin e mundësisë së zbatimit të masave dhe aktiviteteve në të cilat standardet dhe procedurat do të ndahen dhe përmirësohen, duke përfshirë praktikën e mira dhe mësimet e nxjerra.
- *Bashkëpunimi efektiv dhe efikas për përmirësimin e të dhënave* – Mbledhja, ndarja dhe analiza e të dhënave përbëjnë një nga shtyllat e rezistencës, si dhe të përfshirjes së aftësisë së kufizuar në zvogëlimin gjithëpërfshirës të rrezikut nga fatkeqësitë. Prandaj, përveç përmirësimit të proceseve, aplikimit të mjeteve dhe zgjidhjeve që lidhen me të dhënat, veçanërisht në kontekstin e të kuptuarit të rrezikut, është e nevojshme të përmirësohet bashkëpunimi me subjektet kombëtare, rajonale dhe globale në lidhje me të dhënat, qoftë Enti shtetëror i statistikave ose Grupi i punës i Uashingtonit për statistikat e aftësisë së kufizuar¹⁴⁷.

■ Rekomandime specifike:

- Krijimi i politikave dhe kornizave normative për të zvogëluar rreziqet nga klima dhe fatkeqësitë

¹⁴⁷ <https://www.washingtongroup-disability.com/>

- *Standardizimi i një kornize terminologjike* që do të pasqyrojë bazat e klimës bashkëkohore gjithëpërfshirëse dhe reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë dhe integrimin e përkufizimeve aktuale terminologjike sipas Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara dhe kornizës kombëtare.
 - *Sigurimi që politikat, kornizat strategjike dhe planet e veprimit të lidhura me reduktimin e rrezikut nga ndryshimet klimatike dhe fatkeqësitë janë gjithëpërfshirëse dhe në përputhje me Konventën për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara dhe politikat e lidhura me to* – Në kontekstin e këtij rekomandimi, është e nevojshme të zhvillohet një listë teknike e kontrollit për të përcaktuar praninë ose mungesën e përfshirjes së aftësisë së kufizuar sipas këtyre kornizave dhe mekanizmave global.
 - *Rishikimi, ndryshimi i politikave ekzistuese dhe miratimi i akteve të reja legislative në kuadër të fushës së zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë* - Në këtë kontekst, kryesisht theksohet miratimi i një strategjie kombëtare për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë, si një dokument kornizë që do të përfshijë në mënyrë adekuate aftësinë e kufizuar, vazhdimin e miratimit të planeve strategjike lokale për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë dhe krijimin e dokumenteve specifike të politikave për përfshirjen e personave me aftësi të kufizuara në aspekte të ndryshme të të kuptuarit dhe menaxhimit të rreziqeve. E njëjta gjë vlen për ligjet dhe aktet nënligjore, procedurat operacionale, etj. nga fushat e diskutuara më lart dhe modernizimin e tyre, si në kontekstin e kornizës globale për zhvillim të qëndrueshëm dhe rezistent dhe duke pasur parasysh Konventën dhe mekanizmat e tjerë global dhe kombëtar për përfshirjen e aftësisë së kufizuar dhe arritjen e standardeve (p.sh. standardet për infrastrukturën e arritshme nga Organizata ndërkombëtare e standardizimit ose paralajmërimi i hershëm dhe alarmi i personave me aftësi të kufizuara, etj.). Në këtë mënyrë, do të sigurohet një vizion dhe themel për përfshirjen e personave me aftësi të kufizuara në kuadër të ndërtimit të rezistencës të shoqërisë dhe komuniteteve duke përcaktuar rolet dhe përgjegjësitë, masat dhe aktivitetet e detyrueshme, duke mundësuar pjesëmarrjen e vazhdueshme dhe të rëndësishme të personave me aftësi të kufizuara dhe organizatave të tyre, si dhe duke përcaktuar burime financiare dhe të tjera të nevojshme të qëndrueshme dhe stabile. Këto dokumente dhe akte duhet të shoqërohen me plane veprimi që do të sigurojnë përfshirjen e aftësisë së kufizuar.
 - *Sigurimi i qasjes së gjerë të dokumenteve zyrtare të politikave, strategjive, ligjeve, akteve nënligjore dhe procedurave për personat me aftësi të kufizuara* përmes formateve dhe versioneve alternative dhe ndihmëse që do të ishin të kuptueshme për grupe të ndryshme të personave me aftësi të kufizuara.
- Ndërtimi i arkitekturës institucionale për reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë, duke përfshirë aftësinë e kufizuar
- *Përgatitja e një udhëzuesi mbi konceptin e rezistencës, d.m.th. reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë* në forma dhe gjuhë të ndryshme të arritshme dhe zbatimin e trajnimit mbi mekanizmat bashkëkohorë për personat me aftësi të kufizuara.
 - *Sensibilizimi dhe rritja e vetëdijes të politikëbërësve kryesorë dhe vendimmarrësve* në kuadër të zonave të zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë dhe përfshirjes së aftësisë së kufizuar për të thyer “qasjen e silove”, për të kuptuar dhe njohur nevojat për ndërtimin

e rezistencës dhe për të udhëhequr proceset e integritit të përfshirjes së aftësisë së kufizuar në zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë dhe anasjelltas.

- *Ngritja e vetëdijes dhe ngritja e kapaciteteve profesionale të zyrtarëve dhe praktikantëve* për integrimin, prioritizimin dhe zbatimin e Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara dhe politikave dhe masat përkatëse në klimën e përgjithshme dhe zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë në të gjithë ciklin e menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë, dmth në të katër fazat: parandalimi, gatishmëria, reagimi dhe rimëkëmbja.
 - *Emërimi i pikave fokale ose nëpunësve të përfshirjes së aftësisë së kufizuar në institucione* (mundësisht personat me aftësi të kufizuara) që do të siguronin udhëheqje dhe përfaqësim kuptimplotë që synojnë avancimin e agjendës së ndërtimit të aftësisë së kufizuar, gjithëpërfshirëse të rezistencës brenda kornizave të politikave dhe kompetencave të institucioneve dhe lehtësimin e ushtrimit të të drejtave dhe detyrimeve të personave me aftësi të kufizuara.
 - *Përmirësimi i kornizës institucionale dhe mekanizmave për të siguruar koordinimin me shumë rreziqe, dhe shumë sektorë për përfshirjen e aftësisë së kufizuar në zvogëlimin e rrezikut të klimës dhe fatkeqësive*, vertikalisht në të gjitha nivelet dhe horizontalisht në sektorë të ndryshëm, p.sh. përmes krijimit të organeve të koordinimit, grupeve të punës ose gjithëpërfshirjes së personave me aftësi të kufizuara në organet dhe trupat ekzistues, etj. Është gjithashtu e nevojshme të përfshihet aftësia e kufizuar brenda punës dhe prioriteteve të Platformës kombëtare për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë, si një forum ku takohen dhe shkëmbehen mendime, përvoja dhe informacione, të cilat do të kontribuonin në rekomandime dhe praktika të mira. Nga ana tjetër, një partneritet me sektorin privat është gjithashtu i nevojshëm, pasi mund të përmirësojë ndjeshëm gjendjen e gjithëpërfshirjes së aftësisë së kufizuar, përmes shkëmbimit të informacioneve, njohurive, ekspertizës teknike dhe ofrimit të llojeve të ndryshme të resurseve.
 - *Lokalizimi i gjithëpërfshirjes së personave me aftësi të kufizuara* duke përfunduar kapacitetet e komunave, organeve këshilluese komunale, këshillave komunale, qendrave për zhvillimin e rajoneve planore, shoqatave, etj. për zbatimin e Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara dhe Kornizës Sendai dhe mekanizmave kombëtarë në hartimin e politikave dhe ofrimit të shërbimeve në nivel lokal, duke përfshirë zvogëlimin e rrezikut nga klima dhe fatkeqësitë.
- **Gjithëpërfshirja dhe pjesëmarrja e personave me aftësi të kufizuara dhe organizimi i tyre**
- *Gjithëpërfshirja dhe pjesëmarrja e personave me aftësi të kufizuara dhe organizimi i tyre* mbi mekanizmat bashkëkohorë të qëndrueshëm dhe rezistent, duke përfshirë dokumentet kryesore në nivel global, rajonal dhe kombëtar.
 - *Krijimi i një mekanizmi për përfshirjen e plotë të personave me aftësi të kufizuara në të gjitha fazat e ciklit të menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë në mënyrë që të sigurojë kontribut të rëndësishëm në realizimin e nevojave dhe aftësive të personave me aftësi të kufizuara para, gjatë dhe pas një fatkeqësie*, d.m.th. pjesëmarrje në përgatitjen gjithëpërfshirëse dhe pjesëmarrëse të vlerësimeve të rrezikut, përgatitjen e planeve të mbrojtjes dhe shpëtimit dhe planeve të tjera operationale, shpërndarjen e informacionit

mbi rreziqet, zbatimin e ushtrimeve të trajnimit, organizimin e gatishmërisë adekuate për përgjigje në kohë, efektive dhe të pamjaftueshme dhe hartimin e një kornize për rimëkëmbjen e personave me nevoja të veçanta, etj.

- *Formulimi i politikave, masave dhe aktiviteteve për përfshirjen e familjeve ose komuniteteve, kujdestarëve dhe kafshëve të shërbimit* në vlerësimet e rrezikut dhe dokumentet e planifikimit me qëllim përmirësimin e gatishmërisë për një përgjigje në kohë, efektive dhe efikase.
- **Praktikat e zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë, duke përfshirë aftësinë e kufizuar**
- *Sigurimi që të gjitha informacionet, mjetet dhe metodat për të kuptuar rreziqet e klimës dhe fatkeqësive janë të disponueshme dhe të arritshme për personat me aftësi të kufizuara.* Kjo është mënyra e vetme që ata të jenë në gjendje të përfshihen në mënyrë efikase dhe efektive në vlerësimin e rreziqeve dhe aktivitetet pasuese të menaxhimit të zvogëlimit të rreziqeve nga fatkeqësitë.
 - *Integrimi i vlerësimeve të rrezikut të aftësisë së kufizuar* në planet operacionale dhe skenarët e rrezikut, si dhe në politikat kombëtare dhe lokale dhe strategjitë, programet dhe planet e sektorit.
 - *Përditësimi i planeve të mbrojtjes dhe shpëtimit për zonat e komunave, Qytetin e Shkupit, shtetin dhe subjektet e sistemit të mbrojtjes dhe shpëtimit me përfshirjen e aftësisë së kufizuar,* veçanërisht në zbatimin e masave të mbrojtjes dhe shpëtimit, p.sh. evakuimi, strehimi, hartimi i strehimoreve publike dhe qasja, proceset dhe procedurat për t'iu përgjigjur rreziqeve natyrore dhe të bëra nga njeriu.
 - *Investimi dhe zhvillimi i infrastrukturës rezistente gjithëpërfshirëse të aftësisë së kufizuar, e cila është në përputhje me zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë* përmes hartimit të politikave, hartimit të masave dhe aktiviteteve zbatuese, për shembull: sigurimi i qasjes duke aplikuar dizajn universal për ndërtesa, struktura, infrastrukturë kritike, mbështetje për modifikimin e infrastrukturës ekzistuese sipas nevojave të personave me aftësi të kufizuara dhe standardeve për zvogëlimin e rreziqeve nga fatkeqësitë, etj.
 - *Sigurimi që objektet shkollore të jenë rezistente ndaj rreziqeve nga fatkeqësitë, përshtatja ndaj ndryshimeve klimatike dhe të arritshme për nxënësit me aftësi të kufizuara* përmes zbatimit të masave dhe aktiviteteve përkatëse, si dhe bashkimi me iniciativën globale për shkolla të sigurt dhe rezistente¹⁴⁸.
 - *Sigurimi që aktivitetet e kërkimit dhe shpëtimit të jenë gjithëpërfshirëse për personat me aftësi të kufizuara* dhe të marrin parasysh nevojat e personave me aftësi të kufizuara.
 - *Përgatitja e një kurrikule arsimore profesionale për edukimin profesional dhe trajnimin e resurseve profesionale të subjekteve të sistemit të menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë, si në nivel kombëtar ashtu edhe në nivel lokal,* duke përfshirë “organizimin e trajnimit të rregullt vjetor për Qendrën për menaxhimin e krizave, Drejtorinë e mbrojtjes dhe shpëtimit dhe subjektet në sistemin e mbrojtjes në rrezik në nivel kombëtar

¹⁴⁸ <https://gadrres.net/>

dhe lokal për të siguruar mbrojtjen dhe sigurinë e personave me aftësi të kufizuara”.¹⁴⁹

- *Përshtatja e numrit evropian për emergjenca – 112 për personat me aftësi të kufizuara përmes zhvillimit të një aplikimi dhe komunikimi të përshtatshëm me grupe të ndryshme të personave me aftësi të kufizuara.*
 - *Përgatitja e një doracaku për mbrojtjen dhe vetëmbrojtjen e personave me aftësi të kufizuara nga rreziqet natyrore dhe të shkaktuara nga njeriu të pranishme në territorin e shtetit.*
 - *Përforcimi i njohurive dhe kapaciteteve të kujdestarëve/ofruesve të shërbimeve, si dhe personave të tjerë, siç janë ekspertët, ndihmësit dhe stafi mbështetës i përfshirë në ofrimin e shërbimeve për personat me aftësi të kufizuara (shëndetësore, sociale, arsimore, etj.) për mbrojtjen dhe vetë-mbrojtjen e personave me aftësi të kufizuara dhe gjatë ofrimit të shërbimeve përmes zhvillimit të një doracaku dhe realizimit të arsimit dhe trajnimit të përqendruar.*
 - *Organizimi i trajnimeve për përgatitjen dhe reagimin ndaj krizave shëndetësore, duke përfshirë epidemitë dhe pandemitë për subjektet e sistemit, personat me aftësi të kufizuara dhe organizatat e tyre, duke bazuar në mësimet e nxjerra nga pandemia me KOV-ID-19.*
 - *Prokurimi dhe mirëmbajtja e resurseve të nevojshme materiale dhe teknike për gatishmërinë dhe reagimin e personave me aftësi të kufizuara.*
 - *Hartimi dhe zbatimi i zgjidhjeve inovative tekniko-teknologjike për rezistencë sipas nevojave të personave me aftësi të kufizuara.*
- **Mbledhja dhe analiza e të dhënave të lidhura me aftësinë e kufizuar**
- *Rishikimi i bazave/formave ekzistuese administrative/elektronike të institucioneve për operacionet statistikore për të siguruar të dhëna të ndara për personat me aftësi të kufizuara¹⁵⁰, si dhe lidhja e tyre me qëllim të kuptimit dhe analizimit më të mirë të rreziqeve klimatike dhe fatkeqësive.*
 - *Prioritizimi, mbledhja, analizimi dhe ndarja e të dhënave për aftësinë e kufizuar, gjininë dhe moshën duke u bazuar në kornizën dhe treguesit metodologjikë të rënë dakord.*
 - *Sigurimi i të dhënave, rishikimeve statistikore dhe materialeve nga Enti shtetëror i statistikave në format dhe gjuhë të arritshme.¹⁵¹*
 - *Trajnimi i stafit të institucioneve kryesore dhe mbledhja dhe analiza e të dhënave në lidhje me aftësinë e kufizuar për vlerësimet e rrezikut, vlerësimet e humbjeve dhe dëmeve, plotësimi i modulit të Kornizës Sendai, etj.*
- **Qasja në informacionin dhe komunikimin e rrezikut të klimës nga fatkeqësitë**
- *Sigurimi i informacionit dhe komunikimit në lidhje me rreziqet e klimës dhe fatkeqë-*

¹⁴⁹ Ministria e punës dhe politikës sociale *Draft Strategjia kombëtare për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara 2023-2030 me Planet e veprimt 2023-2026*. 2023. f. 77. Në dispozicion në <https://ener.gov.mk/Default.aspx?item=newdocumentdetails&detailid=61>

¹⁵⁰ Ibid. f.78.

¹⁵¹ Ibid. f.79.

sive në të gjitha format e arritshme, të përshtatshme për nevojat e personave me aftësi të kufizuara.

- *Përshtatja e faqeve dhe përmbajtjeve në internet të institucioneve kryesore për të qenë të disponueshme dhe të arritshme për grupe të ndryshme të personave me aftësi të kufizuara*, p.sh. futja e formatit të lehtë për t'u lexuar, përshkrimet audio ose përmbajtjes video me interpretim në gjuhën e shenjave.
 - *Sigurimi i informacionit dhe materialeve të arritshme në formate të arritshme për mbrojtje në situata të rrezikshme.*
 - *Sensibilizimi i mediave dhe profesionistëve të medias për uljen e rrezikut të klimës dhe fatkeqësive dhe përfshirjen e aftësisë së kufizuar.*
 - *Hartimi i sistemeve të paralajmërimit dhe paralajmërimit të hershëm me shumë rreziqe në përputhje me Konventën për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara dhe sigurimi që askush të mos lihet pas, d.m.th. njoftimet dhe informacioni duhet të arrijnë tek çdo person me aftësi të kufizuara në zonën e prekur në një formë të kuptueshme për ta.*
- **Investimi në reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë, duke përfshirë edhe aftësinë e kufizuar**
- *Futja e buxhetimit për zvogëlimin e rrezikut të klimës dhe fatkeqësive që është i ndjeshëm ndaj aftësisë së kufizuar (buxhetimi i bazuar në aftësi të kufizuara)¹⁵² për të siguruar financim të qëndrueshëm dhe stabil të masave për parandalimin dhe zbutjen, gatishmërinë, reagimin dhe rimëkëmbjen e personave me aftësi të kufizuara.*
 - *Hartimi dhe zbatimi i rrjeteve të sigurisë sociale për personat me aftësi të kufizuara si pjesë e përshtatjes ndaj streseve dhe goditjeve të ndryshmeve klimatike dhe fatkeqësive.*
 - *Financimi dhe zbatimi i investimeve strukturore dhe jostrukturore¹⁵³ në masa dhe operacione për rritjen e qëndrueshmërisë së personave me aftësi të kufizuara.*
- **Rimëkëmbja dhe nevojat e personave me aftësi të kufizuara**
- *Identifikimi i nevojave të personave me aftësi të kufizuara pas një fatkeqësie dhe formulimi i kornizës përkatëse të masave dhe aktiviteteve për rimëkëmbjen e tyre rezistente.*
 - *Përfshirja e personave me aftësi të kufizuara dhe organizatave të tyre në vlerësimin e dëmeve dhe humbjeve, si dhe nevojave pas një fatkeqësie.*

¹⁵² Ministria e punës dhe politikës sociale *Draft Strategjia kombëtare për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara 2023-2030 me Planet e veprimit 2023-2026*. 2023. f. 79. Në dispozicion në: <https://ener.gov.mk/Default.aspx?item=newdocumentdetails&detailid=61>

¹⁵³ **Masat strukturore** janë çdo ndërtim fizik që synon të zvogëlojë ose shmangë ndikimet e mundshme të rreziqeve, ose aplikimin e teknikave ose teknologjisë inxhinierike për të arritur rezistencën ndaj rrezikut dhe rezistencën në struktura ose sisteme. **Masat jostrukturore** janë masa që nuk përfshijnë ndërtimin fizik, të cilat përdorin njohuritë, praktikën ose marrëveshjen për të zvogëluar rreziqet dhe ndikimet e fatkeqësive, veçanërisht përmes politikave dhe ligjeve, rritjes së vetëdijes publike, trajnimit dhe edukimit. UNDRR *Terminologjia e Kornizës Sendai për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë* Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/2w84yfnu>

ANEKSI 1 - Kush është i rrezikuar në Maqedoninë e Veriut dhe Pse?¹⁵⁴

#	Kategoria	Përshkrimi	Arsyet kryesore për rrezikueshmërinë ndaj fatkeqësive	Ndikimet nga fatkeqësitë
1	Popullsia e varfër/ekonomikisht e rrezikuar	<ul style="list-style-type: none"> Kategoria e njerëzve që nuk kanë qasje në të ardhura adekuate dhe mundësitë e zhvillimit njerëzor të të cilëve janë më të ulëta se mesatarja. Rreziku nga fatkeqësitë është një kurth i varfërisë; Incidenca e varfërisë (21.8%¹⁵⁵) dhe shkalla e papunësisë (14.3%¹⁵⁶) në vend janë ende të larta. 	<ul style="list-style-type: none"> Të varfër në resurset themelore; Nuk kanë qasje në informacione jetike, p.sh. në lidhje me fatkeqësitë në zonat e tyre; Mungesa e zbutjes dhe gatishmërisë ose reagimit dhe sjelljeve/aftësive të rimëkëmbjes; Mungesa e mekanizmave adekuat të përballjes, p.sh. mjetet, skemat e sigurimeve/shëndetit, njohuritë, etj.; Varfëria urbane kundrejtë varfërisë rurale/papunësisë, dhe Disa grupe sociale, të tilla si gratë dhe pakicat, kanë norma më të larta të incidencës së varfërisë dhe papunësisë. 	<ul style="list-style-type: none"> Kryesisht të rrezikuara ndaj humbjeve direkte dhe indirekte të fatkeqësive; Pjesa më e madhe e humbjeve të fatkeqësive; Mekanizmat e paqëndrueshëm të përballjes, p.sh. zvogëlimi i ushqimit, ulja e shpenzimeve, marrja e borxhit, etj.; Qasje e dobët në shërbime; Rimëkëmbja më e ngadaltë dhe më sfiduese e katastrofës.
2	Gra	<ul style="list-style-type: none"> Gratë dhe vajzat janë më të rrezikuara nga fatkeqësitë; Më shumë gra sesa burra janë plagosur dhe vdesin gjatë fatkeqësive; Disa kategori të grave janë më të prekshme ndaj fatkeqësive, p.sh. të paarsimuarit, të varfrit, punëtorët me të ardhura të ulëta dhe informale, të moshuarit, personat me aftësi të kufizuara ose sëmundje, komunitetet rome, familjet me një prind, etj. 	<ul style="list-style-type: none"> Përgjegjësitë e kujdestarit, për shembull për fëmijët/të moshuarit/personat me aftësi të kufizuara; Nivele më të ulëta të arsimit dhe më pak qasje në mjete; Lëvizshmëria e kufizuar; Më pak lidhje, rrjete dhe më pak kontroll mbi zgjedhjet e tyre të jetës; Qasje e kufizuar në resurse dhe procese vendimmarrëse; Qasje e kufizuar në shërbime; Puna e papaguar riprodhuese dhe ekonomia e kujdesit; Rritja e ekspozimit ndaj shfrytëzimit seksual dhe dhunës me bazë gjinore. 	<ul style="list-style-type: none"> Fatkeqësitë e papritura dhe rreziqet e ngadalta, të tilla si thatësira dhe mjediset pas fatkeqësisë, dyfishojnë ngarkesën e punës së grave; Mungesa e privatësisë dhe sigurisë gjatë përgjigjes dhe rimëkëmbjes; Pasiguri të tejzgjatura ekonomike; Qasje e dobët në shërbime; Rritja e mundësisë së dhunës me bazë gjinore ose në familje ose shfrytëzimit seksual; Rimëkëmbja më e ngadaltë dhe më sfiduese e katastrofës.

¹⁵⁴ UNDP Raporti i zhvillimit njerëzor 2016 - Mbrojtja ndaj rrezikut në Ballkanin Perëndimor: Fuqizimi i njerëzve për të parandaluar fatkeqësitë. 2016. f. 58 – 66. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/2ex2vx2f>

¹⁵⁵ <https://tinyurl.com/3mv68d3z>

¹⁵⁶ <https://tinyurl.com/3katf7xu>

#	Kategoria	Përshkrimi	Arsyet kryesore për rrezikueshmërinë ndaj fatkeqësive	Ndikimet nga fatkeqësitë
3	Fëmijët dhe të moshuarit	<ul style="list-style-type: none"> • Të dyja kategoritë përbëjnë pothuajse gjysmën e popullsisë, ndërsa fëmijët mund të jenë një e treta; • Specifikat demografike çojnë në një raport më të lartë varësie; • Mungesa e protokolleve specifike se si të adresohen nevojat ose kapacitetet e veçanta fizike, mjekësore dhe psikosociale të fëmijëve dhe të moshuarve. 	<ul style="list-style-type: none"> • Varësia e madhe nga të tjerët; • Dobësi fizike; • Ndjeshmëri ndaj ngjarjeve ekstreme të motit dhe ndikimeve të ndryshimeve klimatike; • Për fëmijët, ka mungesë të njohurive të mjaftueshme për mbrojtjen dhe vetëmbrojtjen; • Për të moshuarit, aftësitë e kufizuara fizike dhe intelektuale dhe kapacitetet dhe aftësitë e stagnuara ose të rëna. 	<ul style="list-style-type: none"> • Më shumë viktima në fatkeqësi të papritura dhe të fillimit për shkak të lëvizshmërisë së kufizuar, varësisë nga kujdestarët, ilaçeve dhe trajtimit mjekësor; • Ata do të vuajnë në mënyrë disproporcionale nga rreziku i fatkeqësive pa skema gjithëpërfshirëse të mbrojtjes sociale; • Qasje e dobët në shërbime; • Të mos ndjekë shkollën; • Rritja e sfidave për shëndetin fizik dhe mendor; • Nevojat e rritura gjatë fazave të përgjigjes dhe rikuperimit, p.sh. kujdesi, ilaçet, etj.; • Për fëmijët, ka pasoja afatgjata pas ndikimit të fatkeqësisë; • Rimëkëmbje më e ngadaltë dhe specifike e fatkeqësisë.

#	Kategoria	Përshkrimi	Arsyet kryesore për rrezikueshmërinë ndaj fatkeqësive	Ndikimet nga fatkeqësitë
4	Personat me aftësi të kufizuara	<ul style="list-style-type: none"> Personat me aftësi të kufizuara janë të prekshëm për shkak të qëndrimeve të shoqërisë ndaj aftësisë së kufizuar, sfidave fizike, informative dhe teknologjike, varësisë nga të tjerët dhe zvogëlimit të ndihmës publike; Krahas tyre, edhe anëtarët e familjes ose kujdestarët e tyre janë gjithnjë e më të rrezikuar nga fatkeqësitë. 	<ul style="list-style-type: none"> Aftësi të kufizuara ose mungesë të aftësive fizike, intelektuale ose të kombinuara për të mbrojtur dhe vetëmbrojtur gjatë fatkeqësive; Mungesa e pjesëmarrjes së tyre në të gjitha nivelet e shoqërisë dhe qeverisjes; Varësia e madhe nga të tjerët dhe nevojat për kujdes; Lëvizshmëria e kufizuar; Strukturat e ndërtimit janë kryesisht të paarritshme për personat me aftësi të kufizuara fizike dhe reagimet e tyre në një katastrofë dhe sigurimi i shërbimeve të shpëtimit është i kufizuar; Qasje e kufizuar në njoftimet e paralajmërimit të hershëm dhe alarmimit të përshtatura për nevojat e tyre; Edukimi i pamjaftueshëm, materialet e informacionit dhe komunikimit dhe kanalet për zbutjen dhe gatishmërinë për fatkeqësitë. 	<ul style="list-style-type: none"> Qëndrimi shoqëror ndaj aftësisë së kufizuar; Mbështetja në shërbimet publike që mund të mos jenë të disponueshme gjatë periudhës së rimëkëmbjes; Ndihma e pamjaftueshme e aftësisë së kufizuar gjatë fazave të reagimit ose rimëkëmbjes të hershme; Qasje e kufizuar në ndihmën publike; Nevojat specifike gjatë reagimit dhe rimëkëmbjes; Potencialisht të përjashtuar nga përpjekjet e rimëkëmbjes; Rimëkëmbje më e ngadaltë dhe specifike e fatkeqësisë.
5	Pakicat	<ul style="list-style-type: none"> Në veçanti në rrezik për disa arsye strukturore që lidhen me dobësi të shumta, të tilla si të qenit i varfër, të jetosh dhe të punosh në zona të rrezikuara dhe ndërtesa nën standarde, të kesh qasje joadekuate në shërbime sociale me cilësi të lartë dhe të jesh i përjashtuar nga strukturat dhe proceset e vendimmarrjes; Në vend, më të prekshmit janë pakicat rome. 	<ul style="list-style-type: none"> Të rrezikueshëm për shkak të diskriminimit, marginalizimit dhe përjashtimit; Mungesa e resursve, mjeteve dhe njohurive; Arsimi i dobët; Mungesa e informacionit dhe komunikimit në kohë, efektiv dhe efikas të fatkeqësive dhe krizave; Shkalla e lartë e varfërisë dhe papunësisë; Ata priren të jetojnë në zona me rrezik të lartë dhe me shërbim të dobët, siç janë fushat e përmytjeve ose në struktura ndërtimore sizmike të pasigurta. 	<ul style="list-style-type: none"> Kryesisht të rrezikuara ndaj humbjeve direkte dhe indirekte të fatkeqësive; Përqindja e lartë e humbjeve nga fatkeqësitë; Ka shumë gjasa që shtëpitë e tyre dhe perspektivat për jetesë të dëmtohet ose të shkatërrohen; Mungesa e mekanizmave të përballjes; Diskriminimi dhe pabarazia gjatë reagimit dhe rimëkëmbjes të hershme; Rimëkëmbja më e ngadaltë dhe më sfiduese nga fatkeqësitë.

#	Kategoria	Përshkrimi	Arsyet kryesore për rrezikueshmërinë ndaj fatkeqësive	Ndikimet nga fatkeqësitë
6	Emigrantët, të kthyerit dhe personat e zhvendosur brenda vendit	<ul style="list-style-type: none"> Njerëzit në lëvizje: emigrantët, të kthyerit, të zhvendosurit dhe njerëzit që lëvizin në zonat urbane janë të rrezikuara për shkak të lëvizshmërisë së paparashikueshme, vendbanimit në zona të pasigurta dhe të ekspozuara dhe përjashtimit; Të zhvendosur nga shoqëritë, komunitetet, rrjetet dhe rrjetet e tyre të sigurisë dhe kanë pak kontroll mbi jetën e tyre; Ata janë më të rrezikuara se banorët; Shfaqja e të ashtuquajturit "eko-migrimi" - rrezikueshmëria që rezulton nga zhvendosja e shkaktuar nga rreziqet natyrore dhe do të bëhet e shpeshtë në të ardhmen; Migrimi i brendshëm në qendrat urbane. 	<ul style="list-style-type: none"> Ekspozuar për shkak të lëvizjes dhe lëvizshmërisë së tyre të paparashikueshme; Vendbanimi në zona të pasigurta dhe të ekspozuara; Mungesa e informacionit dhe kompetencave vendimmarrëse në vendbanimet e tyre të reja; Mungesa e njohurive për kontekstin e fatkeqësive lokale, masat dhe procedurat; I paaftë për të kuptuar paralajmërimet e hershme për shkak të barrierave gjuhësore; Shpesh nuk u besojnë autoriteteve për shkak të statusit të tyre të paligjshëm; Shpesh jetojnë në strehimore kalimtare në zonat e rrezikuara, të tilla si përgjatë brigjeve të lumenjve; Të jetuarit në vendbanimet joformale në qendrat urbane që janë shumë të ekspozuara ndaj rreziqeve natyrore; Të përjashtuara nga shoqëria dhe politikat lokale të integruara dhe veprimet e zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë. 	<ul style="list-style-type: none"> Kryesisht të rrezikuara ndaj humbjeve direkte dhe indirekte të fatkeqësive; Ka shumë të ngjarë që strehimet ose shtëpitë e tyre dhe perspektivat për jetesë të shkatërrohen ose të dëmtohen rëndë; Mungesa e mekanizmave të përballjes; Për shkak të statusit të tyre ligjor dhe barrierave të lidhura, ka shumë të ngjarë të përjashtohen nga reagimi ndaj fatkeqësive dhe veprimet dhe masat e zakonshme të rimëkëmbjes së hershme; Diskriminimi i mundshëm gjatë fazës së përgjigjes dhe rimëkëmbjes të hershme; Qasje e kufizuar ose mungesë e qasjes në ndihmë publike.
7	Fermerë	<ul style="list-style-type: none"> Jetesa e tyre varet shumë nga ciklet natyrore; Pothuajse gjysma e tokës në rajonin e BP është bujqësore dhe është punësuar afërsisht 18% e popullsisë; Fermerët e vegjël përbëjnë një pjesë të madhe të fermerëve. Ndikimi i ngjarjeve të fundit ekstreme të motit dhe ndikimet e parashikuara të ndryshimeve klimatike do të përkeqësojnë më tej dobësitë e tyre. 	<ul style="list-style-type: none"> Pjesa më e madhe e tokës bujqësore është e ekspozuar ndaj rreziqeve të ndryshme natyrore; Shumica e fermerëve nuk kanë burimet dhe mjetet për zbutjen, reagimin dhe rimëkëmbjen nga fatkeqësitë; Shumica e fermerëve zotërojnë parcela të vogla toke; Sistemet e pamjaftueshme të paralajmërimit të hershëm në zonat rurale, veçanërisht për fatkeqësitë e papritura; Mungesa e skemave dhe mekanizmave të financimit të qëndrueshëm, p.sh. sigurimi i kulturave. 	<ul style="list-style-type: none"> Kryesisht të rrezikuara ndaj humbjeve direkte dhe indirekte të fatkeqësive; Burime dhe mjete të pamjaftueshme për rimëkëmbje elastike; Në shumicën e rasteve, vlerësimi pas fatkeqësisë bëhet mbi dëmet aktuale dhe jo mbi humbjet e parashikuara; Mungesa e skemave të sigurimit.

BIEBLOGRAFIA

- CMC. *Raporti kombëtar i progresit për zbatimin e Kornizës Hyogo për veprim (2013-2015)*. CMC. 2015
- Komisioni për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara *Vërejtje përmblylëse për raportin fillestar të ish-Republikës Jugosllave të Maqedonisë*. KDPAK/C/MKD/CO/1. 29 Tetor 2018.
- KDPAK *Komenti i përgjithshëm i Komitetit nr.3 për nenin 6 për gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara*. KDPAK/C/GC/3, shtator 2016.
- KDPAK *Komenti i përgjithshëm i Komitetit nr. 2 për nenin 9*, KDPAK/C/GC/2, Shtator 2016
- KDPAK *Udhëzime për deinstitutionalizimin, duke përfshirë edhe rastet emergjente*. 2022.
- KDPAK *Deklaratë e Komitetit për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara mbi përfshirjen e aftësisë së kufizuar për Samitin botëror humanitar*.
- Dhoma ECOSOC. *Panel diskutimi mbi rezistencën dhe aftësinë e kufizuar ndaj fatkeqësive: Sigurimi i barazisë dhe gjithëpërfshirjes*. 2013.
- Mbrojtja civile e Bashkimit Evropian. *Shqyrtimi i kolegëve – raport, Maqedonia e Veriut 2018*. 2019.
- Raporti evropian për të drejtat e njeriut. *Ndikimi i KOVID-19 mbi personat me aftësi të kufizuara*. Forumi evropian i aftësisë së kufizuar (2021).
- Forumi global për zvogëlimin dhe rimëkëmbjen nga fatkeqësitë. *Pjesa e Maqedonisë së Veriut*. 2017.
- Instrumenti global për zvogëlimin dhe rimëkëmbjen nga fatkeqësitë. *Përfshirja e aftësisë së kufizuar në menaxhimin e rrezikut nga fatkeqësitë. Praktikë dhe mundësitë premtuese për angazhimin e zgjeruar*. GFDRR. 2017.
- John Twigg, Maria Kett dhe Emma Lovell. *Përfshirja e aftësisë së kufizuar dhe zvogëlimi i rrezikut nga fatkeqësitë. Tejkalimi i barrierave të progresit*. ODI. Korrik 2018.
- Ministria e shëndetësisë *Plani për gatishmërinë dhe reagimin e sistemit të kujdesit shëndetësor në përballjen me situatat urgjente të krizave dhe fatkeqësive* 2018.
- Ministria e punës dhe politikës sociale *Draft Strategjia kombëtare për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara 2023-2030 me Planet e veprimit 2023-2026*. 2023
- MPPS. *Raporti Fillestar i Republikës së Maqedonisë në përputhje me nenin 35, paragrafi 1, të Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara (Draft i parë)*. MPPS. 2014.
- Komuna e Velesit. *Plani Strategjik për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë i Komunës së Velesit 2021 – 2025*. 2021.
- ODIHR/IFES. *Vlerësimet e kapaciteteve të Komisionit shtetëror të zgjedhjeve në lidhje me çështjet e aftësisë së kufizuar*. 2022.
- Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë 75/2001. *Metodologjia për vlerësimin e dëmeve nga fatkeqësitë natyrore dhe aksidentet e tjera*. 2001
- OHCHR. *Studimi tematik mbi të drejtat e personave me aftësi të kufizuara sipas nenit 11 të KDPAK mbi situatat e rrezikut dhe emergjencat humanitare*. OHCHR, A/HRC/31/30

- OSCE. *Rodna analiza uticaja poplava u Srbiji u 2014 godini.*
- Enti shtetëror i statistikave. *Anketa e të ardhurave dhe kushteve të jetesës 2017.* Rishikimi i statistikave Nr. 2.4.18.13/905.
- OKB *Analiza e situatës së të drejtave të personave me aftësi të kufizuara në Republikën e Maqedonisë së Veriut – 2021.*
- UNDP *Dokumenti i programit të vendit për Republikën e Maqedonisë së Veriut (2021-2025).*
- UNDP *Raporti i zhvillimit njerëzor 2016 - Mbrojtja ndaj rrezikut në Ballkanin Perëndimor: Fuqizimi i njerëzve për të parandaluar fatkeqësitë.* 2016.
- UNDP *Vlerësimi social dhe ekonomik i ndikimit të KOVID-19 në Maqedoninë e Veriut.* Qershor 2020.
- UNDRR *Terminologjia e Kornizës Sendai për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë.*
- UNDRR. *Personat me aftësi të kufizuara në situata rreziku: Një studim mbi nenin 11 të Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara. Zyra e Kombeve të Bashkuara për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë (UNDRRR) 2022*
- UNICEF *Analiza Klimatske Situacije u Njenih Uticaja na Decu u Srbiji.* UNICEF Shtator 2021.
- Organizata e Kombeve të Bashkuara *Korniza Sendai për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë 2015 - 2030* 2015
- Vasko Popovski. *Doracaku i qytetarit për gatishmërinë ndaj fatkeqësive: Gatishmëria 72.* Instituti për Demokraci “Societas Civilis” – Shkup. 2020.
- Vasko Popovski. *Studimi i politikave për menaxhimin e krizave.* Instituti për Demokraci “Societas Civilis” – Shkup. 2020.
- Vladimir Gjurgjeviq. *Raporti i projeksionit për ndryshimet klimatike dhe ndryshimet në ngjarjet ekstreme klimatike në Republikën e Maqedonisë së Veriut.* UNDP 2020.
- Grupi BP. *LIFELINES* Mundësia e infrastrukturës rezistente. 2019.

Ligjet dhe aktet nënligjore:

- Ligji për menaxhimin me krizat (Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr. 29/2005, 36/2011, 41/2014, 104/2015 dhe 215/21).
- Ligji për zjarrfikje – Teksti i spastruar (Gazeta zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr. 168/17).
- Ligji për mbrojtjen shëndetësore – Teksti i spastruar i redaktuar (Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr. 37/16).
- Ligji për mbrojtjen sociale (Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut nr. 104/19).
- Ligji për parandalimin dhe mbrojtjen nga diskriminimi (Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut nr.258/20).
- Ligji për mbrojtje dhe shpëtim (Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr. 36/04, 49/04, 86/08, 124/10, 18/11, 41/14, 129/15, 71/16, 106/16, 83/18, 215/21)

- Ligji për mbrojtjen e popullisë nga sëmundjet infektive (Gazeta zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr. 66/04, 139/08, 99/09, 149/14, 150/15 dhe 37/16)
- Ligji për mbrojtjen shëndetësore – Teksti i spastruar i redaktuar (Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr. 37/16).
- Ligji për planifikimin urban (Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr.32/20)
- Rregullore për zbatimin e masës për mbrojtje dhe shpëtim - evakuim të popullatës (Gazeta zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr. 101/10)
- Rregullore për metodologjinë për përgatitjen e vlerësimit të kërcënimit të sigurisë për Republikën e Maqedonisë nga të gjitha rreziqet, përmbajtjen dhe strukturën e saj, mënyrën e ruajtjes dhe përditësimit, si dhe përcaktimin e subjekteve në sistemin e menaxhimit të krizave të cilave u është dorëzuar një deklaratë e plotë ose nga vlerësimi (Gazeta zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr.13/11)
- Rregullorja për planifikim urban (Gazeta zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr.32/20)

